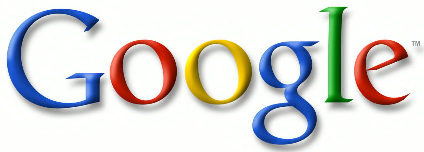

- 2 -

II 4

DE HEER VAN OLDENBARNEVELT

EN

PRINS MAURITS VAN NASSAU,

DOOR

Dr. W. G. BRILL,
Hoogleeraar te Utrecht.

LEIDEN, E. J. BRILL.
1876.

INHOUD.

DE HEER VAN OLDENBARNEVELT

EN

PRINS MAURITS VAN NASSAU.

I.

Niemand is in staat een juist oordeel te vellen over personen en zaken in de eerste tijden des bestaans van de Republiek der Vereenigde Provinciën, zoo hij zich geen waar denkbeeld gevormd heeft van het recht der Overheid van deze landen in die dagen.

En hier is het niet mogelijk tot een degelijk gevoelen te komen, zoo men de gedachten niet heeft laten gaan over den oorsprong van het gezag der Overheid in het algemeen.

Daar de mensch een zedelijk wezen is, behoort hij zich te laten besturen door de ingeving der wijsheid; de wijsheid toch alleen kan een wezen, dat zedelijk mag heeten, op den duur voldoen. — Een volk derhalve behoort geregeerd te worden door personen, die bekwaam zijn de stem der wijsheid te verstaan en in staat om haar gehoor te verzekeren.

Hoe spoort men dergelijke personen op? Wat is het merk, aan hetwelk men ze kennen zal? — De wijsheid, kan men antwoorden, staaft van zelve haar recht; hare kinderen, dezulken die door haar geleid worden, maken

zich kenbaar door hunne daden, welke zich als heilaanbrengend doen gelden. — Voorzeker! Maar er kan zich verschil van gevoelen openbaren: aan twee zijden kan de waarheid schijnen te bestaan: in allen gevalle, met nagenoeg gelijke macht kunnen verschillende gevoelens tegen elkander in het strijdperk treden, elk met zijne aanvoerders, met zijne Overheid, aan welke de dunk der wijsheid gezag verleent. — Wat is dan ten slotte het kenmerk van waarheid en recht? Wat de waarborg der wijsheid bij de voor haar gevoelen strijdende Macht?

Dit is, voor wie overtuigd wil zijn, niet moeilijk uit te maken.

De wijsheid, die elken mensch, zonder onderscheid, betaamt, bestaat hierin, dat hij eene macht erkenne boven den mensch; dat hij wete, dat de mensch zich niets behoort te veroorloven ter voldoening van eigen lust, en zich moet opofferen ter liefde zijner roeping tot het leiden van een leven, hetwelk men recht hebbe een goddelijk leven op aarde te heeten. Overheidspersonen derhalve, die door de wijsheid bezield worden, zij zullen, beweer ik en noem eene schijnbaar geringe zaak het eerst, — zich niet laten betrappen op de zwakheden van lichtgeraaktheid en ontmoediging: zij zoeken zich zelven niet, hoe zouden zij zich dan beleedigd kunnen gevoelen bij gemis van persoonlijke voldoening? Zij dienen een onoverwinnelijke macht, hoe zou dan hun

vertrouwen kunnen falen? — Maar waarlijk wijze Overheidspersonen zal men dan ook nimmer onzedelijke en en bijgevolg ten slotte verkeerde middelen zien aanwenden: zij weten dat wat is en zijn zal, anders gezegd, de Waarheid, geen geweld behoeft, en geen geweld haar kan baten. Dus gaan zij bij de keus hunner middelen niet met het vermeend belang der zaak, maar met hun geweten, met eer en plicht, te rade. — En, eindelijk, zulke Overheidspersonen zijn onomkoopbaar; zij kunnen niet bezwijken voor verleiding: want wat in den mensch voor verleiding toegankelijk is, hebben zij in zich overwonnen: niets is hun lief, dan hun plicht, — en wetende dat zij niets vermogen tegen de waarheid, zoo kunnen zij hare zaak niet opgeven, maar is het nood, sterven zij, zonder ophef, voor hun beginsel. — En hij die dit alles van de Overheid vordert, veronderstelt bij haar niet te veel. Niemand trouwens verlangt iets minder in haar dan al die eigenschappen: immers waar het tegenovergestelde van eene dier deugden bij haar bestaat, wordt haar dit door den eerste den beste als eene onvergefelijke schuld verweten.

Nu is in de meeste gevallen de hooge Overheid aangewezen, hetzij door erfopvolging, hetzij door uitwendige omstandigheden, bij welke geene proef van bevoegdheid, op zulk eene hooge wijsheid gegrond, in aanmerking komt. In dit geval teert, om zoo te spreken,

de opvolger op de deugd, op het recht zijns voorzaats, of heeft het gebruik een gezag gewettigd, waardoor de leden van het staatslichaam zich goedwillig laten leiden. Maar niettemin zal slechts die man de ware Vorst, de rechtmatige Overheidspersoon wezen, die, hoe ook aan het bewind gekomen, zijnen lastbrief, als het ware, gedurig vernieuwd ziet door zich te gedragen als een, die zich voor het eerst op grond zijner wijsheid door willige onderdanen de macht zag opgedragen. En verzaakt de Overheid haren oorsprong al te zeer; maakt zij de onderdanen dienstbaar aan de volvoering van onwijze plannen; offert zij goed en leven der burgers op tot doeleinden in strijd met hun geweten en eer, dan kan het zóó ver komen, dat dezen haar de gehoorzaamheid opzeggen en zich zonder haar trachten te redden. Alsdan is de burgerkrijg uitgebroken, en aan welke zijde waarheid en recht zich bevinden, het kan wederom uit niets blijken, dan uit de wijze, waarop de oorlog gevoerd wordt. Aan de zijde der waarheid kunnen onafgedwongen volharding ook bij den grootsten nood, willige opoffering ook van het leven, niet ontbreken.

Een diergelijk geval nu van burgerkrijg had zich in deze landen in het derde vierdedeel der zestiende eeuw opgedaan. De Koning van Spanje, uit het geslacht van Oostenrijk, was heer dezer landen. Hij zag het heil

der Christenheid in de onderdanigheid der volken aan het goed geregeld gezag der regeering, door hem uitgeoefend, en in de onderdrukking van alles wat zich een oordeel aanmatigde, in strijd met de van hooger hand, met name door het Katholiek kerkelijk gezag, erkende waarheid. Om deze staatkunde, wier handhaving hij de roeping van zijn Huis achtte, te dienen, begeerde de Koning zijne macht als Heer der Nederlanden en de rijke middelen dier Provinciën te gebruiken. In de eerste plaats derhalve moest, waar zich hier te lande een geest openbaarde stout genoeg om de van wege den Staat en de Kerk geijkte waarheid te loochenen, die geest worden uitgeroeid, en voorts moesten de hulpmiddelen dezer Gewesten gebruikt worden om over de geheele Christenheid de zege te bevorderen van dat beginsel, hetwelk den Koning als het eenige ware voorkwam.

Wij gaan de Wederdoopers en de Lutheranen voorbij, en laten daar hoe zij onder Keizer Karel V vervolgd en gestraft zijn geworden; maar vestigen het oog op enkele mannen onder de aanzienlijksten in de Nederlanden, met name op Prins Willem van Oranje. Hij en menigeen met hem hadden met een onbevangen blik in de wereld rondgezien, en hunne betrekkingen in Duitschland en Frankrijk hadden bij hen het inzicht gewekt, dat van de staatkunde van het Oostenrijksche Huis in geenen deele het heil der wereld te wachten was. Wil-

lem van Oranje bovenal begreep, dat aan menig streven, door die staatkunde onderdrukt, voldoening moest verschaft worden; dat de Vorsten in Duitschland niet onderdanig het hoofd hadden te buigen voor de hoogheid en de wapenen van het Huis van Oostenrijk. Van het verlies der vrijheid en der verantwoordelijkheid, aan het volgen van eigen inzicht in het beheer hunner landen verbonden, verwachtte hij voor de Vorsten en hunne onderdanen niets goeds; integendeel, zulk eene verbeurdverklaring van alle hoogheid ten behoeve van de Koninklijke of Keizerlijke Majesteit, van welke voortaan de Vorsten het wachtwoord zouden hebben te vernemen, ten einde het Rijk, zoo het heette, machtig, maar eigenlijk om den Koning of den Keizer tot de eenige denkende en beslissende macht, tot het eenig verstand en de eenige voorzienigheid in de wereld te maken, — hij beschouwde ze als den ondergang van menige deugd en kracht in den Staat. De Vorsten derhalve hadden, naar zijne overtuiging, zich ieder in hun gebied te versterken; maar hoe? Door de liefde hunner onderhoorigen. Niet bezield door den waan, dat de erkentenis der waarheid van buiten kon worden opgelegd, maar oordeelende, dat het geweten van elken mensch vatbaar is om te ervaren, en het licht des verstands van elken mensch bekwaam om te vatten wat waarheid is; in dit geloof het wezen des Christendoms erkennende, en beséffende, dat den enkelen

mensch de vrijheid toekomt, die de Grooten zelven tegenover Koning of Keizer begeerden, — deden, zijns bedunkens, die Vorsten wel, zoo zij zich aansloten aan den nog niet geheel onderdrukten vrijheidszin bij Steden en Stenden, en dezulken in hunne bescherming namen, die op grond van hoogere verlichting des verstands en diepere bevinding des gemoeds het pausdom afzwoeren.

Hoe kon de Prins, dus denkende, anders dan zoo veel in hem was, en zoover zijn vermogen en invloed strekten, den Koning en zijnen dienaren tegenstaan, waar zij de Nederlanden dienstbaar wilden maken aan de Oostenrijksche staatkunde, welker machteloos werktuig het Spaansche volk reeds geworden was? Het geld en de strijdkrachten der Nederlanders te laten bezigen om in Frankrijk eene richting te stijven, die de bedoelingen van den Koning van Spanje in de hand zou werken; de privilegiën der Nederlandsche Staten en Steden te zien besnoeien ten einde dien Koning in het gebruik van Nederlands hulpmiddelen onafhankelijk te maken van de telkens te vernieuwen bewilliging der Staten, — dit kon hij niet dulden. Geen wonder derhalve, dat, toen het drijven der Calvinisten en de stoutheid der vijanden van het pausdom den Koning de aanleiding gegeven had om zijne Nederlanden te recht te stellen, en de vertoornde Meester van de gelegen-

heid gebruik dacht te maken om ze weerloos aan zijne voeten te brengen; toen derhalve de verplichting ontstaan was om, zonder onderscheid van Calvijnsch of Roomsch, en zonder te zien op al wat vroeger voorgevallen mocht zijn, het vrij bestaan van het Nederlandsche volk tegen vreemde tirannij te verdedigen; geen wonder, zeg ik, dat de Prins toen niet aarzelde om zich aan het hoofd eener legermacht te plaatsen, ten einde het land aan den greep des geweldenaars te ontrukken.

Zijne krijgsondernemingen mislukten; maar hij gaf de zaak niet op, en evenmin gaven de Hollanders en Zeeuwen ze op, en zoodra zich, na de verovering van den Briel door de Watergeuzen, in deze beide Provinciën een beleid had doen gelden, dat de landen zóó wilde besturen, als de voorstanders van nationale onafhankelijkheid en vrijmaking der geesten in het godsdienstige verstonden, begaf zich de Prins in hun midden.

Hiermede zette hij alles op het spel, zijnen rang en fortuin, en waagde hij de kans van moeilijk en langzaam overwinnen of plotseling vergaan, van leven of sterven met een diep veracht volkje, tegen de samengezworene machten der wereld menschelijker wijze gansch niet bestand. Hiermede dan ook leverde de Prins het voldingend bewijs, dat het hem niet om zich zelven te doen was. Wie toch, die zich zelven zoekt, zal alles

opofferen waarom het leven voor den zelfzuchtige waarde heeft?

En getuigde aldus des Prinsen komst herwaarts van de oprechtheid zijner bedoelingen, niet minder brachten zij, die het landsbewind op zich genomen hadden, den waarborg hunner hoogere roeping mede. Wanneer de bekleeding van een Overheidsambt eer en voordeel aanbrengt, levert de zucht dergenen, die naar zulk een ambt dingen, natuurlijk geenerlei waarborg van bevoegdheid op; maar waar de aanvaarding eener openbare bediening een stap is, die aan onafzienbare moeite, aan fellen blaam en aan het gevaar van geweldigen, ja schandelijken dood bloot stelt, dan heeft zij oneindig meer te beduiden. En zoodanig een' stap deden inderdaad zij, die zich in den tijd van den opstand tegen Spanje en van de verbreking van de banden der Katholieke Kerk niet ontzagen het bewind van stad of land op zich te nemen. Slechts door een stoutmoedig optreden kon men eenig ontzag winnen tegenover de kracht van de lijdelijkheid der aanzienlijkste medeburgers, die het oude aanhingen en het nieuwe bedenkelijk vonden of verfoeiden: het minste voordeel, door den vijand buiten de wallen behaald, dreigde den partijman daarbinnen met smadelijken val, en bij de altijd mogelijke, ja vaak meest waarschijnlijke zegepraal van Spanje was in de eerste tijden de dood aan de galg het vooruitzicht van hen, die zich

op den voorgrond gezet of aan het hoofd van den opstand geplaatst hadden. — Zij derhalve, die zulks niet ontzagen, konden, in het algemeen gesproken, geen eerzuchtigen zijn: want eer naar de menschen was hier niet te behalen, en was er de een of ander, die hier aan eer denken kon, zoo was die bedenking achtenswaardig genoeg; want waar men voor een begrip van eer rust, veiligheid en leven veil heeft, daar verheft die zucht boven het peil der zwakke menschelijkheid. — En evenmin konden zij heerschzuchtigen wezen; want op het zoete van het gebieden en bevelen viel niet te rekenen, waar men in den angst der tijden met onhandelbare geesten te doen zou hebben. Of zouden zij wellicht geldzuchtigen geweest zijn? Geldzuchtig in een' tijd, dat de openbare kassen ledig waren en de behoeften van den Staat en den oorlog niet bij beden, maar bij gebeden noode waren bijeen te krijgen, en het tijdstip te berekenen viel, dat alle bronnen uitgeput zouden wezen. Neen, welke theorie de Staten zelven ook in plakaten en vertoogen omtrent den oorsprong en het wezen van hun gezag mogen verkondigd hebben, zij, die in de dagen van den opstand een Overheidsambt aanvaardden, bezaten de hoogstmogelijke wettiging, daar zij zich zelven opofferden tot redding des lands in den nood, en tot bevordering eener groote zaak, aan welke zij geloofden. Hooger wijding is er niet, en gelukkig

wij, Nederlanders, dat wij aan de Overheid in ons midden zulk eenen oorsprong toekennen mogen. Vergelijken wij ten dezen aanzien de gesteldheid van den landzaat ten onzent met dien van den franschman, hoeveel gunstiger is dan *onze* verhouding tegenover het Gezag! Wie, bij voorbeeld, in Frankrijk het rechtmatig bewind, het bewind, waaraan hij zijn geloof en vertrouwen schenkt, bij de omwenteling begint te rekenen, hij kan geen verhevener bron voor het Gezag aanwijzen, dan in het juister inzicht, het hooger rechtsgevoel, met andere woorden, in de eigene wijsheid der stichters van de nieuwe orde in zijn vaderland. — Hebben de grondleggers der Nederlandsche vrijheid den vuurdoop ondergaan, de Fransche omwentelingsmannen hebben, in plaats van de proef der zelfovergave vrijwillig door te staan, eerst door den nood gedrongen en na anderen ter slachtbank gevoerd te hebben, den dood deels als laffe overwonnelingen gesmaakt, deel als vermetele overwinnaars op het slachtveld getrotseerd.

En zoo de Franschman, de omwenteling wrakende, tot het gezag zijner voormalige Koningen, tot de wettigheid van het Geslacht der Capetingers zou willen opklimmen, — wat treft hij dan aan? De kloekheid van een' Hertog, die, ten koste van het staatsverband van het te veel omvattende Karolingische Rijk, aan de staatkundige behoefte eener zelfstandige groep, die zich in

dat Rijk gevormd had, voldoening verschaft. — Vindt hij daarin grond genoeg voor vrije eerbiediging? Immers neen! want hij neemt de toevlucht tot de fabel van eene door eenen Engel op aarde gebrachte zalf, die eene hemelsche wijding aan zijne Koningen zou verleend hebben.

En slaan wij het oog op dien Koning, dien onze voorouders niet geschroomd hebben af te zweren, — hoe anders dan door een niet onbetwist gebleven en aan alle kansen van miskend te blijven onderworpen erfrecht was het Huis van Bourgondië hier aan het bewind gekomen? Hoe anders dan door het goed geluk van een huwelijk was een Aartshertog van Oostenrijk aan de erfenis van Bourgondië en aan het Rijk van Spanje gekomen? Vinde wie kan in zulke menschelijke beschikkingen en overeenkomsten het zegel der verkiezing Gods, het teeken van een goddelijk recht! Moet men bij Franschen, Spanjaarden en andere natiën, des behoevende, het wezen der goddelijke verkiezing en het werkelijk recht bij de genade Gods door eene mythe of door eene theorie vervangen, ten onzent zien wij in het volle licht der historie en zonder dat wij eenige verdichting of wonder behoeven aan te nemen, de Overheid gevormd door mannen, die hunne zielen overgegeven hebbende voor eene zaak, door hen hooger dan hun eigen leven geacht, de eenige ware wij-

ding, het eenig redelijk recht bij Gods genade bekomen. —

Het gezag der Overheid vond dan ook in de eerste jaren van den strijd, toen de tweespalt der gevoelens het grootst was, en men juist het sterkste verzet zou gewacht hebben, erkenning genoeg om haar het regeeren mogelijk te maken. Eerlijke andersdenkenden zelfs waren niet ongevoelig voor de zedelijke kracht, door zulke bewindhebbers geopenbaard, maar toonden ontzag voor hunne drijfveêren en schikten zich naar hunne verordeningen. En behoef ik te zeggen, dat Willem van Oranje het gezag dezer Overheid erkende? Zijn geheele verkeer en samenwerking met de Regenten van Land en Steden geeft daarvan het bewijs. Maar door niets heeft hij sprekender te kennen gegeven, dat hij deze Overheid en hare volmacht erkende, dan door zich geneigd te toonen, de soevereiniteit uit hare handen te aanvaarden. Hij telde het niet, dat hij met deze daad, in de oogen der Vorsten, zijns gelijken, de geldende leer van den oorsprong der Vorstelijke macht in het aangezicht sloeg, en het was hem niet ongewenscht, dat hij daarmede tevens den waan verijdelde, waar die noch bestaan mocht, dat hij zich door een' soevereinen titel, hem door eene naar het oordeel der wereld bevoegde macht, den Koning van Spanje of den Keizer, aangeboden, zou laten belezen om het Land, aan welks

hoofd hij stond , tot de orde, van welke hier zoo aanstootelijk was afgeweken, terug te brengen. Neen! voor geene Kroon wilde hij dit volk verkoopen; maar de Kroon van den soevereinen Vorst, de Gravenkroon, wilde hij aannemen uit de handen van dit volk, dat zijnen Graven gehoorzaamd, maar aan die Graven nimmer in lijfeigenschap toebehoord had.

Toch waren er, die noch eerbied noch ontzag overhadden voor het merk der hoogere wijding door de Regenten dier tijden als aan het voorhoofd gedragen. En hier denk ik niet aan verklaarde vijanden, die in de vestiging eener Overheid in deze landen niets anders dan de organisatie van een' misdadigen opstand zagen, en geen recht konden toekennen dáár waar, huns bedunkens, alle bodem van recht ontbrak. o Neen! Ik heb het oog op binnen- en buitenlandsche helpers en medewerkers van dien opstand.

Onder de bestrijders van de Spaansche praktijken, onder de afvallige van de Katholieke Kerk waren Vorsten en velen aanzienlijken. Aan het voorbeeld van Willem van Oranje kan men zien, hoe een Vorst en Edelman tegen Spanje kon ingenomen zijn en de partij van de door den Koning onderdrukte en door de Kerk vervolgde gemeente kon kiezen. Maar voor den Vorst en Edelman, die aldus met den opstand een eind weegs, laat het zijn ver, was medegegaan, kwam het tijdstip

dat hij de proef zou moeten leveren, of hij van alle vooroordeel afstand had gedaan, of hij (want hierop kwam het eigenlijk aan) genoeg achting en liefde had voor den Mensch om niet te wanhopen aan het lot van een volk, door zijne regeerders mishandeld. Een staatsman, als priester bij uitnemendheid dienaar van Christus geacht, de kardinaal de Granvelle, noemde het volk een boos dier dat te breidelen was. Maar Willem van Oranje had „erbarmen" met het „edele Neêrland, door de Spanjaards gekrenkt," en achtte het, door de wereld verlaten, „niet verlaten door God." Dat mededoogen met den mensch, hetwelk den grondtoon uitmaakt van het Wilhelmuslied, is in alle tijden nieuw, maar was zulks bepaaldelijk in een' tijd, dat de middeleeuwsche denkbeelden, die den poorter en den boer uit een min edel menschengeslacht, uit Cain of Cham, gesproten achtten, bij de meesten, althans bij de Vorsten, nog golden. Willem van Oranje dan heeft het hart gehad om met het volk tot het uiterste des lijdens toe mede te gaan: hij heeft zich in Holland aan den Burgerman aangesloten, gansch niet met den waan dat Holland zonder hem zou vergaan en dat die bedreigde gemeente, zoo juist hij zich niet tot haar hoofd opwierp, te schande zou komen, maar in het vertrouwen, dat zich hier bij den eenvoudigen Burger eene kracht gelden deed, alle aardsche Macht te sterk, en met wier

belijders het beter was te vergaan, dan met hare loochenaars te zegevieren. Maar bij de meeste Vorsten en Grooten, die den tegenstand tegen de tirannij en den afval tegen de Kerk toelieten, begunstigden of bevorderden, bleef het denkbeeld bestaan, dat de onderdaan en burgerman de aanmatiging zóóver niet moest drijven, dat hij waande zich zelven te kunnen regeeren. De meesten, hetzij zij ten dien aanzien eene theorie aanhingen, al of niet, hechtten aan het onvervreemdbaar recht en de uitsluitende bevoegdheid van vorstelijke afkomst en adellijken of met den Adel eenigermate gelijk te stellen stand. Eene zoogenaamd republikeinsche Regeering kon, huns bedunkens, een' tijd lang geduld worden, maar zij maakte steeds eene bedenkelijke uitzondering en gaf een gevaarlijk voorbeeld. Eene zóó bestuurde gemeente was in hun oog eene kudde, die een' herder zocht, die, zoo zij aan het bewind van den eenen Vorst ontkomen was, uit den aard der zaak kwam te vallen onder het bewind van een' anderen Vorst, die zich beter met haar kon verstaan en, in de gegeven omstandigheden, hare behoeften en vooroordeelen beter kon bevredigen.

Van zulk eene meening waren, om geene anderen te noemen, Koning Jacob I van Groot-Britannië, en Christiaan IV van Denemarken, beiden Protestantsche Vorsten. De laatste gaf den Staten der Vereenigde Provinciën, in den tijd dat hij zich nog niet gedwongen

zag het hoofd voor hunne overmacht te bukken, niet onduidelijk te kennen, dat hij hen als opstandelingen beschouwde, die geen aanspraak konden maken op de rechten, welke zijne koninklijke voorzaten aan hunne vroegere Heeren, van welke zij zich volgens hem niet als de opvolgers mochten doen gelden, hadden toegestaan. En Koning Jacob kende aan de Statenregeering hier te lande eigenlijk het recht niet toe om zich als soeverein te gedragen. Hij dacht als machtigste naburige Protestantsche Vorst en „beschermer des Geloofs" een patronaat over deze Provinciën te bezitten, en hij, zoowel als zijne Voorgangster, zou zich bevoegd geacht hebben om van de mededingende Mogendheid van Spanje voor zich inwilligingen aan te nemen tegen den prijs van den terugkeer dezer Provinciën onder haar bewind, zoo hij dien had weten te weeg te brengen.

Dat de Grooten in de Nederlanden in het algemeen het vooroordeel omtrent de aangeboren onbevoegdheid van den onadellijke deelden, het laat zich denken en bewijzen. Doch onder de Hollandsche Edelen waren er geene, die ten behoeve van zich zelven of van een buitenlandsch Vorst de gemeente onder een nieuw juk zouden hebben willen brengen: deels hun maatschappelijke staat hier te lande, deels de oprechtheid, waarmede zij de zijde van den opstand hadden gekozen, verbood hun zulks. De admiraal Blois van Treslong en

de krijgsbevelhebber Sonoy zijn uitzonderingen op den regel dat de hooge en lage Adel in Holland en Zeeland zich of van het staatstooneel terugtrok of zich eerlijk aan de Burgerregeering aansloot en haar niet hoovaardig bejegende.

Maar een gelijk ontzag trof de Regeering niet aan bij het meerendeel der Kerkedienaren en bij dat volk, hetwelk zich door dezen leiden liet. — Vanwaar dat eene Overheid, die eene wijding bezat, allerminst voor den waarlijk geestelijken mensch te miskennen, eene Overheid, die voor de godsdienst der Kerkedienaren alles over gehad had, die met eigen goed en bloed haar en haren belijderen bodem en bestaan had verworven, — vanwaar dat zij minachting, bestrijding en haat bij de Kerkedienaren vond? — De stemming en het bedrijf der godsdienstleeraren, die der Regeering vijandig waren, zijn slechts verklaarbaar uit eene heillooze misleiding. — Wie de van God gegevene waarheid meent te hebben, meent licht, dat hij, ter handhaving der eere Gods en in het belang van het heil der menschheid en der maatschappij, voor deze waarheid erkentenis moet vorderen, dat hij voor haar de heerschappij op aarde moet winnen, dat overeenkomstig die waarheid alles moet worden ingericht, en niets met haar strijdigs mag worden geduld. —

Ik zeg: wie de waarheid *meent* te hebben: want wie de waarheid *heeft*, is van zulk een gevoelen niet. Hoe zou de zoodanige kunnen meenen, dat er voor de waar-

heid nog iets gewonnen, dat de heerschappij voor haar nog eerst verworven moet worden? Alsof zij niet het wezen der dingen zelve ware, de eeuwig overwinnende macht, de kracht, die alle dingen draagt. Deze erkentenis maakt den geloovige, zij maakt den christen, en wie een aardsch Rijk voor zijne waarheid meent te moeten stichten, hij is de ware aanbidder niet; hij is geen waar geloovige; wie niet ziet wat hij gelooft, gelooft niet. — Het gros nu der Gereformeerden, met de leeraren aan het hoofd, begrepen, dat hunne leer de wereld moest overwinnen. Voorwaar niet in den zin van Christus. Hadden zij geweten wat het in dezen zin zegt: de wereld te overwinnen, zoo zouden zij begrepen hebben, dat dit werk voor hen verricht was. Maar zij wilden de Koningrijken dezer aarde, Frankrijk, Spanje, Oostenrijk door hunne leer onderworpen hebben, en zoo bleek het, dat zij bezweken waren voor den Verzoeker, dien Christus wederstaan had. Wat het Katholicisme geweest was of ten minste had willen wezen, dat moest de Gereformeerde Religie worden, en dat wel ditmaal naar hunne meening te recht: de algemeene Godsdienst, door alle Vorsten en Volken erkend. Daartoe moest het Katholicisme uitgeroeid; met de Vorsten, die het steunden, mocht geen verbond aangegaan, integendeel dezen moesten bestreden en zoo mogelijk verdelgd worden.

Tegen zulk eenen mateloozen eisch stond de even ma-

telooze eisch van het Katholicisme over. In weerwil van den Religie-vrede en van de overeenkomst met het Lutherdom, waaraan een erkend bestaan in het Rijk was verleend, had de Roomsche Kerk in haar hart den eisch van een onvoorwaardelijk algemeen herstel, ten koste der al of niet toegelaten, maar steeds bestreden, hoogstens om den tuin geleide secten, niet opgegeven. — Was zoodanig de staat der gemoederen, dan was de rust der wereld geen oogenblik verzekerd. Waar twee partijen tegen elkander overstonden, die tot verwezenlijking van van haar streven voor geene bestaande orde zouden terugdeinzen, ja, die de omverwerping van een groot deel der in de Christenheid bestaande orde tot den duursten gewetensplicht maakten, daar konden de Vorsten, aan wie de handhaving der rust was toevertrouwd, niet anders dan met bezorgdheid vragen, welke middelen aan te wenden. Strenge onderdrukking toe te passen ging niet aan, waar men met eene algemeene volksovertuiging en met eene Geestelijkheid te doen had, die waarheden verkondigde en eischen gelden deed, welke de Vorsten en Overheden, in het eene zoo min als in het andere der beide kampen, loochenen durfden.

Welke nu was de houding, door dezen en genen Vorst, die Gereformeerden tot onderdanen had en op Gereformeerden ook buiten zijn Rijk invloed uitoefende, aangenomen? Dat zulk een Vorst zijne onderdanen of

de Gereformeerden in het algemeen tot den eindpaal toe op hunnen weg ter algemeene staatkundige Hervorming der wereld, ter omverwerping der Roomsche Kerk, der Katholieke Koningen en des Oostenrijkschen Keizershuizes zou volgen, daarvoor kon hij natuurlijkerwijze, al had hij zulks gewild, tegenover zijne medevorsten niet uitkomen. Maar waar ergens onder een' Katholiek Vorst zich Calvinistische woelingen recht dreigend opdeden of een godsdienstoorlog uitbrak, daar was een Vorst die het vertrouwen der Calvinisten bezat, lichtelijk geneigd zich tegenover de Regeering, die het aanging, te doen gelden als den man, die alleen berekend was de zaak tot een dragelijk einde te brengen. De Katholieke Vorst kon, zoo scheen het, zijne Gereformeerde onderdanen niet tot de orde terugbrengen: daartoe moest een Protestantsch Vorst in den arm genomen worden; die moest er zich toe leenen het hoofd der beweging te worden: zoo zou hij orde in de verwarring stichten, den brand tot zekere grenzen beperken, en ten laatste zou de Katholieke Vorst den Protestant nog dankbaar moeten zijn, dat deze het gevaar, hetwelk de rechtmatige orde der gansche Christenheid met omverwerping dreigde of de mogelijkheid van haar herstel geheel ophief, had bezworen door zich tot het aanvaarden der heerschappij in de oproerige Provincie te laten gebruiken. Was zulk een Vorst de ware geloofsgenoot, de oprechte vriend der

godsdienstige drijvers, die hij soms eerst aangezet had, om daarna, als de zaken tot het uiterst gekomen waren, de onmisbare scheidsrechter in het geschil te worden? Was hij, vraag ik, inderdaad hun vriend, of niet veeleer een valsche broeder en een verrader? Was het althans niet zijne eigene grootheid en machtsbevestiging, die hij beoogde?

Wil men een paar voorbeelden van Vorsten die zoo gezind waren? Zoo zij alweder Jakob I van Groot-Britannie genoemd. Deze trachtte zich als het natuurlijk hoofd der tegen Spanje en de Roomsche Kerk vijandige elementen der Christenheid, maar geneigd om ze, in het belang der rust van Europa en van Spanje en het Rijk zelf, in bedwang te houden, aan Spanje en het Rijk aangenaam te maken en deed zich in die hoedanigheid als den onwaardeerbaren bondgenoot dezer Mogendheden gelden. En niet anders zocht de Keurvorst van de Palts, Koning Jakobs schoonzoon, en neef van Prins Maurits, Oostenrijk tot de erkentenis te brengen, dat het raadzaam was hem als Koning van Bohemen te laten optreden: zijne redenen met de wapenen kracht bij te zetten, kon, docht hem, daarbij geen kwaad.

Deze staatkunde van Koning Jakob en van den Gereformeerden Keurvorst van de Palts was in allen deele valsch. Een oprecht leider en Vorst der Gereformeerden, daarentegen, was Willem van Oranje. In plaats van zich aan de Katholieke Mogendheden te willen aanbe-

velen door de gevaarlijkheid der beweging, aan wier hoofd hij zich gesteld vond, breed uit te meten, en zich dan als den eenige, die het oproer in het belang dier Mogendheden zelven in bedwang kon houden, voor te stellen, ten einde ze alzoo te doen begrijpen, dat zij niet beter doen konden, dan hem als Soeverein over de afgeweken Provinciën te erkennen; — in plaats van zulk eene dubbelzinnige rol te spelen, vermijdt hij alle verstandhouding met iedere vijandelijke Katholieke Mogendheid, wraakt het heerschzuchtig streven der Calvinisten in de Provinciën onder zijn beheer, sluit een verbond met het Koningschap in Frankrijk, dat door den aard der zaak genoodzaakt was eene bemiddelende houding tusschen de uitersten van Katholiek en Gereformeerd in te nemen, en zoekt aldus de Republiek der Vereenigde Provinciën aannemelijk te maken door haar niet alleen, zonder dat zij iets van haar beginsel prijs geeft, onschadelijk voor de rust van Europa te doen zijn, maar tot een noodwendig middel ter bewaring dier rust te doen strekken en haar tot een toonbeeld te stellen, hoe, door verdraagzaamheid, een nieuwe en betere orde in de Christenheid te vestigen. Beter zou het geweest zijn (en zoo moest ook hij oordeelen) den opstand niet aan te vangen, zoo daarmede eene natie en in die natie eene orde van zaken in het leven geroepen ware, die nimmer en onder geene voorwaarde geduld kon wor-

den door de beheerschers der volken, in wier midden zij toch diende te bestaan: een onafzienbaren oorlog te stichten, het ware even onzinnig en ongerijmd als misdadig. Dus moest Willem van Oranje een stelsel en een levensregel voor den nieuwen Staat vormen, waarbij deze zich bij al wie ooren had om rede te verstaan, in die mate kon aanbevelen, dat, al was men het in beginsel niet eens, men zich door de redelijkheid en de overtuigende kracht der aangevoerde gronden tot vrede met den nieuwen Staat geleid vond. Eene algemeene oorlogsontbranding nam Willem van Oranje niet op onder zijne berekeningen van eene goede kans. Deze toch moest leiden of tot den triomf eener onverbiddelijke tegenpartij, of tot dien der uiterste drijvers zijner eigen partij en tot de vestiging eener Katholieke Kerk van de Gereformeerde Religie, eene uitkomst, voor al wie iets van den geest des echten staatsmans bezat en wist wat tirannij van de Geestelijkheid eener algemeene en uitsluitende Kerk, zij mocht Gereformeerd heeten, al of niet, was te wachten, ruim zoo zeer te duchten als de zege der oude Kerk.

Deze staatkunde van Willem van Oranje werd met oorspronkelijke kracht door Johan van Oldenbarnevelt gevolgd, en daar de troonsbeklimming van Hendrik IV in Frankrijk dezelfde beginselen in dit Rijk tot de regeering bracht, zoo vond 's Lands advokaat van Holland

zich te meer aangemoedigd en gesterkt om ze te handhaven, ja, hij vermocht met het sluiten van het Twaalfjarig Bestand de erkentenis van onzen Staat, op de nimmer verloochende stelregelen gegrond, van de Mogendheden af te dwingen. Philips III en de Aartshertogen bogen het hoofd voor de noodwendigheid; zij zagen niet dan onheil in de voortzetting van een' uitputtenden strijd en verlangden oprechtelijk naar den vrede. En Koning Jakob? Daar hij den Koning van Frankrijk alleen de eer niet laten kon om den nieuwgeboren Staat tot peter te strekken, zoo liet hij zich vinden tot de rol om bij de invoering der Republiek in de Christenheid mede als gevader te staan. Maar al moest Jakob de uitvoering zijner plannen verdagen; al had de Mogendheid, die tot dusverre het zwaard van het Katholicisme geweest was, eenen band van vriendschap met de Gereformeerde Republiek gesloten, — er bleef eene onverzoenlijke partij over. In weerwil van alle inwilligingen, den Jezuiten door Hendrik IV gedaan, zag deze Orde met leede oogen dien Koning het voornemen beramen om, door eene regeling der zaken in Duitschland, aan de samenspanning der Hugenoten in zijn eigen land met de onvergenoegde Duitsche Gereformeerden den bodem in te slaan, en in het hart van Europa eenen staat van zaken te vestigen, waarbij op de beginselen, aan welke hij in zijn Rijk de overhand verzekerde en die in Holland aan

het roer zaten, een duurzame vrede gevestigd zou zijn.

Niets kon die partij onder de Katholieken minder dulden dan zulk eene regeling, die bestemd was de scheuring der Kerk te bestendigen door de partijen tot verdraagzaamheid te nopen onder het beleid van een wereldlijk Vorst, en door de heerschappij in te voeren van een Staatsbelang en een Staatsgezag, waartegen rechten of plichten van Calvinisten evenmin als van Katholieken gelden mochten. Die partij kon zich het verlies van de helft der Christenheid niet getroosten, en was steeds op de herovering van het verloren gebied bedacht. — En hoe de heerschzuchtigen onder de Calvinisten geen rust noch duur hadden, zoo de verdelgingsoorlog tegen het Pausdom en zijne aanhangers niet zonder verpoozing werd voortgezet, wij hebben het gezien. Dus moesten ook zij eene staatkunde, die hun perken voorschreef, als eene ergerlijke hindernis aanmerken. Willem I en Oldenbarnevelt werden dan ook als vijanden der Kerke Gods door hen uitgekreten, hunne richting nog meer door hen gehaat dan het Katholicisme zelve, ja, een tijdelijk samengaan met de Roomschen niet geschroomd om hen tegen te werken, en hunne staatkunde in hunne personen ten val te brengen. Die gezindheid had de Gereformeerden in Vlaanderen vatbaar gemaakt voor de voorstellingen van valsche vrienden en hen den raad van den Prins van Oranje doen versmaden. Zoo was dit

aanzienlijke Gewest voor de Reformatie verloren gegaan, en het gebeurde in Vlaanderen bleef in Oldenbarnevelts mond en pen eene waarschuwing, den Contraremonstranten gedurig voorgehouden. Maar ook menig verraad, onder het bewind van den Graaf van Leicester en met zijn medeweten gesmeed, vooral de omwenteling, in het jaar van den moord van Hendrik IV binnen Utrecht uitgebroken, getuigt van eene coalitie tusschen Roomschen en Calvinisten.

De voortduring van dien geest hier te lande gaf Koning Jakob eene schoone kans om zijn doel te bereiken. Hij wenschte de Fransche Regeering zwak: daartoe wilde hij de woelingen van de partij der Prinsen aangehitst zien. En zijnen schoonzoon in Heidelberg wenschte hij den hoogsten trap van eer te zien beklimmen: daarom wilde hij al wat op het vaste land aan de grootheid van Frederik van de Palts dienstbaar kon zijn, de wapenen zien aangorden, terwijl hij zelf tegenover Oostenrijk de man zonder blaam bleef. — Zoolang echter Oldenbarnevelt aan het bewind was, zou deze Republiek nimmer de hand leenen tot bemoeilijking der Fransche Regeering, noch zich in de Duitsche zaken inmengen, of de oorlog tegen Spanje hervatten, om een speelbal in de hand van Koning Jakob te worden. Dus is het geen wonder, dat de Koning van Britannie zijnen gezanten in Holland de taak opdroeg om Oldenbarnevelts bewind

te ondermijnen, evenmin als het bevreemden kan, dat hier te lande de godsdienstleeraars met den verachter en geheimen vijand van dezen Staat samenwerkten om Oldenbarnevelt, den bewerker van het onvergelijkelijk aanzien van hun vaderland, den voet te lichten.

En hoe gedroeg zich nu Prins Maurits bij dezen strijd der partijen? Aanvankelijk had hij geene keus. De zedelijke nalatenschap van zijn' vermoorden vader, die hij, al was het alleen omdat hij nog te jong was, onmogelijk kon verstooten, maakte hem tot het kind der Staten van Holland, die op hem het oog gevestigd hielden in de hoop van in hem hunnen verloren Prins terug te vinden, en die met hem, als met een schild, 's lands onafhankelijkheid dachten te beschermen tegen eenen Leicester en tegen ieder anderen buitenlandschen Heer, die meenen mocht dat zij het zonder Vorst niet konden stellen. Gaarne zouden zij hem, even als zijnen vader en op dezelfde voorwaarden de soevereiniteit hebben opgedragen. Maar dit voornemen, meer dan eens geopperd, heeft nimmer zijn beslag gekregen, en zulks geeft grond tot bedenking. Was Prins Maurits geneigd van de Staten de soevereiniteit aan te nemen en daarmede dezelfde erkentenis af te leggen, die zijnen vader zoo gemakkelijk afging? Het woord van den zoon, dat hij liever van den Haagschen toren ware afgesprongen, dan de soevereiniteit uit der Staten handen en op

hunne voorwaarden te aanvaarden, doet gansch iets anders vermoeden. En, van den anderen kant, kon het anders, of de Staten moesten duchten, daar de Koning van Frankrijk den Prins gedurig wantrouwde, dat dien Vorst reden tot ongenoegen zou gegeven worden, wanneer, wel te verstaan, buiten zijn toedoen, de Prins eenen titel bekomen had, die hem aan zijnen invloed scheen te onttrekken, en hem wellicht ook boven de macht der Staten, die de Koning volkomen vertrouwde, verheffen zou?

En waarlijk Hendrik IV had alle reden om Prins Maurits met achterdocht te beschouwen. Of was deze niet de zwager van den Hertog van Bouillon, die deel had aan de samenzwering van den Hertog van Biron tegen zijnen Koning? Wat beoogden die Fransche alsnog meerendeels Protestantsche Grooten? Zij zagen in de koninklijke macht, wanneer die vertegenwoordigd was door eenen man als Hendrik IV, den ondergang van hunne grootheidsdroomen. Zij hadden gemeend tot een even hoog aanzien, en een even groote macht, ten minste in hunne goevernementen en op hunne erfgoederen, gerechtigd te zijn, als de Koning van Navarre, die door een burgeroorlog aan het bewind gekomen was, welke aan menigen onrustigen en eerzuchtigen geest onder de Grooten even verlokkende uitzichten geopend had. Ten laatste was Hendrik door middel der afzwering van zijn geloof algemeen als Koning er-

kend, en zouden zij nu voor een Vorst, die door een leugen tegen zijn geloof het Koningschap tot eene waarheid en hunne onderdanigheid tot eene werkelijkheid stond te maken, het hoofd buigen? — Dat nimmer, zoo dachten zij: dan liever ons met Spanje verstaan en Frankrijk onder het beschermheerschap van deze Mogendheid ten onzen bate in soevereine Vorstendommen verdeeld. — Waar zóó iets omging, hoe kon Hendrik daar den zwager van zijnen oproerigen onderdaan anders dan wantrouwen, den veldheer, die aan het hoofd stond der best georganiseerde legermacht van dien tijd, die langs de Maas zich de toegangen tot Sedan, de hoofdstad van den Hertog van Bouillon, geopend zag, om, des verkiezende, de macht der opstandelingen voor den Koning onbedwingbaar te maken, den Prins, die met Spinola oorlog voerde, maar deze oorlog als een voorwendsel kon gebruiken om Frankrijks grenzen te naderen, daar het vaak twijfelachtig was, of Spinola niet veeleer de vriend dan de vijand was der Protestantsche Grooten en der Prinsen in Frankrijk?

Maar zoo Hendrik IV werkelijk grond had om bij Prins Maurits verstandhouding met de samenzweerders in zijn Rijk te vermoeden, en het zal ons blijken dat dit het geval was, hoe komt het dan, dat deze Prins een diergelijk plan, als wij daar stelden, niet volvoerd heeft? — Vooreerst, hij schroomde den naam van verrader

tegenover de Regeering dezer landen: vóórdat hij zich verklaarde, dienden de bestaande Regenten van het kussen gedrongen of ten val gebracht te zijn, opdat hij met de instemming van nieuwe regeerings-personen zou kunnen optreden. Trouwens, zoolang de mannen, die de staatkunde zijns vaders voortzetteden, nog aan het bewind waren, kon hij geen plan, dat tijd vorderde, volvoeren: want door die mannen werd het leger van maand tot maand, als het ware, uit de hand gehouden. Was het leger te velde, dan moest Holland gedurig voor gereed geld zorgen, en dit stonden de Regenten niet toe, dan tot doeleinden, door hen goed geacht. En bovendien Prins Maurits was te wijs om zich zonder genoegzame voorzorgen met welke partij ook af te geven: tegen Spinola of zijnen neef Graaf van den Berg moest hij altijd duchtige waarborgen in handen houden, ten einde, daar hij het land op zijne manier redden wilde, niet als werktuig gebruikt te worden om dit land weder onder de oude slavernij terug te brengen. En voor het geval dat eenmaal het Koningschap in Frankrijk voor de onophoudelijke samenzweringen van Rijksgrooten, koninklijke weduwen of prinsen van den bloede bezweken zou zijn, moest hij zijne maatregelen genomen hebben. Wel nu, om in Frankrijk tegenover zijne eigene geheime bondgenooten, des noods, zijne zelfstandigheid en meerderheid te bewaren,

had hij een uitnemend wapen in handen, te weten de Fransche regimenten in den dienst der Staten. Aan het hoofd der hem trouw toegedane Franschen dezer regimenten zou hij in Frankrijk eene rol kunnen spelen, die allerminst op die van den bedrogene zou gelijken. Maar dit corps werd onderhouden door de koninklijke Regeering, en als de gelden, uit deze bron te wachten, uitbleven, door de welwillendheid van de Staten van Holland. In beide gevallen moest de Prins van zijne tegenstanders de vervulling zijner begeerte inwachten, en alzoo zag hij zich ook deswegens voorzichtigheid en bedekte gangen voorgeschreven.

Wie de geheime gedachten van den Prins wil kennen, behoeft slechts de denkbeelden van dèn persoon na te gaan, die in de eerste jaren der zeventiende eeuw der Staten Agent of Gezant in Frankrijk, en steeds 's Prinsen man geweest is.

Behoef ik Frans van Aerssen te noemen? — Er is een tijdstip geweest, dat Hendrik IV, zich met den hertog van Bouillon verzoend hebbende, zich de soevereiniteit der Vereenigde Provinciën opgedragen wenschte te zien. Prins Maurits was voor dit denkbeeld gewonnen. — Wellicht koesterde Hendrik dien wensch slechts om over de soevereiniteit ten behoeve van den Prins te beschikken. — Op dat tijdstip nu maakte Aerssen zich dienstbaar aan de bevordering van het voornemen des Konings

op deze Gewesten. Maar dit plan werd door Oldenbarnevelt verijdeld, en liet Hendrik IV zich door de redenen van den Advokaat van Holland gereedelijk overtuigen, zoodat hij geenerlei wrok tegen hem behield, Aerssen vergaf den edelen staatsman nimmer. Hij bleef den Prins in al zijn streven volgen en ten dienste staan, ook waar deze bij zijn wanhopig verzet tegen het beklinken van het Twaalfjarig Bestand op den steun van Koning Jakob meende te kunnen rekenen, zóó zeer dat de Agent der Staten Generaal aan Hendrik IV sterk begon te mishagen. Eerst toen Koning Jakob begrepen had, dat hij het tot stand komen van den tijdelijken vrede dezer Republiek met Spanje niet diende tegen te werken, staakte Prins Maurits zijnen tegenstand en nam Hendrik den Nederlandschen diplomaat, weldra tot den rang van Ambassadeur verheven, weder in genade aan. Doch na Hendriks dood zien wij Aerssen alles aanwenden wat strekken kon om het Bewind der Regentes in kwaden roep te brengen, en de partij der Prinsen kiezen. Met dezen samen te spannen, was samenspanning tegen de Meesters, die hij moest dienen, en tegen de staatkunde van Oldenbarnevelt. Dit kon onmogelijk geduld worden. Slechts door de vrees, dat de Prinsen en Grooten haar zouden verwijten, dat zij den vijand van het Pausdom en van Spanje niet aan haar hof dulden wilde, werd de Koningin van den stap

weerhouden om zijn ontslag van de Staten Generaal te verzoeken. Ook Hun Hoog Mogenden waren huiverig er voor uit te komen, dat zij hunne belangen niet langer wilden toevertrouwen aan eenen dienaar, die niet behaagde aan eene Vorstin, welke naar Spanje scheen over te hellen en den Pausgezinden voet gaf. Ten laatste evenwel werd Aerssen teruggeroepen en dat tegen den verklaarden wil van Prins Maurits, die op deze wijze ondubbelzinnig verried, welke staatkunde de zijne was. Eerst toen hij duchten moest, zijne Fransche regimenten te zullen verliezen, die tegen den zin van Frankrijk en zonder de welwillendheid van Holland niet in Nederlandschen dienst konden blijven, wraakte hij ditmaal Aerssens gedrag.

In dezen man bleef het Fransche Ministerie den persoon zien, die de Prins door zijne scherpzinnige en tegelijk stoutmoedige raadgevingen in staat stelde om eene rol te spelen, welke Oldenbarnevelt, den trouwen vriend van het Fransche Koningschap, ten val bracht. Met de heftigste aantijgingen, bij brieven van den Koning zelven en bij monde van den gewonen en van een' buitengewonen Gezant gedaan, trachtte de Fransche Regeering Aerssen tot een onmogelijk man te maken en zijnen tegenstanders hier te lande den moed in te boezemen om hem van den persoon des Prinsen te verwijderen. Maar deze liet hem thans niet vallen,

en de na den staatsgreep van Augustus 1618 deels medeplichtige, deels beschroomde Regeering had de kracht niet om 's Prinsen eensdenkenden vriend en beschermeling te wraken. Intusschen aan het hoofd der regeering in Frankrijk deed zich weldra het genie op van Richelieu, die de binnenlandsche partijen, in de eerste plaats Aerssens vrienden aldaar, wist te fnuiken. Door die Regeering gehaat en vervolgd, was er voor Aerssen geene gelegenheid om op het gebied der Europeesche diplomatie eene rol te spelen, waartoe hem toch zijne eerzucht en het gevoel zijner bekwaamheid noopten. — Bovendien om Frankrijks oogluiking bij hetgeen Jakob en de Gereformeerden in Duitschland beoogden, te winnen, was het noodig, dat men geen binnenlandsche onrust in dat Rijk stookte. — Zoo dan is het gekomen, dat Aerssen ten slotte alle verlangde waarborgen aan het Fransche Bewind heeft gegeven, en dat hij met Prins Maurits, na Oldenbarnevelts dood, voor zoo veel zulks na het gebeurde nog mogelijk was, de dienaar is geworden der staatkunde van Willem I, van Hendrik IV en van den Staatsman, dien men het schavot had doen betreden om beginselen, welke zoo waar, zoo wijs en zoo degelijk, en dan ook zoo machtig waren, dat zij die hem ter dood gebracht hebben, er niet van hebben kunnen wijken.

Allerminst heeft Oldenbarnevelt zelf van zijne begin-

selen kunnen wijken. Hij is er voor gestorven. De minste inwilliging aan de tegenpartij zou hem tot den gevierden man gemaakt hebben; zoo hij de andere richting al niet gediend, maar door af te treden, niet, zoo als hij meermalen wilde, op eene wijze, die een fel protest was, — maar door zich goedschiks uit den staatsdienst te verwijderen, haar de baan ruim had gelaten, men zou hem in zijne afzondering gedankt en vereerd hebben. Maar zelfs na zijne veroordeeling heeft hij het vurig door zijne vervolgers verlangde woord, dat naar een vragen van vergiffenis zou gezweemd hebben, niet uitgesproken: want in zijne trouw aan de beginselen van zijnen grooten voorganger kon hij geene schuld zien. En dit was bij hem geene eigenzinnigheid of stijfhoofdigheid. Had hij aan dat gebrek mank gegaan, hij zou in den nacht vóór zijnen dood de tegenstanders, welke hem dien dood aandeden, niet verzocht en geraden hebben zoo te handelen, dat „na zijn verscheiden de rust van het land beter getroffen en alle zwarigheden in de kerken nedergeleid mochten worden.” Dus gunde hij hun eene eer, die hij zelf niet had mogen verwerven, en kende hij hun eene bekwaamheid toe, die hij bleek niet gehad te hebben; ja, zoo hij sprak: „na mijnen dood zullen zij eerst weten wat regeeren is,” getuigt dit woord van rechtmatige bewustheid van hetgeen hij vermocht had, maar het bewijst ook, hoe

zacht en billijk zijn gemoed was gestemd. Ware hij verbitterd geweest en ongebroken trotsch, hij zou gezegd hebben: zij leeren het nooit; zij zullen de regeering in de war sturen, en het land te gronde richten: welnu, zij mogen het voor mijn deel ondervinden: het land verdient niet beter. — Neen! verre van te wenschen ná zijnen dood in het ongeluk en de schande van zijn land te triomfeeren, wenschte hij van harte, en dezen wensch sprak hij uit, dat „door zijn dood en bloed alle tweedracht en oneenigheid, die in het land waren, mochten ophouden." — En hoe zou bitterheid in zijn gemoed op den duur post hebben kunnen vatten, daar hij zijn lot niet aan menschen weet: of zeide hij niet tot tweemalen toe in den nacht vóór zijnen dood: „het schijnt dat God de Heer mij dit opgeleid heeft". Het was gedurende zijne gevangenschap voorzeker zijn belang bij zijne bekentenissen en verdediging den Prins te sparen, maar ware hij door wraakzucht vervoerd geweest, hij zou meer dan eens 's Prinsen staatkunde bij haren rechten naam hebben genoemd. Dus noch bitterheid, noch eigenwaan was in hem. Hoe volkomen moet hij zich zelven verzaakt hebben om niet aan de mogelijkheid te wanhopen dat zijn dood door een einde aan de tweedracht te maken, het Land wat goeds zou aanbrengen. Dit gevoelen was wel een bewijs, dat hij de gelegenheid van nadenken in de gevangenis gebruikt had om zich met

het nieuw ingewijde regeeringsbeginsel eenigermate te verzoenen. Hij zal gedacht hebben: wellicht is het noodig en thans de tijd, dat aan de drijvers, aan de krijgszuchtige geesten onder de Calvinisten toegegeven worde, dat de Vorsten uit het Huis van de Palts en van Nassau zich aan het hoofd der ontboeide haters van het Pausdom plaatsen, eensdeels om ze meester te blijven, anderdeels, om tegen het wederom slagvaardige Pausdom bestand te zijn. Zoo stelde hij tot op zekere hoogte hen in het gelijk, die hem ten val gebracht hadden, en hij drukte zulks uit in het woord: „andere maximen worden thans gevolgd, dan in mijnen tijd." Doch deze erkentenis verleidde hem er niet toe om de beginselen, die hij de maximen van zijnen tijd noemde, te verloochenen. Alle dingen, dacht hij, hebben hunnen tijd, en de mensch moet weten, wat hij met zijn geweten kan overeenbrengen, en het hem gegeven licht volgen. Dat heb ik gedaan op het voetspoor van den grooten Vorst en beminnelijken mensch, wiens zoon mij ombrengt, — en dat werk verloochen ik niet. Wáárom ik, bij deze gezindheid jegens mijne tegenstanders, die ik immers gaarne wil laten regeeren, sterven moet, ik weet het niet; maar sterven wil ik. — Dat zeggen: „dat ik toch maar wist, waarom ik sterven moet!" getuigt van meer zelfverloochening in zijn hart, dan van ergdenkendheid in zijnen

geest: anders had hij ingezien, dat, kon hij geene schuld belijden, zijne tegenstanders, trouwens in een anderen zin, evenmin schuld belijden konden. Ware hij na eenen aanslag, als waarvan hij het slachtoffer was, niet schuldig verklaard, zoo zou het bedrijf zijner tegenstanders veroordeeld zijn geweest.

En hier dringt zich eene gewichtige vraag op. Amsterdam zien wij partij kiezen voor de Contraremonstranten, wier drijven het middel moest worden om Oldenbarnevelt ten val te brengen. In het jaar 1616 weigert deze Stad, in weerwil van een plechtig gezantschap der Staten van Holland met eenen man als Hugo de Groot tot woordvoerder, de partij van de Edelen en van de meerderheid der Steden te kiezen; tot den einde toe is zij het hoofd en de ziel van de tegenpartij en met de andere Provinciën spant zij tegen Holland samen. Was dit omdat ongemeene wijsheid de Amsterdamsche Vroedschap in deed zien, wat Oldenbarnevelt eerst in de gevangenis zal hebben bevroed, dat én wat er van de zijde der Contraremonstranten én tevens van de zijde van den Prins dreigde, niet bezworen kon worden, tenzij men een' tijd lang stoutmoedig met hen medeging? Is Amsterdams gedrag inderdaad het gevolg van staatkundige berekening bij de vermogendste leden der Vroedschap geweest, dan bestaat er grond om zooveel doorzicht en beleid te bewonderen. Want werkelijk door aan de Con-

traremonstranten de voldoening der Nationale Synode te gunnen, en hun de Remonstranten gebonden over te leveren, is de Regeering van Amsterdam de Contraremonstranten meester geworden, en weldra deed zij zich tegenover de Kerk en hare dienaren als machthebbende kennen, bedwong alle stoutheid der predikanten en begunstigde openlijk de vroeger verdrukte richting. Nimmer echter mag men van eene gunstige uitkomst aan hen, die haar hebben aangebracht, uitsluitend de eer geven. Zoo is voorzeker Amsterdam, in onderscheiding van Haarlem en Leiden, tot de door haar gevolgde staatkunde geleid geworden door de sterkte der Contraremonstrantsche richting binnen hare muren en de zwakheid harer stelling tegenover die partij. In onderscheiding van Haarlem en Leiden, waren de Amsterdamsche Regenten te gemakkelijk aan het bewind gekomen. Dezen konden zich niet als de zonen der Leidsche en Haarlemsche regenten uit den oorlogstijd, in geval van verzet bij de gemeente, op de opoffering van goed en leven, die zij voor de zaak van godsdienst en vrijheid overgehad hadden, beroepen om de monden te snoeren en de maatregelen te rechtvaardigen, aangewend om den dreigenden opstand te fnuiken. Vandaar hunne inwilliging aan de partij, die de verworven eereposten bekleed en de gewonnen schatten besteed wilde zien ter eer en ter uitbreiding der Gereformeerde Godsdienst,

en verlangde, dat de Overheid de Kerke Gods niet door libertijnen en politieken, die met de Remonstranten heulden, in haar streven zou laten belemmeren. Bovendien, velen hadden reeds door den oorlog en de vestiging in de Oost-Indiën verbazende winsten bekomen, maar velen waren er ook, die mede hun deel wilden krijgen, en dat met de hervatting van den oorlog en de oprichting eener nieuwe Compagnie, die de West-Indiën zou veroveren, hoopten te bekomen. Wie veel gewonnen had, wenschte nog meer, en al was dit het geval niet, wat kon hij inbrengen tegen dezulken, die zijn voorbeeld begeerden te volgen?.... Doch, hoe dit zij, zeker is het, dat met deze houding van de Amsterdamsche Regeering aan het Vaderland de grootste dienst is gedaan. Gesteld eens, het Contraremonstrantsche volk en de Prins hadden geene medestanders onder de Steden van Holland gevonden, dan zou het volk, en de Prins aan het hoofd, over al de Steden, over de Staten van Holland gezegevierd hebben; geheel Holland zou aan 's Prinsen voeten hebben gelegen om van hem de Wet te wachten. Thans echter was de uitkomst gansch anders. Nevens den Prins streed een deel van Holland tegen het andere deel, en het moge rechtsverkrachting geweest zijn, dat de minderheid van Holland, met Dordrecht en Amsterdam en Enkhuizen, zich als de ware Staten aanstelde, en dat Amsterdam, als Holland dreigde hare

quote in te houden, verklaarde voor de betaling van Hollands aandeel in de lasten der Generaliteit te zullen zorgen, — deze houding heeft te weeg gebracht, dat met den staatsgreep van den Prins Holland niet verslagen werd. Holland stond, door Dordrecht en Amsterdam vertegenwoordigd, als overwinnares nevens den Prins. Zoo had ten gevolge van de partij, door Prins Maurits gekozen, het Contraremonstrantsche volk met zijne opgewekte driften en soms bloeddorstige kreten een ontzagwekkend meester boven zich, en tegelijk deze meester, in Amsterdam en de vier of vijf andere Steden, Holland zelve als eene onbedwongen macht nevens zich, die hij wegens de bedenkelijkheid van den door hem beganen stap zich door zijn belang genoopt zag te ontzien. — Zoo is Hollands vrijheid gered, en terwijl de vrijheden der Duitsche steden, deels ten gevolge der overwinningen van Karel V, op het Schmalkaldisch Verbond behaald, deels ten gevolge van de uitputting, de vernedering, de ontmoediging en de verwildering, door den dertigjarigen oorlog teweeg gebracht, te gronde zijn gegaan, zijn in Nederland vrije steden, met andere woorden, in de grootere Republiek soevereine Republieken, waar de openbare zaak, de zaken van alle Christenmogendheden en de belangen van de geheele wereld behartigd werden, blijven bestaan.

Wanneer dan ten slotte de zaak, in weerwil van Ol-

denbarnevelts nederlaag voor Holland werkelijk nog ten beste, door hooger dan menschelijk beleid, gekeerd is, wat zou er gebeurd zijn, wanneer Oldenbarnevelt aan het bewind had kunnen blijven? — Wij spraken daar van de vrijheden der Duitsche steden. Op de fierheid, wijsheid en vrijheidszin dier steden, bepaaldelijk in het gebied der oude Hanse, was het, dat Oldenbarnevelt rekende om ons bondgenooten te verschaffen. Die steden hadden naar de jeugdige Republiek uit leeren zien als de beschermster harer handelsvrijheden tegen den Koning van Denemarken, en harer staatkundige onafhankelijkheid tegen de binnenlandsche Vorsten, Luthersche bisschoppen zoowel als Hertogen en Graven. Er was een bondgenootschap tot stand gekomen, dat, wanneer het immer in volle werking ware getreden, een bond van Noord-Europeesche Vereenigde Staten zou hebben uitgemaakt, dat Denemarken ontzag zou hebben ingeboezemd, en het Keizerschap, voor dat deel van Duitschland, zonder den naam, maar metterdaad, op de Republiek der Vereenigde Provinciën zou hebben overgebracht. — Had Oldenbarnevelt in het jaar 1614, ten gevolge der onafwijsbare vertoogen van den voor Spanje steeds gedienstigen Koning Jakob, teneinde Gulik en daarmede de stelling, door de Republiek in Duitschland ingenomen, te behouden, de stad Wesel op moeten geven, hij rekende er alles aan gelegen, het vertrouwen der

Duitsche steden op de macht en den steun der Republiek levendig te houden. Daarom had hij de Staten in 1615 doen besluiten tot den ruitertocht onder aanvoering van Prins Hendrik, die de stad Brunswijk aan het wapengeweld van den Hertog van Brunswijk had doen ontkomen. — Deze stap had in Duitschland den geweldigsten indruk gemaakt. In deze inmenging der Republiek ten behoeve der steden ter handhaving van de met haar aangegane akkoorden, buiten de landsvorsten om en tegen hen, — zagen dezen, niet zonder eenigen grond, den ondergang van hunnen stand. Geen wonder, dat zij doordrongen werden van het besef, dat, wilden zij hun gezag over het belangrijkste gedeelte hunner onderdanen niet verliezen, het bewind in Holland, hetwelk hen op die wijze durfde trotseeren, ten val moest komen. Door zijn huwelijk was Graaf Ernst Casimir, broeder van den Goeverneur van Friesland en Groningen en Ommelanden, met het Huis van Brunswijk nauw verbonden en de Prinses van Brunswijk verkeerde veelvuldig bij haren schoonbroeder te Leeuwarden. Te gemakkelijker moest het derhalve den Duitschen Vorsten vallen om Graaf Willem Lodewijk te overtuigen, dat eene staatkunde, hoe aanbevelenswaardig ook in andere opzichten, zoo verderfelijk voor den Duitschen Vorstenstand, in den persoon, die er de ziel van was, ten val moest gebracht worden.

Sedert zien wij dan ook in Graaf Willem Lodewijks gedrag eene aanmerkelijke wijziging. Nog in 1613 had hij een' oprechten voorslag gedaan tot verzoening der twistende partijen, waaruit de bevestiging van Oldenbarnevelts regeering volgen moest. Maar in 1616 gelooft hij, dat men eene gevaarlijke verandering in den Staat beoogt, waartegen, schrijft hij, Prins Maurits zich zal moeten wapenen, in de hoop dat als het er op aan zal komen, God een goed redmiddel zal geven. — Op eene uitkomst van den Hemel te wachten, is een bedenkelijke zaak. — De gelegenheid, naar welke uitgezien werd, gaven de godsdienstige geschillen: daarin partij te kiezen voor de Contraremonstranten is derhalve dat waartoe Graaf Willem Lodewijk zijnen neef, die liever dan de omstandigheden te dwingen, door de omstandigheden gedwongen zou hebben willen wezen, gedurig aanzet. — Niet dat Graaf Willem Lodewijk niet oprecht kan gemeend hebben, dat door de staatkunde van Oldenbarnevelt het Protestantisme in Europa en de ware Gereformeerde Godsdienst in ons vaderland in gevaar kwam. Om hem die laatste meening bij te brengen, waren er predikanten te Leeuwarden genoeg. In dat Leeuwarden wordt nog vóór het einde van het jaar 1615 een eerste maatregel van aanbelang genomen. Toen werd aldaar de Regeering verzet en de vrienden van Oldenbarnevelt van het kussen gedreven. Dien tengevolge

was in de vergadering der Staten van Friesland geen ernstige tegenstand tegen hetgeen Stadhouder, Gedeputeerden en Hof doorzetten wilden, te vreezen. Een dergelijke stap, door Prins Maurits zelven gedaan, was de fnuiking van den tegenstand van het Kwartier van Nijmegen in den boezem der Staten van Gelderland. Dit doel bereikte hij door de buitengewone verandering van de Regeering in de stad van dien naam. Daar Zeeland uit eigen beweging op 's Prinsen hand was, en Stad en Ommelanden in den zin van den Goeverneur stemden, zoo was, na het verzetten der Wet te Nijmegen, in de Staten Generaal de meerderheid der Provinciën tegen Holland verkregen, en in den binnenlandschen krijgstocht van den Prins behoefde nog slechts de laatste slag met de afdanking van de waardgelders te Utrecht geslagen te worden, om Holland geheel buiten gevecht te stellen.

Van Oldenbarnevelts staatkunde dan maakte de vrijheid der Duitsche steden een voornaam bestanddeel uit, en, ware hij aan het bewind gebleven, zoo zouden zij, gesteund door de Republiek, bij het ontbranden van den oorlog in Bohemen en Zuid-Duitschland een bolwerk hebben verstrekt tegen de restitutieplannen van het Pausdom, wier ontwerpers, door de nederlagen der voorvechters van het Protestantisme in Bohemen en de Paltz, moed schepten om naar de verwezenlijking dier plannen ook in het Noorden te streven.

Maar zou onze voormalige vijand aan de Republiek de verlenging van het Bestand gegund hebben? Philips III en zijn minister, de Hertog van Lerma, waren gezind tot vrede, en de Aartshertogen, die toch zelfstandige gebieders heeten mochten, waren het evenzeer. De betrekkingen tusschen den Haag en Brussel kenmerkten zich door groote beleefdheid. Voorzeker derhalve zal Oldenbarnevelt, die wat in Duitschland dreigde, sinds lang had voorzien, en reeds vóór zijne gevangenneming een begin van den oorlog had vernomen, gerekend hebben de Nederlanden in vrede en buiten den algemeenen oorlog te zullen houden. Had Koning Jakob, met de ondersteuning van zijn Parlement, die hij trouwens liever wenschte te kunnen missen, ruiterlijk voor de Protestanten in Duitschland partij gekozen, zoo ware daarmede aan de geheime raadslagen van Calvinisten en Katholieken tegen de regeeringsbeginselen van Willem van Oranje, Hendrik IV en Oldenbarnevelt zelven de bodem ingeslagen. Van daar dat Oldenbarnevelt niet ophield dien Koning tot zulk een heldhaftig besluit aan te sporen. Ware deze daartoe de man geweest, zoo zou de Republiek den strijd tegen de restitutieplannen van het Katholicisme volijverig mede gestreden hebben. Maar de Koning van Groot-Britannie wilde den oorlog, zonder dat hij er deel aan nam, ontbrand en de Vereenigde Provinciën daarin betrokken zien, en

als het einddoel van dien oorlog droomde hij zich zijnen schoonzoon op een' Koningstroon en onzen Staat van zijne onafhankelijkheid beroofd. Tot zulk een einde nu verkoos Oldenbarnevelt zijn Land niet te laten gebruiken.

Het is waar, Spanje heeft zich na de troonsbeklimming van Philips IV, in 1621, oorlogzuchtig betoond; Lerma is van het Hof verbannen en van zijn vermogen ontzet geworden, en de nieuwe Koning verklaarde geenen vrede noch bestand met de ketters te willen. Doch de Aartshertogen konden niettemin den vrede bewaren, en zonder bijdragen en medewerking van de Zuid-Nederlandsche Provinciën zou Spanje evenmin gezind als bij machte bevonden zijn om legers en vloten herwaarts te zenden en hier te onderhouden had die Mogendheid dit gepoogd, zij zou zich daarmede zoo zeer uitgeput hebben, dat zij aan geene ondersteuning van de Oostenrijksche Mogendheid in Duitschland zou hebben kunnen denken. Derhalve zou de voortzetting van vrede of bestand niet ondenkbaar geweest zijn, en hoeveel zegen zou daaraan verbonden zijn geweest! — Maar hoe geheel anders keerden de zaken, zoodra de advokaat gevangen genomen was! Onmiddellijk werd de toestemmende beantwoording der vraag, of men den Bohemers hulp zou verleenen, voorbereid; dadelijk werd een bitse toon tegenover het Bewind te Brussel aangeslagen en men

sprak van een ultimatum te stellen ter opheffing van tamelijk gezochte grieven. Gesproken en gehandeld werd er in alle opzichten, alsof het reeds uitgemaakt was, dat de oorlog in 1621 vernieuwd zou worden. — Werkelijk werd dan ook de waardige onderhandelaar, uit het Zuiden herwaarts gekomen, die een echt Nederlandschen toon aansloeg om de verlenging van het Bestand te verwerven, teruggewezen, en, wat het ergste was, de Koning van Denemarken werd van wege de Staten Generaal aangemoedigd om in Duitschland gewapend op te treden, en hiermede de zaak van de vrijheid der Duitsche Steden voor altijd door de Republiek verraden en verzaakt. Bij de liefhebbers der vrijheid in Duitschland verkreeg de Hollander dien ten gevolge den naam van zelfzuchtig, daar hij het goed, dat hij zelf genoot, een ander niet scheen te gunnen, en die slechte naam werd natuurlijk door de haters der vrijheid daar en elders niet weersproken. — Zoo was de kans eener vredelievende vrijwillige aanhechting van een goed deel van Duitschland aan de Republiek der Vereenigde Provinciën voor goed afgesneden. Wie scherp genoeg op de stem der Geschiedenis acht gaf, had het „tot hiertoe en niet verder," ten minste in Europa, over haar uitgesproken, kunnen hooren. Zij had voor immer hare enge grenzen gevonden. Te eng waren die grenzen niet voor de grootheid en het geluk der Natie, en tot behoud van

hare eigenaardigheid was die beperking voorzeker nuttig en noodig. Maar had de Republiek hare vleugelen over Noord-Duitschland kunnen uitbreiden; ware dat gedeelte des Rijks behoed gebleven voor de ellende des dertigjarigen oorlogs, waarbij alleen de macht der vorsten, noch tot heil hunner onderdanen, noch tot hunne eigen ware eer, baat heeft gevonden; had de Republiek in vrede kunnen leven met de Zuidelijke Nederlanden, die thans een lokaas bleven voor de vermeerdering van de macht der Prinsen van Oranje, ten koste harer vrijheid te verkrijgen, maar die dan een' Staat zouden gevormd hebben, zelfstandig genoeg om geen speelbal en slagveld voor de oorlogvoerende Mogendheden te zijn, — voor welke zorgen, angsten en gevaren zouden de Vereenigde Gewesten alsdan bewaard zijn gebleven! — Doch wie zou wijzer willen zijn, dan het Goddelijk Wereldbestuur? Die uitkomst ware al te schoon geweest! Zoo geleidelijk, zoo zonder geweld, zoo volmaakt gaat het in de wereld niet toe. Zij, die zulke uitzichten verijdeld hebben, zijn werktuigen geweest in eene Goddelijke hand, en zien wij goed toe, zoo bespeuren wij er iets van, hoe wat gebeurd is, inderdaad het beste was, en hoe dat beste alleen op de wijze, waarop het gebeurd is, bewerkt heeft kunnen worden. Want juist zij, die datgene tegengewerkt hebben waaraan de zege voorbehouden was, hebben die zege moeten verzekeren.

Hollands eigenaardigheid is bij de beperking harer grenzen bewaard en kon anders niet bewaard blijven, en Oldenbarnevelts staatkunde is met zijnen dood niet verijdeld, ja, niet eenmaal geheel verzaakt geworden. Aerssen heeft, ten einde zich door Frankrijk te doen vergeven, dat hij den dood van Frankrijks vriend, den vertegenwoordiger van het innigst bondgenootschap met Frankrijk, den steun van Frankrijks Koningschap, den redder van Frankrijks eenheid had bewerkt, de staatkunde van zijn slachtoffer tot de zijne moeten maken. En, was het beweren dat Oldenbarnevelt den Prins den toeleg om zich van de soevereiniteit meester te maken had toegeschreven, eene van de aantijgingen geweest, waarop zijn doodvonnis was gevolgd, zoo was de aanvaarding der soevereiniteit, uit welke handen dan ook, voor den Prins voor altijd eene onmogelijkheid geworden, wilde hij het aan Oldenbarnevelt toegedichte beweren niet rechtvaardigen. — Ware de Advokaat door de zwakte van den ouderdom langer niet op de hoogte van zijne taak gebleven, hij zou misschien zijn eigen werk hebben afgebroken, terwijl thans in weerwil van zijnen dood en almede door zijnen dood zijn werk, binnen de grenzen der mogelijkheden, gered is geworden. Geen onschuldig bloed wordt te vergeefs vergoten.

Met dien dood is voor Oldenbarnevelts werk en roem

best gezorgd, en wanneer wij zijne stemming, zijne woorden en zijne houding bepaaldelijk kort vóór en onder de voltrekking van zijn vonnis nagaan, vinden wij wel grond om hem met tedere deelneming te bewonderen, maar niet om hem te beklagen. Zou men eenen man beklagen, die in het hachlijkst lot en tot in den dood den moed en de eer behoudt?

II.

Schoon niemand ter wereld zal weigeren het oordeel te onderschrijven, dat Oldenbarnevelt den moed en de eer behouden heeft, menigeen zal er toch zijn, die den indruk niet kan verwinnen, in hem nagelaten door eene beschouwing, volgens welke Oldenbarnevelt wel degelijk schuld heeft gehad, en meer dan één vergrijp begaan heeft tegen eene hoogheid, die hij niet had mogen trotseeren. Welaan, laat ons dan enkele handelingen van den Advokaat gadeslaan, die bijzonder aan bedenking onderhevig schijnen.

De slag bij Nieupoort, dus luidt het vrij algemeene oordeel, was een gewaagd stuk. Prins Maurits en het leger hebben zich daar op den rand van den ondergang bevonden, en het is Oldenbarnevelt, die den persoon van dien vorst en onze troepen, misschien met boos opzet, aan dat gevaar heeft blootgesteld. Na den

veldslag zou den Prins tot den Advokaat gezegd hebben: „Ja, oude schalk, gij hadt ons verkocht, maar God heeft u belet ons te leveren." Wel is dit gezegde niet gestaafd, daar het eerst vermeld wordt in een schotschrift, 73 jaren later, in den tijd dat de tegenstanders van de Staatschgezinden vrij spreken hadden, geschreven; wel kan men zonder aarzelen beweren, dat de Prins zoo iets onmogelijk kan gezegd hebben, om de eenvoudige reden, dat niemand beter dan de Prins den waren staat der zaken kende, en slechts iemand, die de waarheid niet kende, zich kon inbeelden, dat zulk een woord zou gesproken zijn; — maar niettemin getuigt dat verdichtsel van een bestaand en zoo langen tijd in leven gebleven gevoelen. En bovendien uit den tijd zelven hebben wij getuigenissen, die het ergste doen denken.

Graaf Willem Lodewijk schrijft aan zijnen vader met het bericht, dat Prins Maurits naar Vlaanderen getogen is: „de eigenlijke plannen durf ik aan de pen niet toevertrouwen." Nu zal dit wel niets anders beteekenen, dan: ik mag niets schrijven wat den vijand het voornemen der onzen te weten zou kunnen doen komen; maar men kan er ook iets anders achter zoeken, en ondubbelzinnig meldt van Reydt, de vertrouweling van dien Graaf, na den slag, dat de vreugde over de zegepraal bij hem zeer getemperd werd door de gedachte

aan welk een gruwelijk gevaar het land met dat waagstuk ter nauwernood was ontkomen; dat de overwinning meer aan geluk, dan aan wijsheid is te danken geweest, en hij laakt Prins Maurits, dat hij niet liever het oordeel van in den krijg onervaren lieden veracht, dan zich om den wil van hunnen lastigen aandrang aan zulk eene hachlijke kans gewaagd heeft. Ja hij zegt ronduit: „Barneveld en de langrokken, dat is, de mannen van den tabbaard, hebben ons geprecipiteerd", dat is, voortgedreven, op het gevaar af, dat wij daarbij verongelukken zouden. Zulke oordeelvellingen vinden wij zelfs in een bericht van den Franschen Agent, den Heer de Buzanval, teruggegeven: „Houd het er voor, schrijft deze, dat die Heeren, met name de Hollandsche Regenten, hunnen Staat aan eene hachlijke kans gewaagd hebben, en dat Mijnheer de Prins Maurits van zijne voorzichtigheid blijk heeft gegeven door vóór zijn vertrek aan de Staten de gevaren der onderneming en het onvermijdelijk gevolg van een' veldslag onder het oog te brengen. Hij heeft wel moed betoond, toen hij den droesem van die onbekookte plannen heeft moeten drinken."

Zoo veel is zeker, dat het leger der Staten op den tocht naar Vlaanderen inderdaad in het grootste gevaar heeft verkeerd; maar er bestaat alle grond om zulks aan Prins Maurits zelven te wijten, die het

aan de noodige voorzorgsmaatregelen heeft laten ontbreken. [1]) Aan alles wat van de Staten afhing, heeft niets ontbroken. Zij hebben den Prins een leger bezorgd, sterk genoeg en van het noodige toegerust, en in persoon zijn zij medegegaan „om op alle zwarigheden, zegt Duyck, bij de hand te wezen." Neen! Prins Maurits heeft geen krijgstocht gewild, althans niet naar Vlaanderen; de Staten hebben hem daartoe moeten dwingen, en toen hij er gedwongen toe was overgegaan, vertrouwden zij hem nog niet: want, zegt Duyck, „zij gingen mede, ook om de hand daaraan te houden, dat de tocht op Duinkerken mocht gedirigeerd en nergens anders gediverteerd worden," dat wil zeggen, dat hun leger in geen ander oord en tot geen ander doel gebruikt mocht worden.

Wat was de reden, dat Prins Maurits in dien tijd tegen den vijand geenen tocht aan die zijde ondernomen wilde zien, en dat hij, in Vlaanderen aangekomen, zich blijkbaar niet ernstig op een' veldslag heeft voorbereid en slechts door de houding van het leger van den Aartshertog tot verdediging, aanval en zegepraal gedwongen is geworden? Om deze vraag te beantwoorden, moeten wij eenigszins hooger opklimmen.

---

1) Dit durf ik zonder nader bewijs verzekeren na de laatste, zoo nauwkeurige onderzoekingen van Prof. Fruin, in de *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* N. Reeks. V; bl. 65, volg.

Welke waren Spanje's eigenlijke wenschen bij het sluiten van den vrede van Vervins? — Door den oorlog, dien Hendrik IV tegen Spanje voerde, werd deze Vorst, dien Spanje boven alles haatte en vreesde, slechts te sterker. Hij betoonde zich een ondernemend en bekwaam krijgsbevelhebber; hij wist den vaderlandschen zin der Franschen te prikkelen, hen tot het brengen van offers aan de eer van het land vaardig te maken, en vooral had hij in de krijgsmanseer der Grooten, die onder zijne vanen streden, een middel om zich de medewerking en de trouw te verzekeren van menigeen, wiens rang- en hebzucht hem gansch andere raadslagen ingegeven zouden hebben. — En toen nu Hendrik den stap gedaan had, die in de schatting der meesten den slagboom, welke hem den toegang tot den troon versperren moest, had opgeheven; toen hij in zijnen persoon een Katholiek Koning aan Frankrijk stond te geven, — toen zag de Spaansche Mogendheid haars vijands macht meer dan verdubbeld. — Geen wonder dat zij vrede maakte. Maar het laat zich begrijpen, dat zij met den vrede niets anders in het oog had, dan zij met den oorlog had bedoeld. Spanje moest niet van den rang van eerste Mogendheid afdalen; Frankrijk mocht niet tot de plaats onder de Staten van Europa stijgen, die Spanje tot dus verre had ingenomen; Spanje moest de gewapende arm blijven van de Katholieke

Kerk, de eeniglijk ware zedelijke macht, die de orde en de tucht in de Christenheid verzekeren kon en mocht, en den Koning van Frankrijk mocht niet toegelaten worden in de leer eener reden van Staat, eens gezags boven begripsverdeeldheid in het godsdienstige, een nieuw beginsel en met dat beginsel zich zelf tot den troon der wereld te verheffen; Spanje met de waarheid in verdrag en verbond wilde niet aftreden ten gevalle van Frankrijk onder een' meineedig Koning met eene leugen in zijne rechterhand en bekwaam, zoo als het maar al te zeer bleek, om de volken te verleiden. — Dus kwam een bedekte oorlog tegen Frankrijk voor den openlijken strijd in de plaats. De band van eenheid, dien Hendrik, in weerwil der groote verscheidenheid van zinnen bij de vele prinselijke Hoofden, vrij spoedig aangevangen had om Frankrijk te strengelen, moest losgemaakt, de stemming van Rijksgrooten, duchtend dat zij op den duur tot dienaren der Kroon zonder soevereine rechten zouden vernederd worden, de verstoordheid der Hugenoten, die de geloofsverzaking van den Vorst niet goedgemaakt achtten door staatkundige waarborgen, hun verleend, waar zij voor hun geloof een volstrekt recht over de tronen der aarde vorderden, — die stemming bij de eenen, die ontstemdheid bij de anderen moest door Spanje als middel gebruikt worden om Hendrik IV moeilijkheden, afval, opstand in zijn eigen Rijk te berokkenen, en voorts

moest aan Spanje door een' algemeenen vrede tijd tot verademing gelaten worden, om op een gunstig oogenblik, als binnen Frankrijk alles genoegzaam voorbereid zou zijn, met vernieuwde krachten den oorlog te hervatten, die dan tot fnuiking van Frankrijks Koningschap en tot Spanje's machtsherstel zou leiden.

Doch een algemeene vrede .... hoe kon Spanje daar aan denken, terwijl het in oorlog was met de opstandelingen in de Noordelijke Nederlanden en met de ketterij, met welke geen vrede noch verdrag denkbaar schijnen moest? — Maar mocht men zich geen vrede veroorloven, wanneer die vrede strekken zou om den vijand onder den voet te krijgen, dien men door den oorlog niet zoo gemakkelijk ten onder brengen kon? — Wanneer eenmaal door den vrede het Koningschap in Frankrijk gefnuikt, en de leer en praktijk der staatslieden in Nederland te schande gekomen zou zijn, — dan, zoo redeneerden de Spanjaarden, dan zou het Calvinisme van zelf ten val komen: want, zoo zijn eigen aanvoerders het niet reeds verraden mochten hebben, zou het, wanneer Frankrijk, welk land tot nog toe zijn steun was geweest, met Spanje ééne lijn trok, spoedig uitgeroeid zijn.

Doch nimmer komt een vrede tot stand, of de twee partijen moeten dien beiden verlangen of ten minste raadzaam achten, en hoe konden de Calvinisten immer

in een vrede toestemmen, die blijkbaar met zulke bedoelingen zou worden aangegaan? Om deze vraag te beantwoorden, hebben wij de stof reeds in het eerste gedeelte van dit betoog bijeengebracht. Voor de Calvinisten in de Vereenigde Provinciën was het gezag der Staten, het stelsel der politieken en libertijnen, die alle drijven van de zijde eener Kerk, welke op grond van goddelijk gezag optrad, ten eenenmale afwezen, voor het oogenblik de naaste, de eerst te vellen vijand. Om dezen ten val te brengen, kon een tijdelijke vrede met Spanje dienstig zijn. En wanneer de gehate regeering van een' Oldenbarnevelt, voortaan de kracht missend, die de oorlog voor de nationale zaak haar bij zette, ten val zou gekomen zijn, zou men dan niet de handen eindelijk eens ruim hebben om den strijd tegen de Katholieke Kerk en het Oostenrijksche Huis, in Spanje en in het Heilige Roomsche Rijk, op alle punten met nog verborgen bondgenooten en ongekende krachten te hervatten? — Dus laat het zich verklaren, dat Spanje ook in dezen tijd bij de Calvinisten voor openingen tot vrede gehoor vond.

Alzoo bestond voor Hendrik IV bij het verdrag van Vervins het gevaar, dat zijn natuurlijke vijand zich den vrede ten nutte maken zou om, beter dan tot nog toe door den oorlog, zijn doel te bereiken. De voornaamste grond, die Hendrik bewegen kon om

niettemin tot het sluiten van den vrede over te gaan, was dit, dat hij er gerust op kon zijn, dat in de Republiek der Vereenigde Provincien een Bewind aan het roer bleef, dat geen vrede met Spanje zou sluiten. Daardoor toch zag Spanje zich belet, zich met alle middelen, die haar ten dienste stonden, op het stichten van onrust in den boezem van Frankrijk toe te leggen, en was Prins Maurits door zijne krijgseer verbonden zich niet met den vijand te verstaan. Inderdaad, zoolang Oldenbarnevelt de teugels voerde, kon Hendrik IV gerust zijn: immers bij 's lands Advokaat trof hij den toeleg aan om te verhoeden dat, door tijdelijk verdrag met Spanje, aan deze Mogendheid vrij spel gelaten en zoo doende de ondergang van onzen Staat te weeg gebracht werd.

Bij den vrede van Vervins alzoo verstonden Hendrik IV en Oldenbarnevelt elkander op het innigst. De Koning van Frankrijk, welke zich verbonden had aan Spanje's vijanden geene hulp te verleenen, wist middel te vinden om der Republiek, onder den naam van door hem nog te betalen schulden, ondersteuning in haren oorlog te verschaffen, en zoo kon hij zelf vrede met Spanje sluiten.

Ook Elisabeth van Engeland had ooren naar vrede met Spanje, maar verlangde, dat onze Republiek onder hare bemiddeling ook vrede zou maken. Wat voor

Frankrijk eene reden was om te wenschen, dat wij met Spanje in oorlog bleven, was juist voor Engeland een grond om zulks niet te begeeren. Engeland was jaloersch op Frankrijk, en zag met leede oogen dit Rijk zich de baan openen tot eene hegemonie over de geheele Christenheid, en dat wij de oorlog voortzetteden was een middel om te weeg te brengen, dat Hendrik IV gerust aan de vermeerdering van Frankrijks kracht en macht kon voortarbeiden. Doch hoe dit zij, dat de gereformeerde Koningin van Engeland tot vrede vermaande en hare bemiddeling bood, moest degenen, die onder de Calvinisten hier te lande vrede wenschten, een' krachtigen steun leenen, daar dit den blaam scheen weg te nemen, die anders aan elk verdrag met het Katholicisme kleefde.

Dat Spanje onmiddellijk na den vrede van Vervins de verraderlijke staatkunde dacht te volgen, die zij zich bij het sluiten van dien vrede had voorgesteld; dat werkelijk dadelijk de mijnen werden gegraven, die ter verbreking van Frankrijks eenheid moesten losbarsten, dit wordt onwedersprekelijk bewezen, door Spanje's houding bij de moeielijkheden, die tusschen den Koning van Frankrijk en den Hertog van Savoie over het markgraafschap Saluzzo rezen, en door de samenzwering van den Maarschalk de Biron, die weinige jaren later uitbrak, maar waartoe de grondslag minstens een paar ja-

ren vroeger gelegd was. De tocht naar Blois, in den zomer van 1599 door Hendrik IV ondernomen, om zich aan mingenot en jachtvermaak, zoo het heette, over te geven, had inderdaad ten doel, de bevolking tegen de aanslagen van dien Maarschalk tot haren plicht te houden 1). De Hertog van Bouillon was in die samenzwering betrokken. — Maar hoe gedroeg zich Prins Maurits in dit tijdsgewricht? Welke partij was hij toegedaan? Stond hij aan de zijde van de Staten van Holland en Oldenbarnevelt? Was hij op dit oogenblik de vriend en vertrouwde van Hendrik IV? Wie dit vertoog gevolgd is, beantwoordt deze vraag reeds vooruit. Doch laten wij Prins Maurits' gedragingen na den vrede van Vervins nagaan.

In den zomer van het jaar 1598 bestond te Brussel

---

1) Zie Mémoir. de Sully, aangehaald door Vreede, Lettres et Négociat. de Buzanval, p. 149. Voor den ernstigen beschouwer kan het, dunkt ons, niet twijfelachtig zijn, of ook de dolle stappen, door den Koning in 1609 en 1610 uit verliefdheid op de Prinses van Condé gedaan, waren een comediespel om den Prins van Condé bij zijn verraderlijke bedoelingen in den strik te krijgen, en de tegenstanders van 's Konings groot ontwerp tot het laatste toe in den waan te brengen, dat het hem geen ernst was met die onderneming, welke strekken moest om door fnuiking van het Huis van Oostenrijk en door voldoening aan de Duitsche Prinsen verschaft, aan de eeuwige inmenging van vreemden in Frankrijk een einde te maken, en de aanleiding tot samenspanning van buiten met Prinsen en Hertogen binnen zijn land af te snijden.

het volgende plan: het leger zou den Gelderschen IJsel overtrekken, ten einde de ingezetenen der Vereenigde Provinciën de zwarigheden van den oorlog te doen gevoelen. Men dacht een paar forten op den IJsel aan te leggen om den overtocht te verzekeren, en hoopte spoedig met die Provinciën gedaan te krijgen [1]). — Uit de brieven van Buzanval weten wij, dat de vijand er zelfs op rekende, in de Veluwe gevallen, tot voor Utrecht door te dringen, welke stad men wist dat van verdedigingsmiddelen kwalijk voorzien was [2]), en waar, zooals uit latere gebeurtenissen gebleken is, bij de minste aanleiding eene verklaring in het voordeel van de bedoelingen des vijands te wachten was. — Vanwaar, dus mogen wij hier vragen, vanwaar bij den vijand dat vertrouwen? Hoe bestond er thans hoop en kans om te verrichten, wat vroeger van jaar tot jaar al ondoenlijker geworden was? Men spreekt te Brussel, alsof men het in de hand had om de ingezetenen binnen ons land te bestoken, en alsof men hier rustig toeschouwer zou blijven van den aanleg van vestingen op de rivier den IJsel, die, sedert de verovering van Zutphen en Deventer en van menige andere

1) Zie Brief van den Hertog de Biron van Julij 1598 uit Brussel aan Villeroy, in Compte rendu de la Comm. roy. d'hist. de Belgique, 1873, p. 304.

2) Brief van 26 Nov. 1598. In Lettres et Négoc. p. 29.

vesting in de Graafschap en in Overijsel, pas gewonnen, in onze handen was. En dit was nog niet alles wat den vijand, zoo hij ten minste geen bijzondere reden tot gerustheid had, moest doen inzien, dat zulk een plan een herschenschim was: immers de Protestantsche Duitsche Vorsten hadden in den Westfaalschen Kreits een leger bijeengebracht, van hetwelk samenwerking met de krijgsmacht der Staten Generaal gehoopt en verwacht werd. Zoo niettemin zulk een plan te Brussel beraamd geworden is, het moet zijn dat men daar geweten heeft, dat men geen ernstigen tegenstand van de zijde dier legermachten te wachten had. Inderdaad, terwijl met eene kleine vermeerdering van ons leger de macht van den Amirant, hoe geducht ook, gemakkelijk verdelgd had kunnen worden [1]), was de sterkte onzer compagniën verminderd geworden. De Staten van Holland hadden in die vermindering toegestemd, voorzeker; maar zij hadden, daarentegen, waardgelders in dienst genomen [2]) en daarmede eene gewapende macht gewonnen, die meer rechtstreeks onder hunne bevelen stond en waarmede zij, wat de raadslagen der Grooten en der Europeesche Vorsten ook wezen mochten, hun gezag en de handhaving hunner

1) Br. v. Buz. a Vill. 17 Nov. (p. 20).

2) Brief van Graaf Willem Lod. Febr. 1598, in *Archiv. de la Mais. d'Or.* Sér. II. T. I. p. 393.

denkbeelden konden verzekeren. — Had Prins Maurits geene zwarigheid in de vermindering van de sterkte des legers gezien, het was een blijk, dat hij begreep geen ernstigen tegenstand tegen den vijand te behoeven te bieden. Uit hetgeen Lodewijk Gunther van Nassau aan zijnen vader schrijft, blijkt dan ook, dat de krijgstocht veeleer werd ondernomen om een staatkundig doel te bereiken, dan om slagen toe te brengen [1]). Vooraf weet Prins Maurits, blijkens hetgeen zijn neef, Graaf Willem Lodewijk, schrijft, dat er wel steden verloren zullen worden [2]): dezelfde vestingen, die, toen de Prins ze innam, als gewichtig en sterk waren geroemd, werden nu als kwalijk verdedigbaar voorgesteld [3]). En wat de werkeloosheid van de krijgsmacht der Duitsche Vorsten aangaat, eene werkeloosheid vooral ergerlijk omdat hun leger de afpersingen, welke de Duitschers te lijden hadden in de streken, die de Amirant doortrok en bezette, had kunnen en behooren te keer te gaan [4]), die werkeloosheid was geenszins, zooals sommigen belang hadden het te doen voorkomen, aan lafhartigheid toe te schrijven, maar daaraan dat de aanvoerders het onderling en met zich zelven niet eens waren, en bepaaldelijk aan de terughouding van den zwager van Prins Maurits,

1) *Archiv.* etc. p. 398.   2) *Archiv.* etc. p. 400.
3) Br. v. Buzanv. a. d. Koning, 20 Dec. 1598 (p. 39).
4) Br. v. Buzanv. a. Vill. 26 Nov. 1598 (p. 34).

den Keurvorst van de Palts [1]). Prins Maurits was, volgens Buzanval's schrijven [2]), op de hoogte van de geheimen der Duitsche Vorsten, en dezelfde Prins Maurits was tegen eene vereeniging van zijn leger met het Duitsche [3]), die den vijand noodwendig zou verpletterd hebben.

Gelijk bij zulk eene gezindheid van de Hoofden wel te wachten was, dringt de Amirant zonder slag of stoot tot aan den IJsel door; zelfs Wezel, de moederkerk der gereformeerden, over wier verlies eenige jaren later zulk een kreet zou opgaan, moet Spaansche bezetting innemen en het herstel der Katholieke godsdienst binnen hare muren aanschouwen. De Prins verschanst zich in den Gelderschen Waard en lijdt hoegenaamd geen' last van eenigen aanval, evenmin als hij zelf den vijand eenige noemenswaarde afbreuk toebrengt.

Maar waarom heeft de vijand zijn plan dan niet ten einde toe volvoerd? — De tocht was eene proef. Wanneer de overlast van den oorlog, aan deze zijde van den IJsel sints jaren niet ondervonden, de ingezetenen eens opnieuw recht voelbaar gemaakt was, zou, dus verwachtte men, het volk om vrede roepen; de klach-

1) Br. van Gr. Will. Lod. in de *Archiv.* p. 459. Br. v. Aerssen aan de Stat. Gen. v. 23 Mei 1599, in *Lett. et Négoc. de Buzanv.* p. (178).

2) Br. a. d. Koning, 20 Dec. 1598 (p. 42).

3) Br. v. Gr. Will. Lod. in de *Archiv.* p. 413.

ten der burgers, ziende dat er om den oorlog vol te houden, nog zwaarder oorlogslasten dienden opgebracht te worden, zouden de kreten van den landman versterken; zoo doende zouden die Regenten en aanzienlijken, welke niet afkeerig van den vrede waren, zich de gelegenheid om op verdrag aan te dringen, gegeven zien; de oude tegenstanders van Oldenbarnevelt zouden zich doen gelden; de voorstanders van de staatkunde van Hendrik IV en van het doorzetten van den oorlog zouden zich door hunne onverzettelijkheid den val bereid zien, en zoo zouden de beleiders der geheele zaak de handen vrij 'hebben om eenen vrede naar hunnen zin door te drijven. Doch deze proef mislukte. Wel bedekte alrasch op de komst van den Amirant eene menigte vluchtelingen uit Gelderland en Overijsel de wegen naar Holland; maar Holland bleef rustig. Geene beweging openbaarde zich tegen de Regenten; het bewind der Staten bleef ongeschokt; geene verklaring der burgers gaf den vijand moed om door te tasten noch werkte den plannen der hoofdbeleiders in de hand. Dus achtte de Amirant de kans voorbij; hij ving geen werk aan, dat de Prins, wilde hij niet al te groote verdenking op zich laden, zou hebben moeten beletten, en hij waagde zich in de Veluwe niet. Vóór den winter trok hij af. De staatkunde der Hollandsche Regenten had gezegevierd, en de houding van Prins Maurits

werd vergoelijkt. De Staten zagen in eene breuk met den Prins geen heil, maar wel eene oorzaak van onafzienbare bezwaren. Dus ontveinsde men zijn gedrag, en Buzanval, die herwaarts gezonden was, om de goede verstandhouding van zijnen Koning met de Republiek der Vereenigde Provinciën te verzekeren, had er geen belang bij om de bereiking van het doel zijner zending als hachelijk te doen voorkomen. Om dat doel te bereiken, moest hij vooral den Prins ontzien: had hij hem doen vermoeden, dat hij bij hem zekere plannen veronderstelde, hij zou hem, bespeurende dat hij ontmaskerd was, tot uitersten hebben gedreven, en dit moest de zaakgelastigde van den Koning van Frankrijk in de allereerste plaats trachten te voorkomen. In overeenstemming met dezen gedragsregel bericht hij, althans den Koning, niets dan hetgeen hem in Prins Maurits een' trouw dienaar kan doen zien. Hierin gaat hij waarlijk ver genoeg. Terwijl hij aan den minister Villeroy gemeld heeft, dat de Graaf van Hohenlo de stad Emmerik, door het doorsteken van een dijk en het doen aanrukken van het geschut, in het nauw heeft gebracht, maar Prins Maurits, tot ergernis van dezen zijnen zwager, de Spaansche soldaten rustig heeft laten aftrekken en de stad aan den Hertog van Kleef in handen heeft gesteld, doet hij het in zijn schrijven aan den Koning voorkomen alsof Prins Maurits de stad tot de overgave

genoopt en gedaan had wat Hohenlo had verricht [1]).

Zoodanig waren dan de krijgsbedrijven van het jaar 1598 geweest, laat ons thans zien wat het jaar 1599 heeft opgeleverd.

Zoo de vijand de proef van het vorige jaar had willen herhalen, zou hij er in het vroege voorjaar eene schoone kans toe gehad hebben. Eerst met Maart kwamen de nieuw aangeworven troepen in der Staten dienst. De Prins had slechts vierduizend man beschikbaar; Graaf Willem Lodewijk, die de staatkunde der Regenten oprecht was toegedaan, moest in het Noorden blijven wegens den toestand van Oost-Friesland en de Spaanschgezindheid van den Graaf aldaar; Hohenlo was bij den Hertog van Brunswijk, de Graaf van Solms bij den Landgraaf, Francis Vere in Engeland; Ernst Casimir was, met zijne Duitschers, nog niet aangekomen. En inderdaad de Amirant trok weder naar Gelderland op, en weder nestelde zich Prins Maurits in den Gelderschen Waard. Reeds in Februari wist de Prins, dat de vijand het ditmaal op de Betuwe voorzien zou hebben [2]), en toen de Amirant in Maart op de Graafschap Zutphen aankwam, verklaarde hij voor het oogenblik niet in staat te zijn hem het hoofd te bieden [3]). — Maar minder

1) Br. a. Villeroy, 12 Dec. 1598 (p. 36). Br. aan den Kon. 20 Dec. 1598 (p. 41).

2) Buzanv. aan Villeroy, 23 Febr. 1599 (p. 106).

3) Dezelfde aan denzelfden, 3 Maart (p. 110, 111).

dan het vorige jaar had eene proefneming kans van slagen. Zelfs zij, die vroeger den vijand als vriend binnengelaten zouden hebben willen zien, verlangden hem, na bespeurd te hebben, op welke wijze hij bij de Katholieke Rijnlanders, die vrienden heetten, huis gehouden had, niet eens meer als vriend binnen hunne grenzen [1]), en wat Holland en Zeeland aangaat, Buzanval getuigt, dat al waren al de overige Provinciën door den vijand overstroomd geweest, zij het daarom toch niet opgegeven zouden hebben. Met deze Provinciën was het hoofd ongeschonden en den Staat lichaams gegenoeg overgebleven [2]), vooral nu de Hollanders in de Oost-Indiën zulke uitnemende uitkomsten erlangden en hoop hadden, dat hunne nieuwe uitrusting den weg zou openen om ook de West-Indiën op den vijand te veroveren.

De Amirant dan wendde zich weldra tegen den Bommelerwaard. Niet dadelijk volgde hem de Prins. Het mocht een krijgslist zijn om hem uit zijne stelling te lokken en dan Schenkenschans te overrompelen. Intusschen liep de stad Bommel gevaar. Maar de Prins was tijdig daar om op de verdediging te letten. Hij vond er den Heer van Oldenbarnevelt, die alle voorwendsel voor de overgave der belangrijke vesting willende afsnijden en het geschikste middel aanwendend om in de

1) Dez. aan denz. 4 Jan. 1599 (p. 49).
2) Dez. aan denz. 14 April (p. 138, 139).

soldaten den lust en den moed om hunne betaalsheeren te dienen gaande te houden, gereed geld was komen brengen. — Eenmaal post gevat hebbende, zette de Prins tegen alle werken, die de Amirant aanving, een werk over, geschikt om hem den pas te versperren, en het evenwicht tusschen de beide legers te bewaren. Hij had het erop gezet den vijand geene grensplaats te laten innemen [1]). Hoe het zij, hij hield den Amirant bezig, en liet hem alzoo de gelegenheid om, daar hij zijn leger kwalijk op nieuw op Rijks bodem kon laten huishouden en de Brabanders van de herberging der krijgsmacht verschoond wenschten te blijven, zijnen manschappen op het grensgebied, welks ingezetenen oorlogschatting schuldig waren, werk te geven [2]). In weerwil van den raad en den aandrang van Hendrik IV [3]) bepaalde hij zich tot maatregelen van verdediging [4]), en dat terwijl hij, desverkiezende, den vijand had kunnen verdelgen [5]). De Staten kwamen met den Raad van State te Bommel vergaderen, om te raadplegen of er aan de werkeloosheid geen einde kon komen. Doch ook dit had

1) Buzanval a. d. Koning, 23 Febr. (p. 103).

2) Dezelfde aan Villeroy, 11 Juni (p. 198), 12 Juni (p. 206), 25 Juni (p. 218).

3) Br. v. Aerssen aan de St. Gen. 9 Maart (p. 115), 23 Mei (p. 175), 25 Juni (p. 215), 22 Juli (p. 243, 244), 10 Aug. (p. 256).

4) Buzanv. a. Vill. 7 Apr. (p. 132), 14 Apr. (p. 138), 24 Mei (p. 180).

5) Dez. aan denz. 1 Mei (p. 155), 17 (p. 171, 196), 13 Juli (228), 1 Aug. (p. 247, 248).

geene uitwerking. Het bleek genoeg, dat de Prins niets in strijd met de onderhandsche vredesvoorslagen verrichten wilde, noch den vijand wilde verzwakken, die straks bondgenoot zou zijn. Eindelijk, dacht men, zullen de Hollanders toch wel den vrede kiezen. Frankrijk had reeds vrede gemaakt en op Koning Hendriks betrekkelijk geringen onderstand in geld viel niet te rekenen; Koningin Elisabeth ging ook vrede met Spanje sluiten, en om de Staten te dwingen op haren voorgang mede tot vrede te besluiten, eischte zij op het scherpst de beloofde betaling [1]), ja, vorderde hare beste soldaten terug, waartoe het gerucht van eenen haar land uit Spanje dreigenden aanval uitnemend te stade kwam [2]). De Keizer zelf wilde door een Gezantschap, waarbij hij den Staten den vrede liet aanraden, zijne belangstelling in onze zaken toonen, en, wat alles afdeed, de vijand bood al wat maar gewenscht kon worden aan, of liever, de vijand was geen vijand meer, de Zuidelijke Nederlanden stonden op zich zelven: sloten wij ons aan hen aan, zoo was het oude Nederland hersteld: de Aartshertogen betuigden, met een' zweem van erkenning van hun gezag tevreden te zullen wezen: onder hun gebied konden wij blijven wat wij waren [3]). Zelfs Zeeland be-

1) Dez. a. denz. 20 Juli (p. 234).
2) Dez. aan denz. 1 Sept. p. 271).
3) Dez. a. denz. 10 Aug. (p. 255).

gon zich niet afkeerig van onderhandelen te toonen, en Friesland weigerde oorlogslasten te betalen onder het beweren, dat de oorlog, om Holland gevoerd, ook door Holland moest bekostigd worden. Er was geen list of verleiding, die de vijand niet aanwendde, om dezen Staat van het opzet om den oorlog door te zetten af te houden [1]; strooischriften, gedichten in den volkstoon gesteld, geheime zendingen, moesten daartoe dienen. En de houding der Duitsche Prinsen met hun leger op de grenzen strekte slechts om aan onze krijgsmacht voorwendsels tot afwachten en uitstellen aan de hand te doen [2]. — En toch gaf Holland niet toe. Welk eene onverschoonlijke hardnekkigheid onder zulke voorwaarden geenen vrede te willen aannemen! O neen! dezen blaam verdiende der Staten volharding niet. De vrede zou tot vervulling van 's vijands wensch verstrekt hebben; hij zou hem het doel, dat hij zich had voorgesteld, hebben doen bereiken. Hendrik IV gevoelde ten volle het hachlijke van het oogenblik. Om Prins Maurits van de partij, tot wier dienst hij zich thans leende, terug te brengen, zou hij het uiterste beproefd hebben. Toen onze Agent te Parijs een uitstap naar Holland deed, waar hij zijn huwelijk zou voltrekken, schijnt hij een' geheimen last mede gekregen te hebben en reeds toen eene

1) Dez. a. denz. 7 April (p. 134, 135), 13 Juli (p. 231), 20 Aug. (p. 268).
2) Dez. a. denz. 20 Juli (p. 234), 10 Aug. (p. 253, 254), 14 Sept. (p. 276).

opening te hebben moeten doen, gelijk aan die, welke later gedaan werd [1]); doch thans had Prins Maurits daarnaar geene ooren. — Had Spanje hier, even als in Engeland, buiten Hendrik om, vrede kunnen bekomen, zoo zouden hier en in Engeland Hendriks tegenstanders, die tevens de tegenstanders der Regenten ten onzent waren, getriomfeerd hebben, en zich door verraad en opstand den toegang in Frankrijk geopend ziende, zou Spanje dien Koning ten val gebracht hebben, en zijn Rijk zou de buit der Grooten geworden zijn, den toekomstigen Prins van Oranje niet uitgezonderd. Een deel dier Grooten was Protestantsch en kon het Protestantsche volk kwalijk verraden. Dus zouden de tijdelijk verbonden partijen weldra onderling in strijd gekomen zijn. De eene zoowel als de andere partij zou door het buitenland gesteund zijn geworden, zoo ware dan Frankrijk op nieuw in de jammeren van een' religiekrijg gestort, en hier te lande ware alles van lieverlede onder den invloed geraakt van een Vorst, hetzij Aartshertog of Prins.

Niets evenwel barstte in 1599 uit. Het volgend jaar zou de krisis zijn, die Buzanval reeds in 1599 gewacht had [2]). Werd dan een slag geleverd, die den vijand, den Koning van Frankrijk en gansch Europa verkon-

---

1) Br. v. Aerssen a. de Stat. Gen. 22 April (p. 146). Buzanv. aan Villeroy, 25 Sept. (p. 284), 10 Oct. (p. 294, 298).

2) Buz. aan Vill. 23 Febr. (p. 107), 22 Maart (p. 126).

digde, dat de Hollanders geen vrede begeerden, dat zij sterk genoeg waren om, zelfs tegen den zin van den Prins Stadhouder, den oorlog krachtig voort te zetten, dan had de partij van den onoprechten vrede het pleit verloren.

Zoo was het dan met het jaar 1600 de vraag, of het oude spel op nieuw zou aanvangen, of de oorlog steeds kwalijk met ernst gevoerd zou moeten heeten, of aan Spanje de hoop zou gelaten worden van met de zeven Provinciën eenen vrede te sluiten, die het de handen ruim zou laten om aanslagen uit te voeren tegen de Fransche Monarchie, aan wier handhaving voor de Republiek het uitzicht verbonden was op een' vrede, die haar het behoud der gewonnen resultaten verzekerde. Voor Hendrik IV werd het al meer en meer noodzakelijk, dat Spanje meer dan een schijnoorlog tegen Prins Maurits te voeren mocht hebben; dat het blijken mocht dat de Republiek hare krijgsmacht gebruiken wilde om haren vijand een' gevoeligen, een' zoo mogelijk verdelgenden slag te slaan, opdat de vrees weggenomen werd, dat de beide legermachten, zoowel die der Staten, als der Aartshertogen, bespaard werden om op een gegeven oogenblik, na onderling gemaakten vrede, in Frankrijk tusschen beiden te komen, ten einde dit Rijk tot een buit van eerzuchtige naburen en hooghartige of hebzuchtige binnenlandsche Prinsen en Grooten te maken. De saamgezworenen, een Maarschalk de Biron, een Charles

van Valois, Graaf van Auvergne, stelden er den hoogsten prijs op den Hertog van Bouillon voor hunne zaak te winnen; door hem hoopten zij zijnen zwager Prins Maurits aan hunne aanslagen dienstbaar te maken. Die Hertog moest te weeg brengen, dat er een Bestand in de Nederlanden gesloten werd: hiertoe rekende hij zich wel in staat, ja, hij ging zoover, ingeval Koning Hendrik tegen zijne Rijksgrooten te velde trok, aan de saamgezworenen het gebruik van de armee der Staten toe te zeggen [1]. Zoo hij dergelijke uitzichten had, kan het niet anders, of hij moet van de gezindheid van Prins Maurits verzekerd geweest zijn, en geweten hebben dat, als de Republiek vrede gesloten zou hebben, zijn zwager bereid zou zijn om de zaak van de vrijheid der Fransche Prinsen en zijner eigene verwanten te hulp te komen, wanneer de Koning zich niet aan hunne eischen onderwierp, maar zich in staat toonde hen met geweld van wapenen te bedwingen. — Was dit de ware staat van zaken, dan is het niet te verwonderen, dat de Prins zijn leger aan geene hachlijke kans heeft willen onderwerpen, ja, dat hij liefst ook het leger van den Amirant niet al te zeer verzwakte; dan is het mede niet vreemd, dat hij zich en zijn leger allerminst naar Vlaanderen wenschte te verplaatsen, terwijl langs de Maas de weg

1) OUVRÉ, *Docum. inéd. de l'hist. du Protestant. en France et en Hollande*, 1566—1636. p. 66.

liep naar Sedan, om, met zijnen zwager in gemeenschap, Frankrijk binnen te dringen. Evenmin is dit alles vreemd, als dat Hendrik IV in 1600 meer dan ooit op het leveren van een' slag en wel in Vlaanderen aandrong. Daarvan hing zijn behoud af. De Hertog van Savoie gedroeg zich zoo, dat een oorlog, door den Koning van Frankrijk tegen hem te voeren, onvermijdelijk was geworden. Spanje stijfde en steunde dien Hertog, en de dubbelzinnige, bijna beleedigende houding van Prinsen en Grooten maakte de vraag overbodig, of zij ook hart hadden voor de bevestiging van 's Konings macht ten koste van hunne verkregen of ingebeelde rechten.

Laat ons in dit licht eenen blik slaan op de krijgsverrichtingen in het jaar 1600 in de Nederlanden! In de maand Januari schrijft de Heer de Buzanval aan den Minister de Villeroy, dat hij niet gelooft, dat er in dit jaar veel uitgericht zou worden zonder de Duitschers [1]). Nu wist men, dat de Duitschers voor ons leger slechts vertraging en machtsverdeeling veroorzaakten en dat van hunne medewerking niets ter wereld te wachten was. Toen nu de Prins het beleg om het door den Amirant gebouwde fort St. Andries geslagen had en duizenden kroonen besteedde met niets te doen dan

---

1) Zie de briefwisseling van 1600, uitgegev. door Prof. Vreede in het *Codex diplom.* van het Hist. Genootsch. te Utrecht, Série II. D. I. Afd. II. p. 166.

aarde te verkruien, zijne oude gewoonte volgend van niets te wagen, maar zeker spel te spelen, werd de Fransche Agent ongeduldig, en in weerwil van enkele gezegden van Prins Maurits, bestemd om hem eene onderneming van eenig aanbelang te doen verwachten [1]), begaf hij zich in persoon naar den Prins vóór St. Andries, „om hem te spreken over zijne hoop en vrees" [2]). Hoe dit zij, tegen het eind van Maart had de Prins de Schans Crèvecoeur veroverd: het garnizoen ging in Staatschen dienst over, — en in het begin van Mei viel het fort St. Andries in zijne handen: ook deze bezetting ging in den dienst der Staten-Generaal over, en kreeg den misleidenden naam van Nieuwe Geuzen. Maar zoo de vrede gesloten werd en de beide legers zich eene gelijke taak voorgesteld zouden zien, wat hadden dan die overgangen van het eene kamp in het andere te beduiden? Wat anders dan dit dat de Regeering der Aartshertogen ontheven werd van de verplichting om troepen te betalen, voor welke het geld te kort schoot, en die bij gebrek van betaling aan het muiten sloegen. Het garnizoen van St. Andries ontving bij den overgang 125,000 gulden, door de offervaardigheid van Holland aangebracht, en zoo zagen de Aartshertogen hunne achterstallige schuld door de Staten van Holland betaald. Mochten de onzen

1) Buz. aan Vill. 8 Dec. 1599 (p. 324), 27 Dec. (p. 343), 9 Jan. 1600 (t. a. pl. bl. 167).

2) t. a. pl. p. 217.

zeggen, dat de vijand het fort St. Andries voor ons gebouwd had, met niet minder recht mocht de vijand zeggen, dat wij troepen, die hem tot overlast waren, betaalden.

Zoo was het dan meer dan tijd, dat de vereischte slag in Vlaanderen geleverd werd. Prins Maurits kon niet weigeren aan den gebiedenden drang der Staten te gehoorzamen; maar hij deed het op eene zoo weinig mogelijk meêgaande wijze. Hij hield vol, dat bij den tocht te veel gewaagd werd; dat hij slechts zou strekken om de onderdanen der Aartshertogen weder bereidvaardig ter verdediging te maken: wel wilde hij, dus verklaarde hij, eene krijgsonderneming, maar de plaats waar, wilde hij zich niet voorgeschreven zien. Derhalve, als de Prins zich liet bewegen om het krijgstooneel naar Vlaanderen over te brengen, zoo mocht men er op rekenen, dat hij de langzame en zekere krijgsbedrijven, die hij nu jaar aan jaar in de Betuwe verricht had, slechts naar de Vlaamsche grens verplaatsen zou [1]), en aldus ware de toestand niet veranderd. — Dit nu was der Staten bedoeling ganschelijk niet, en de Prins zag zich genoopt onder het oog van de Gecommitteerden der Staten Generaal Vlaanderen binnen te rukken met het doel om slag te leveren. Zal hij verwacht hebben, dat de Aartshertogen hem met een voldoende krijgsmacht te gemoet zouden trekken om hem ernstig te bestoken? Het is

1) Dez. a. denz. 4 Juni, 1600 (p. 234, 235), 25 Juni (p. 244).

niet te denken. Hij kende hun smachtend verlangen naar vrede, en hunne verwachtingen, op de stemming van sommigen in de Noordelijke Nederlanden gegrond; hij kende den geldnood, waarin zij verkeerden, en ten overvloede had hij vernomen, dat de muiterij van twee duizend man, die zich van Velasco's leger hadden afgescheiden, dezen veldheer zoude beletten zich naar Vlaanderen te begeven [1]). Dit verklaart de onvoldoende voorzorgsmaatregelen, door den Prins in Vlaanderen genomen. Maar zijne verwachting faalde. De Aartshertog, de Amirant, zij zagen daar nu het leger der Staten in Vlaanderen; zij wisten genoeg, dat de Veldheer slechts gedwongen tot den tocht was overgegaan: konden zij die krijgsmacht daar overvallen, zoo ware haar ondergang gewis. Het is waar, op die wijze zouden zij niet volkomen in overeenstemming handelen met de geheime staatkunde, in de laatste tijden gevolgd; zij zouden hun eigen leger voorzeker eenige afbreuk doen en het andere leger verdelgen, en dus de macht vernietigen, die zij steeds hoopten eenmaal met zich verbonden tegen den bedekten naasten vijand, Hendrik IV, te zien optreden; maar, eensdeels, het was denkbaar, dat de armée der Staten zich zou moeten overgeven, hetgeen den vrede noodwendig ten gevolge scheen te zullen hebben, — en moest het tot een ernstig gevecht komen, zoo ver-

1) Dez. a. denz. 18 Juni (p. 242).

wachtten zij de zegepraal, en voor de toekomst, die men zich voorspiegelde, was het bezit van een klein vertrouwd leger beter, dan de vereeniging met eene macht, als die der Staten onder Prins Maurits, waarover men nimmer de vrije beschikking zou hebben. En, ten laatste, die macht was in alle geval de gewapende arm der ketterij: konden zij deze, in hare eigene strikken gevangen, voor goed buiten gevecht stellen.... Welk een triomf voor de zaak des Pausdoms, voor de zaak Gods en der Kerk, en hoe zeer werd daardoor de toestand vereenvoudigd en het verschiet opgehelderd! Geen wonder dus, dat de Aartshertogen al wat zij aan macht bijeenrapen konden, samentrokken en in vollen ernst op het Staatsche leger afkwamen; dat de Aartshertogin de troepen tot geestdrift wist te bezielen, en dat Albertus haar bij het eerste voordeel schreef, dat hij Maurits van Nassau haar weldra hoopte te leveren. — Maar toen nu Prins Maurits aan de wijze, waarop zijn neef Ernst Casimir onthaald was, bespeurde, dat het den vijand maar al te zeer ernst was, en dat hij in gevaar stond om zijn geheele leger, en al zijnen roem met één, te zien vernietigen, toen vond ook hij bezielende woorden om zijne soldaten te doen gevoelen, dat, „zoo zij de zee niet konden opdrinken, zij moesten vechten", en ontzag hij zich niet te zeggen, dat „zij hem moesten bijstaan, daar hij bereid was met hen te leven of te sterven". Hem, Prins

Maurits van Nassau, bleef de zege, en voorwaar er was voor hem alle reden om, na den laatsten uitnemend geslaagden alles beslissenden aanval zijner ruiters teruggekomen, met tranen uit te roepen: "O God! wat zijn wij menschen, dien gij zulke eer gedaan en de overwinning gegeven hebt." Hij was onder den indruk, dat alle raadslagen der menschen, en zijne eigene allereerst, ijdelheid zijn; dat God de menschen draagt en hen leidt, beter dan zij het zich zelven kunnen doen; dat Hij hen redt van het verderf, hetwelk zij zich zelven bereiden, en hen behoedt voor de schande, die zij verdienen. En een dergelijke indruk werd algemeen gevoeld, door vriend en door vijand. In Europa kreeg de meening voedsel, dat die kleine Republiek, zoo zonderling groot; die regeering van nietige burgerlieden, zoo ondenkbaar stout; die gemeente van ketters, lasterend wat ze niet verstonden en als eene synagoge des Satans tegen den plaatsvervanger van Christus in opstand, iets onberekenbaars in de Christenheid te beteekenen had en door God werd geduld, neen! gezegend, met kracht toegerust boven de machtigste natiën en met eere boven de Vorsten gekroond. — Koningin Elisabeth verklaarde (de Nederlandsche zaakgelastigde te Londen getuigt het) te moeten bekennen, dat "der Staten wijsheid aller anderer Koningen en Potentaten verstand te boven ging, zoodat die allen wel bij hen ter

school mochten gaan: zij dankte God, voegde zij er bij, op beide hare knieën, dat Hij den lande zoo heerlijke victorie gegeven had." En Koning Hendrik, hij roemde in deze zegepraal niet anders dan of zij door hem zelven behaald ware; "hij toonde", schreef Aerssen, "zulke merkelijke blijdschap, dat de Grooten, die verre waren in dien triomf het voordeel hunner geheime plannen te zien, er door geërgerd werden".

Dat evenwel Prins Maurits geen verdere partij van de overwinning trok en geene veroveringen in Vlaanderen maakte, maar weldra reden vond om met zijn leger huiswaarts te keeren, het bewijst dat hij in geenen deele gezind was van zijne overleggingen afstand te doen en de zoo glansrijk bevestigde staatkunde der Staten van Holland voortaan met ware toewijding te dienen; het verraadt, dat hij zijn leger spaarde om het later wellicht op eene met zijne denkbeelden strookende wijze te gebruiken; het toont, dat Hendrik IV vooralsnog evenmin zijn vriend was na als voor den slag. Ook was deze Koning met de overwinning meer dan met den overwinnaar tevreden. Aerssen schrijft, den 19den Juli [1]: "de Koning had gewenscht, dat het zijner Excellentie geliefd had, hem van alles te onderrichten". Dit geeft te kennen, dat het tusschen Prins Maurits en hem volstrekt aan vriendelijke wisseling van gedachten ontbrak,

1) p. 256.

is het noodig de zaak eenigszins nauwkeuriger en in haar waar verband voor te stellen.

III.

Een ander bezwaar, tegen Oldenbarnevelts regeeringsbeleid ingebracht, betreft de maatregelen, door hem genomen om de godsdienstgeschillen te keer te gaan. Hier bepaaldelijk mogen wij vragen, of men recht heeft den Advokaat de verantwoordelijkheid van de besluiten, met betrekking tot die geschillen uitgevaardigd, te doen dragen, en niemand kan zoo kwalijk ingelicht zijn, dat hij deze vraag anders, dan ontkennend zal beantwoorden. Inderdaad, de Advokaat heeft niets gedaan, dan het gevoelen der Staten van Holland onder vormen gebracht: indien hij opgehouden had, de meening van de meerderheid van Hun Edel Mogenden uit te drukken, zou hij dadelijk afgedaan gehad hebben. Zoolang deze meerderheid hem niet verloochende, en niets zou haar terug hebben kunnen houden, hem des verkiezende, te wraken, — zóó lang was het de Vergadering van Holland, en niet de Heer van Oldenbarnevelt, welke de besluiten nam. Maar verre daarvandaan, dat die Vergadering den Advokaat zou gewraakt hebben, of maar stilzwijgend en eenigermate onverschillig zou hebben laten begaan, zij heeft hem herhaaldelijk juist op het

punt van de godsdienstige geschillen gehandhaafd en bij plechtige verklaringen hem tegen allen overlast en ongenade in hare bescherming genomen. Hiermede was natuurlijk Oldenbarneveelt buiten allen blaam gesteld en verviel alle mogelijkheid om op hem te verhalen wat de Staatsvergadering, die hij diende, verordend had. En toch heeft men dit gedaan, en de nakomelingschap gaat voort dit te doen, omdat het schavot hem heeft aangewezen als den verantwoordelijken beleider van alles wat er geschied was. Maar laten wij ons hierover niet beklagen. Dat men hem alles weet, is slechts een bewijs dat hij met hart en ziel de zaak van Holland gediend heeft, en dat men in hem de staatkunde, die zóó lang, trots alle onbegrijpelijk groote moeilijkheden, gezag gevoerd heeft, verpersoonlijkt erkende. Grooter lof is moeilijk denkbaar, dan de tegenpartij zijner staatkunde hem daarmede heeft doen inoogsten. En al wat de Advokaat van Holland gedaan heeft, laat zich zoo uitnemend verantwoorden, dat zijn grootste vriend niet verlangen kan iets van die verantwoordelijkheid af te schuiven.

Maar was het dan niet onberaden in een' staatsman, in die twisten een woord mede te spreken? Getuigde het niet van ijdelen lust om heerschappij te voeren op een vreemd gebied, van gebrek aan dat inzicht, hetwelk den staatsman moet weêrhouden zich te moeien met zaken, waar geen eer bij in te leggen is, en waarin men de

lieden liefst vrij moet laten? Zoo spreken de vrijzinnigen, die geen groot gewicht aan de vraagstukken hechten, welke het onderwerp des geschils uitmaakten, en daarbij verzuimen, zich af te vragen, of de taak van den staatsman in dat tijdsgewricht niet onafwijsbaar medebracht, dat hij zich met die geschillen moeide. Dat dit inderdaad het geval was, zal nader blijken. Doch de bedenking der vrijzinnige beoordeelaars van de staatkunde der Heeren van Holland in die zaak is een bescheiden oordeel. Gansch anders moet de beschuldiging uitvallen van hen, die partij trekken voor het gevoelen, hetwelk zich door Oldenbarnevelts staatkunde getroffen vond. Volgens dezen heeft hij de Waarheid bestreden, de kinderen des Koningrijks vervolgd, de Kerk willen afbreken en den Heiligen Geest weêrstaan. En bij zulk eene aanklacht ligt het voor de hand te denken, dat, zoo de rechtvaardigheid van den menschelijken rechter in het vonnis, over Oldenbarnevelt gestreken, aan eenige bedenking onderhevig mag zijn, hij ten minste als tegenstander der Waarheid onder het rechtvaardig oordeel Gods is gevallen, terwijl dan Prins Maurits al den lof inoogst van de Waarheid en de zaak der Kerk Gods gehandhaafd te hebben.

De zaak betrof eene stelling omtrent de van eeuwigheid bij God voorbeschikte uitverkiezing. De eisch der ééne partij was, dat wat zij daaromtrent verklaarde te

gevoelen, door de Overheid als uitsluitend waar en gereformeerd christelijk zou worden erkend. Alzoo zou de Overheid de meening hebben moeten deelen, dat op grond der op deze of gene wijze gestelde omschrijving van bijbelsche uitspraken, die door de eene partij zoo goed als door de andere als onwraakbaar werden aangenomen, de Kerk gescheurd en de edelste en voornaamste leden der Gemeente uitgebannen moesten worden. Maar dan zou zij dwaas en onchristelijk gehandeld hebben. Dat de partij de bijbelsche uitspraken volgens hare nadere omschrijving opdrong, bewees voldingend, dat er in hare opvatting iets haperde: anders zou zij buiten die uitspraken niet hebben willen of kunnen gaan, — en dat zij hen, die hare omschrijving niet konden aannemen, niet wilde verdragen, getuigt van liefdeloosheid bovendien. De Overheid verlangde, dat men zich aan de bijbelsche uitspraken houden en de op dat punt andersdenkenden verdragen zou. Dus handelde zij wijs en christelijk, en zoo zij anders gehandeld had, zou zij werkelijk den blaam verdiend hebben, dat zij de Waarheid weêrstond en de Kerk Gods afbrak. Slechts wie liefde oefent, erkent de Waarheid, en wie liefdeloosheid voet geeft, weêrstaat haar. De Overheid nu vergde niets dan oefening van liefde.

Maar vanwaar dat de ijver voor de omschrijving bepaaldelijk van een geloofsartikel, de Voorbeschikking be-

treffende, zóó ver gedreven werd, dat hare voorstanders niet rustten; dat dezen de uitsluitende verkondiging hunner opvatting vorderden en al wie haar niet aannam, uitgedreven wilden zien? Het was omdat de opvatting, welke in die omschrijving hare uitdrukking vond, de leus was geworden derzulken, die voor de Gereformeerde leer gezag en heerschappij op aarde en over de Koningrijken der aarde begeerden. En waarom omhelsden juist dezen die opvatting? Omdat zij met hunnen geest strookte. Gelijk zij tegenover de Katholieken geen standpunt, dat vrede tusschen de partijen mogelijk maakte, toelieten, maar onderwerping eischten zonder genade, en geenen vrede oorbaar achtten, dan nadat de andere partij uitgeroeid zou zijn, zoo lachte hun ook de voorbeschikking in haren snijdendsten vorm het meeste toe, en gaven zij geene plaats aan eenige beschouwing, die voor de zedelijkheid van den mensch pleitte en de rede niet al te zeer kwetste. Zij waren onverzoenlijk in het eene zoowel als in het andere opzicht. Doch hoe dit zij, de aanhangers van de staatkunde der Regenten van Holland bevonden zich onder de tegenstanders van het uiterste gevoelen, en het drijven van de voorbeschikking was van zelf een middel om de Regenten te bestrijden. En zoo zagen de vijanden van het Bewind van Holland binnen- en buitenslands in het vasthouden van de scherpste uitdrukking der leer aangaande de prae-

destinatie als uitsluitend gereformeerd zich een wapen gegeven, dat zij zich niet uit de hand zouden laten nemen vóórdat het den vijand zou geveld hebben. Was hunne stelling als de uitsluitende Waarheid erkend, en was de handhaving der Waarheid de onafwijsbare plicht, de voorwaarde van het recht der Overheid, zoo kon eene Overheid niet geduld worden, die ze niet handhaafde. Zoo doende kreeg Oldenbarnevelt dezelfde vijanden, die hij in gansch Europa tegenover zich zag, en wien hij, met nauw een' enkelen bondgenoot behalve het gemeenlijk zoo uiterst zwakke, zich zelf verzakende Fransche Koningschap nevens zich, het hoofd bood, thans ook in het binnenland tegen zich, en dat wel met eene leus gewapend, die de volksmassa in het harnas jagen kon, en bovendien sterker dan ooit, na het Bestand, omdat, had men hun te voren den mond kunnen snoeren door het verwijt, dat zij niet afkeerig waren van vrede en coalitie met het Katholicisme, de Regeering, die te voren den oorlog zoo heftig gedreven had, sedert zelve vrede had gesloten en met Spanje vriendschap houden wilde.

Was zoodanig de staat der zaak, zoo vraag ik, met volkomen vertrouwen van toestemming te vinden, of Oldenbarnevelt met mogelijkheid had kunnen nalaten zich met de gerezen Kerkelijke geschillen te bemoeien, en of hij de *ware* Godsdienst niet aan zijne zijde had.

Maar een goede en noodige zaak kan op eene ver-

treffende, zóó ver gedreven werd, dat hare voorstanders niet rustten; dat dezen de uitsluitende verkondiging hunner opvatting vorderden en al wie haar niet aannam, uitgedreven wilden zien? Het was omdat de opvatting, welke in die omschrijving hare uitdrukking vond, de leus was geworden derzulken, die voor de Gereformeerde leer gezag en heerschappij op aarde en over de Koningrijken der aarde begeerden. En waarom omhelsden juist dezen die opvatting? Omdat zij met hunnen geest strookte. Gelijk zij tegenover de Katholieken geen standpunt, dat vrede tusschen de partijen mogelijk maakte, toelieten, maar onderwerping eischten zonder genade, en geenen vrede oorbaar achtten, dan nadat de andere partij uitgeroeid zou zijn, zoo lachte hun ook de voorbeschikking in haren snijdendsten vorm het meeste toe, en gaven zij geene plaats aan eenige beschouwing, die voor de zedelijkheid van den mensch pleitte en de rede niet al te zeer kwetste. Zij waren onverzoenlijk in het eene zoowel als in het andere opzicht. Doch hoe dit zij, de aanhangers van de staatkunde der Regenten van Holland bevonden zich onder de tegenstanders van het uiterste gevoelen, en het drijven van de voorbeschikking was van zelf een middel om de Regenten te bestrijden. En zoo zagen de vijanden van het Bewind van Holland binnen- en buitenslands in het vasthouden van de scherpste uitdrukking der leer aangaande de prae-

destinatie als uitsluitend gereformeerd zich een wapen gegeven, dat zij zich niet uit de hand zouden laten nemen vóórdat het den vijand zou geveld hebben. Was hunne stelling als de uitsluitende Waarheid erkend, en was de handhaving der Waarheid de onafwijsbare plicht, de voorwaarde van het recht der Overheid, zoo kon eene Overheid niet geduld worden, die ze niet handhaafde. Zoo doende kreeg Oldenbarnevelt dezelfde vijanden, die hij in gansch Europa tegenover zich zag, en wien hij, met nauw een' enkelen bondgenoot behalve het gemeenlijk zoo uiterst zwakke, zich zelf verzakende Fransche Koningschap nevens zich, het hoofd bood, thans ook in het binnenland tegen zich, en dat wel met eene leus gewapend, die de volksmassa in het harnas jagen kon, en bovendien sterker dan ooit, na het Bestand, omdat, had men hun te voren den mond kunnen snoeren door het verwijt, dat zij niet afkeerig waren van vrede en coalitie met het Katholicisme, de Regeering, die te voren den oorlog zoo heftig gedreven had, sedert zelve vrede had gesloten en met Spanje vriendschap houden wilde.

Was zoodanig de staat der zaak, zoo vraag ik, met volkomen vertrouwen van toestemming te vinden, of Oldenbarnevelt met mogelijkheid had kunnen nalaten zich met de gerezen Kerkelijke geschillen te bemoeien, en of hij de *ware* Godsdienst niet aan zijne zijde had.

Maar een goede en noodige zaak kan op eene ver-

keerde wijze gediend worden. Toch niet zoo licht, als men denken zou: wanneer ten minste haar voorstander niet door eer- of hebzucht tot valsche stappen verleid wordt. Trouwens, loopt de voorstander eener goede zaak gevaar van mistasten tengevolge van die ondeugden, zoo dient hij eigenlijk niet de goede zaak, maar zich zelven. Oldenbarnevelts drijfveeren nu waren plichtgevoel en een beproefd begrip van 's Lands belang.

Doch laat ons zien, welke maatregelen door de Staten van Holland onder zijn beleid in de kerkelijke geschillen genomen zijn.

Tegen het eind van het jaar 1605 deden de Kerken aanzoek bij de Staten Generaal om de bijeenroeping van eene Nationale Synode, waar uitgemaakt zou moeten worden, of het gevoelen, door Arminius te Leiden voorgestaan, volgens de leer der Gereformeerden binnen de Kerk te dulden was. Dit was voor de Staatslieden, wier geest de Republiek beheerschte, een bedenkelijk verzoek. Bij de Unie van Utrecht, met name bij haar 13de artikel, was de beschikking over het stuk der godsdienst aan iedere Provincie in het bijzonder voorbehouden. Dit was geschied om geene Provincie, die tot haar toetreden wilde, uit te sluiten op grond dat zij nog Katholiek verkoos te blijven. Maar tevens was juist daardoor het recht van een mogelijk algemeen Bewind om op de vrijheid der Gewesten, die de Gerefor-

meerde godsdienst hadden aangenomen, inbreuk te maken, ontkend. Doch gewichtiger nog dan het bereiken van dit dadelijk doel was het, dat met die bepaling het beginsel was aangenomen, dat er geen algemeene Staatsgodsdienst, geen Nationale Kerk behoefde te zijn; integendeel, dat er een staatkundige band zou wezen, die onverbrekelijk verbinden zou, ook bij ongelijkheid van godsdienstige belijdenis. Geen Staatsman, tenzij hij het drijven van eenen algemeenen godsdienst als middel tot zijne bedoelingen gebruiken wilde, kon anders dan ingenomen zijn met een beginsel, hetwelk het gezag eener Kerk, buiten het bereik en boven het gebied van een' bijzonderen Staat gesteld, afsneed. Het is waar, ten slotte behoorden geene andere, dan gereformeerde Gewesten tot de Unie, en zoo was er feitelijk een algemeene godsdienst; maar het Staatsgezag zou verblind hebben moeten zijn om het eenmaal vastgestelde beginsel op te geven: werkelijk waren de vertegenwoordigers der Gewesten, die het 13de Artikel der acte van Unie als buiten werking gesteld beschouwd wilden hebben, moedwillig blind voor het gevaar eener kerkelijke richting, die zij tot hun doel, de bestrijding van Hollands staatkunde, wenschten te gebruiken. De Staatslieden van Holland zagen helder genoeg om steeds de bate van dat artikel te blijven inroepen. Maar ook de mannen van de tegenpartij vertrouwden, de Kerkelijken, zoodra

zij hun tot het beoogde doel gediend zouden hebben, aan hun gezag te kunnen onderwerpen, en dit vertrouwen heeft hen niet bedrogen. Na de Dortsche Synode van 1618 heeft de Kerk minder vrijheid gehad, dan ooit te voren en hebben de Kerkedienaren het oppergezag der Regenten op de grievendste wijze ondervonden. — Werd dan in het jaar 1605 om eene Nationale Synode verzocht, dit verzoek ging uit van het denkbeeld, dat er eene nationale godsdienst bestond of althans behoorde te bestaan. — En met welke bewoordingen, op welke gronden werd de Nationale Synode aangevraagd? Zoodanige kerkelijke Vergadering, heette het, was geene menschelijke instelling, maar eene ordonnantie des Heiligen Geestes in Zijne Gemeente, en hing dus niet aan eeniges menschen autoriteit, maar kwam der Gemeente van Gods- en onwederleggelijken Rechtswege toe: zij kon der Gemeente Gods evenmin onttogen worden, als de oefening der godsdienst zelve, van welke de vereeniging der Gemeenten tot eene Vergadering, die voor allen verbindende besluiten kon nemen, mede een deel uitmaakte. — Alzoo, wie de Nationale Synode niet toestond, vergreep zich tegen de godsdienst zelve! En deze bewering, gevoegd bij het beroep op het gezag van God en den Heiligen Geest, sloot in, dat het verzoek eigenlijk onnoodig was. Wie toch zou de stoutheid hebben, zich tegen God te verzetten en den Heiligen Geest te weerstaan? Inderdaad, het

vertoog van de woordvoerders der Kerken eindigde niet zonder eenig beklag, dat de gevestigde Kerk niet anders dan op openbaar gezag mocht handelen, hetgeen medebracht, dat zij minder vrij was, dan de slechts gedulde Secten.

Waar een dergelijke toon als rechtmatig wordt erkend; waar tot aandrang van eischen of tot rechtvaardiging van handelingen een beroep op Gods wil en op het gezag des Heiligen Geestes wordt toegelaten, daar is alle gezag tegenover de tolken Gods en des Heiligen Geestes te niet gedaan; daar is de burgerlijke Overheid afgetreden, de Staat in eene theocratie omgezet, en men heeft er slechts te buigen voor de uitspraken eener Priesterschap. En ging in dit bijzonder geval de theorie door, dan had Oldenbarnevelt de plaats te ruimen voor eenige, vooral Vlaamsche en Friesche predikanten, die of van de staatkunde, welke hij tot eer des vaderlands en der Christenheid diende, geen begrip hadden, of, zoo zij er begrip van hadden, haar onder de bedenkelijkste en voor de onafhankelijkheid des lands gevaarlijkste buitenlandsche invloeden verzaakt wilden zien.

Maar, gaven de Kerkedienaren, die dus spraken, te verstaan, dat wie hun verzoek afsloeg, de Godsdienst zelve zou hebben aangerand, — terwijl zij zoo spraken, randden zij niet alleen de Gereformeerde Godsdienst aan, maar zij hieven haar geheel op. Wanneer de Gerefor-

meerde Godsdienst werkelijk iets anders zijn zal dan het Katholicisme met een ander en geenszins beter symbolum, dan moet zij aan den Heiligen Geest geen bijzonder orgaan in eenige menschelijke ordening of vergadering toedichten; dan moet zij, met het echte en oorspronkelijke Israël, het er voor houden, dat God „in zijnen toorn" aan Mozes den priester ter zijde heeft gesteld; dat, wel is waar Aäron zijnen broeder tot mond moet verstrekken, maar God niettemin evenzeer met Mozes' mond is, ja! dat Mozes zijnen broeder, den priester, tot een' God is. Dit behoort als gereformeerd te gelden, dat men den Heiligen Geest als ook in den wetgever en staatsman werkend erkenne en niet aan eenen bijzonderen Stand, Ordening of Vergadering het privilegie des Heiligen Geestes toekenne.

Wat nu besloten de Staten Generaal, op voorlichting van Holland, op zulk een buitensporig verzoek? Konden zij het verzoek afslaan? Zoo zij dit gedaan hadden, zouden zij het feitelijk bestaande, te weten, de algemeenheid der Gereformeerde Godsdienst, ontkend en aan deze Godsdienst het recht om hare eigene zaken te regelen ontzegd hebben. Er ware een geroep aangeheven over de vijandigheid en de tirannij der burgerlijke Overheid, en voorzeker zou men zich, wat de Staat afsloeg, met versmading van het Staatsgezag veroorloofd hebben, en werd zulks belet, er zou verzet en opstand

der Gemeente uit ontstaan zijn en de oproerlingen zouden steun gevonden hebben bij degenen, wien bij hunne inzichten de Statenregeering in den weg stond [1]. Om dat alles te vermijden, werd dus de Nationale Synode toegestaan, doch met eene clausule: de Kerkelijke Vergadering zou strekken, heette het in het besluit van Hun Hoog Mogenden, tot revisie van de Confessie en den Catechismus en van de Kerkeordening. — Bij degenen, die op de Synode aandrongen, was het vraagstuk der Voorbeschikking eigenlijk geen vraagstuk; bij hen was het uitgemaakt, dat de beschouwing van Arminius de ware niet was; in hunne schatting waren deze hoogleeraar en al die hem aanhingen, ketters. De Synode zou derhalve slechts een vorm zijn om hen door het openbaar Gezag te doen veroordeelen. Zoo zou dan die Vergadering, eigenlijk onnoodig, slechts een middel zijn om de burgerlijke Overheid tot dwangmaatregelen de hand te doen leenen. Hiertoe nu was de Regeering te minder genegen, omdat zij alsdan verstandige godgeleerden, voorstanders harer eigene staatkundige richting, moest treffen. Verlangt men eene Synode, dus redeneerde zij, zoo zij deze Vergadering eene ernstige zaak; zoo worde erkend, dat de artikelen des Geloofs niet reeds bij voorbaat vast staan, maar dat eerst door de vrije beraadslaging

1) Zie over den hachlijken toestand in dezen tijd, hierboven (*Voorlez. over de Gesch. der Nederl.*) D. I. St. V. bl. 99—102.

van bekwame en goedgezinde mannen moet uitgemaakt worden wat aannemelijkst is. Vandaar die clausule, met welke stilzwijgend, voor en aleer de Synode de Geloofsleer zou hebben vastgesteld, het recht der Arminianen om hunne denkbeelden te verkondigen, voorloopig ongekrenkt bleef. Wilden zij, die de Synode begeerden, haar niet op de voorwaarde dezer zoo redelijke clausule aanvaarden, zoo dachten de Regenten: des te beter, dan blijft de Synode geheel achterwege.

Geen wonder trouwens dat de Kerken de intrekking der clausule verzochten. Die intrekking werd door de Staten-Generaal niet volstrekt geweigerd; maar kon, verklaarde Oldenbarnevelt, in hunnen naam, niet dadelijk verleend worden.

Intusschen, was de verkondiging van de zienswijze der Arminianen voorloopig toegelaten, hunne zaak had eenige handhaving noodig, zoo zij niet, ook zonder Synode, de feitelijk veroordeelde partij zou worden. De Hoogleeraar Arminius toch bespeurde op grievende wijze, dat hij bij zeer velen het vertrouwen had verloren. Zijne studenten werden bij het Kerkelijk examen met achterdocht onderzocht; buitenlandsche hoorders verlieten zijne lessen. Zoodoende werd der Staten doel met de oprichting der Hoogeschool voor een deel verijdeld. Dus diende er eene poging aangewend te worden om het verloren vertrouwen te herwinnen en het verloopen der

godgeleerde Faculteit te Leiden te verhoeden. — Geloovende aan de aannemelijkheid van het gevoelen, door hem voorgestaan, en aan de redelijkheid der andersdenkenden, verzocht Arminius de Staten van Holland, dat hem de gelegenheid gegeven mocht worden om hetzij op eene Nationale of eene Hollandsch Provinciale Synode, hetzij in eene vergadering van Synodale Gedeputeerden, onder het beleid der Staten, met de andere partij in vriendelijke conferentie te treden. — Hadden Hun Edel Mogenden dit verzoek toegestaan, zoo zouden zij de vraag omtrent het bijeenkomen eener Kerkelijke Vergadering opgelost hebben in strijd met het besluit, overeenkomstig hun advies door de Staten Generaal genomen, bij welk besluit zulk eene Vergadering slechts met eene evenmin door de Staten ter zijde gestelde als door de Kerken aangenomen clausule was toegestaan. — Eene gelegenheid echter, zooals Arminius wenschte, verlangden zij niet geheel te laten ontbreken, en zij besloten den Hoogen Raad te gelasten, de beide professoren, Gomarus en Arminius, te ontbieden, om ten aanhooren van dit Collegie, in tegenwoordigheid van vier Kerkedienaren, het geschil, zoo mogelijk, door vriendelijke samenspreking bij te leggen. Dus besluitend, onderstelden ook zij, dat er geen goede wil aan de zijde van Gomarus en de aanhangers van zijn gevoelen gemist werd en dat aan de mogelijkheid dat men elkander ver-

staan zou, niet behoefde gewanhoopt te worden. Beider onderstellingen voegden den Staten bij de scheidsrechterlijke rol, die zij noodwendig vervulden.

Dus lieten zij eene poging tot bijlegging toe voor een onpartijdig en wel het hoogste rechterlijk Lichaam. Had Gomarus hier kunnen verklaren, dat het gevoelen van Arminius met het ware geloof niet onbestaanbaar was, zoo zou de aanvoerder van de Anti-Arminiaansche partij die getuigenis voor de gansche wereld hebben afgelegd, en de Staten, door den Hoogen Raad ambtshalve van die getuigenis onderricht, zouden, er kennis van genomen hebbende, daarvan gebruik hebben kunnen maken.

Maar de onderstellingen, van welke de Staten uitgingen, waren meer eervol voor de menschheid, dan juist. Gomarus begon met voor den Hoogen Raad te verklaren, dat hij in kerkelijke zaken slechts der Kerk verantwoording schuldig was. Dus trok hij een scherpe grenslijn tusschen kerkelijke personen en leeken, en deze laatsten achtte hij onbevoegd om over de leer te oordeelen. — Hiermede handelde hij in strijd met het voorbeeld van den Apostel Paulus, die zich wel degelijk voor leeken verantwoord had, en tevens had hij zichzelven veroordeeld om, het karakter van vrij man en gereformeerd Christen verzakende, de man te zijn van een zedelijk Lichaam, met soeverein recht over zijne leden toegerust. — In weerwil van zulk een aanvang

werd Gomarus er toch toe gebracht om, evenals Arminius, zijn gevoelen schriftelijk bij den Hoogen Raad in te dienen.

Omtrent deze geschriften bracht dit Collegie bij de Staten van Holland het verslag uit, dat tusschen de Hoogleeraren alles minnelijk en vredelijk was toegegaan, en huns bedunkens het verschil geenszins liep op eenig hoofdpunt des geloofs, hetwelk men den gemeenen man als ter zaligheid noodig behoefde te leeren. — Op dit verslag antwoordden de Staten, bij monde van Oldenbarnevelt, zulks met genoegen te vernemen; zij bedankten den Hoogen Raad, de professoren en predikanten, en besloten met eene vermaning tot vrede en handhaving der formulieren, en de belofte om zoo spoedig mogelijk eene Nationale of Provinciale Synode te laten houden.

Maar, was de zaak tusschen de beide hoofden minnelijk en vredelijk toegegaan, en raakte het geschil geen stuk ter zaligheid noodig, dan was geene kerkelijke Vergadering meer vereischt; dan was inderdaad, behoudens eenig verschil op dit, gelijk natuurlijk op zoo menig ander niet op den voorgrond gesteld punt, de oneenigheid bijgelegd: in één woord, dan was alles afgedaan.

Dat de zaak dus beschouwd zou worden, daarheen wilden de Staten het werkelijk richten. Doch zoo zij inderdaad de mogelijkheid van zulk eenen afloop aangenomen hebben, dan hielden zij geen rekening met

den geest, die eenen Gomarus bezielde. Deze hield de zaak gansch niet voor afgedaan; hij achtte het over het geschil uitgesproken oordeel als van geene waarde en betuigde plechtig dat verschil niet voor weinigbeduidend te houden: integendeel, het betrof, zeide hij, den grondslag der zaligheid: hij althans zou niet durven sterven op het gevoelen van zijne tegenpartij, noch daarmede verschijnen voor het oordeel Gods: en, werd er niet binnen kort in voorzien, zoo zou uit dit verschil zulk eene oneenigheid ontstaan, dat het eene Land tegen het andere, de eene Stad en Kerk tegen de andere, ja, de eene burger tegen den ander zou opstaan. — Zoo stelde deze godsdienstleeraar, in volslagen tegenspraak met het gevoelen, door hem zelven voorgestaan, het oordeel van den Oneindigen God afhankelijk van eens menschen manier van denken op een enkel punt van gelooven .... Doch ook betoonde hij zich een' profeet. Hier trof hij de waarheid, en geen wonder: om zijne profetie vervuld te zien, was niets anders noodig dan liefdeloosheid, en wie op het bestaan van die hoedanigheid onder de menschen rekent, heeft weinig kans om bedrogen uit te komen, vooral wanneer hij zelf dus geplaatst is, dat hij veel tot bevordering dier gezindheid kan toebrengen.

Dat de vermelde uitspraak, door leeken, al behoorden zij ook tot een der hoogste Collegies van het land,

gedaan, in de oogen der Kerkedienaren niets te beduiden had, bleek dadelijk, toen de Noord- en de Zuid-Hollandsche Synode bij de Staten van hun Gewest sterk aandrongen op het bijeenroepen eener Provinciale Synode, opdat de Nationale Synode daarna dadelijk zou volgen. Hun Edel Mogenden, die den algemeenen staatkundigen toestand, nadat Koning Hendrik den opstand in zijn Rijk bedwongen had, minder dreigend mochten achten, besloten aan de Kerken hoop te geven op eene Provinciale Synode, in October 1608 te houden; inmiddels zouden de Synoden van Zuid- en Noord-Holland stilstaan. Deze bepaling had ten doel om te verhoeden, dat het gevoelen der Arminianen reeds werd veroordeeld vóórdat de Nationale Synode gehouden werd, die naar der Staten inzicht strekken moest om eerst uit te maken, wat leer der Kerk was. Het besluit was dus geheel in overeenstemming met hunnen stelregel, om óf eene eerlijke óf geene Nationale Synode te laten houden. Toen echter de Staten zich door het ongenoegen, hetwelk hun besluit veroorzaakte, genoodzaakt zagen, het houden der gewone Hollandsche Kwartier-Synoden weder toe te staan, deden zij dit onder voorwaarde dat men zich op die vergaderingen onthouden zou van de behandeling der onderwerpen, om welke de Provinciale Synode zou bijeenkomen. Zoo scheen tevens de verplichting, welke den predikanten was opgelegd, om hunne bedenkingen op de

Geloofsbelijdenis en den Catechismus schriftelijk bij de Classes in te leveren, opgeheven. Die verplichting moest het gevolg hebben, dat de predikanten, die het gevoelen van Arminius waren toegedaan, zich zelven verrieden. Maar, der Staten besluit willende verijdelen, gelastte de Zuid-Hollandsche Synode den predikanten hunne bedenkingen alsnog bij de Classes in te dienen. Doch alstoen besloten de Staten, getrouw aan hun beginsel, den predikanten te bevelen, die geschriften niet aan de Classes, maar aan de Gecommitteerde Raden toe te zenden, ten einde bewaard te worden tegen den tijd der Provinciale Synode. Zoo zouden de Arminiaansche predikanten alsnog aan elke voorbarige veroordeeling onttrokken worden.

Viel het intusschen voor, dat eenig Kerkelijk Gezag zich alreede eene beslissing veroorloofde in eene zaak, die de Kerken zelven, door eene Synode aan te vragen, voor onbeslist hadden verklaard, zoo konden de Staten niet anders dan de uitvoering van zulk een vonnis beletten. Zoodanig geval nu greep plaats in de Classis van Alkmaar. Deze Classis was er toe overgegaan om van alle predikanten op nieuw de onderteekening van de Geloofsbelijdenis en den Catechismus te vorderen. Vier predikanten weigerden dit te doen, en zij werden dien ten gevolge geschorst. Een dezer vier had zich duidelijker dan de anderen verklaard; in zijne

plaats dan ook werd door de Classis een ander predikant benoemd. Tegen deze inbreuk op zijn recht wendde de veroordeelde zich tot zijnen ambachtsheer, den Heer van Schagen, lid van de Orde der Edelen, ter vergadering van Hun Edel Mogenden beschreven, en de Overheid van het dorp sloot de kerk voor den nieuwen leeraar. Dit ging buiten de Staten om, doch rechtstreeks werden Hun Edel Mogenden met de zaak gemoeid, toen nu allen vier de geschorste predikanten zich tot hen wendden met verzoek om handhaving in hunne bediening. — Hier was voor de Staten geene keus mogelijk. Wilden zij in eene rechtvaardige zaak geen recht weigeren, noch feitelijk en zedelijk van hun verplicht gezag tegenover de Kerkelijken afstand doen om zich zelven aan hunne binnenlandsche bestrijders over te leveren, in een' tijd dat hunne regeering zoo sterk was, dat zij een bestand stond te sluiten met de aanzienlijke gezanten, door Spanje en de Zuidelijke Nederlanden herwaarts gezonden, — dan moesten zij de eigenmachtige verordeningen der Classis van Alkmaar vernietigen. Maar hoe gematigd gingen zij daarbij te werk? Zij bleken de zaak nog eerst te willen onderzoeken en verzochten het Kerkelijk Gezag de afgezette predikanten middelerwijl in hunne bediening te herstellen. In plaats van dit verzoek ingewilligd te zien, moesten de Staten bespeuren, hoe de Noord-Hollandsche Synode de vier

door de Classis van Alkmaar getroffen leeraars veroordeelde op grond dat zij hunne toevlucht tot Hun Edel Mogenden genomen hadden; ja, de Classis ging op den ingeslagen weg voort, daar zij op nieuw eenen predikant van Alkmaar schorste, van de Magistraat dezer stad handhaving vorderend tot uitvoering van haar besluit. De Magistraat gaf een weigerend antwoord, en de Kerkeraad van Alkmaar protesteerde voor God daartegen, verklarende dat alzoo het recht werd geschonden, hetwelk de Kerk niet van menschen, maar van Jezus Christus, haar eenig Hoofd, ontvangen had, en, dreigend met te verwachten geweld, betuigde hij niet aansprakelijk te zijn voor de gevolgen. Ook de Classis liet zich in dit geval niet onbetuigd en beklaagde zich bij de Staten over de weigering der stedelijke Overheid. Beantwoordden nu Hun Edel Mogenden beklag met beklag en gelastten zij der Magistraat van Alkmaar de uitvoering der kerkelijke vonnissen ten ernstigste te keer te gaan? In geenen deele: zij gaven hun leedwezen te kennen over de oneenigheid en begeerden, dat men de Kerk niet scheuren en de andersdenkenden in liefde verdragen zou. Bovendien zonden zij twee Gecommitteerden, leden van den Hoogen Raad, naar Alkmaar, om de Classis daartoe te bewegen en de Regeering van Alkmaar over te halen den laatstelijk geschorsten predikant Venator, die ook buiten de leer vat op zich ge-

geven had, voor den Hoogen Raad te recht te laten staan. De Regeering der stad gaf aan het aanzoek gehoor en de aantijgingen tegen Venator werden door den Hoogen Raad onvoldoende bevonden; maar de Classis telde de achtbaarheid der Gecommitteerden van Hunᵉ Hoog Mogenden niet en weigerde hun verzoek in te willigen.

Zoo bleef de Classis van Alkmaar het gezag der Staten in den wind slaan. Het is niet denkbaar dat zij daartoe de stoutmoedigheid zou gehad hebben, zoo er geene aanzienlijken geweest waren, die, wetende wat er in het land en in Europa aan de orde was en op de hoogte van den tijd zijnde, het gezag der Staten als rijp voor den val hadden afgeschilderd en dus tot verzet moed hadden gegeven. En voor dezulken was niets geringers aan de orde van den tijd, dan de dwarsbooming der plannen van Hendrik IV en van de Staten van Holland en welhaast de moord van dien Koning. Daartoe zou de omwenteling dienen, die weldra in Utrecht uitbrak; daartoe kon alle verzet tegen de Overheid in elke stad van Holland dienstig wezen. Maar de Staten maakten zich alsnog van de weerbarstigheid der Classis van Alkmaar slechts een wapen om den aandrang tot de Provinciale Synode tegen te gaan; zij verklaarden zulk eene Vergadering niet te kunnen toestaan, zoolang de Classis van Alkmaar niet door te ge-

hoorzamen blijken deed, dat die Synode meer dan eene schijnvertooning zou zijn in eene reeds uitgemaakte zaak. — Thans ook door de Gedeputeerden der beide Hollandsche Synoden aangezocht om niet langer tegen te streven, gaf de Classis, echter slechts onvolledig, toe, en na eene ijdele poging, van der Staten zijde beproefd, om ook het laatste bezwaar langs den minnelijken weg op te heffen, verordenden Hun Edel Mogenden, dat de Classis de vijf geschorste predikanten binnen acht of tien dagen onvoorwaardelijk had te herstellen: bij gebreke van dien zouden zij op andere wijze in de zaak voorzien. De tien dagen verstreken en toch, alvorens tegen de Classis maatregelen te nemen, verzochten de Staten de Burgemeesters en Regenten van Alkmaar, „aangezien men éénstemmig verstond, dat het oppergezag bij de Staten moest blijven", al het mogelijke te doen om de Classis vóór de eerstvolgende zitting van Hun Edel Mogenden tot haren plicht te brengen. — Intusschen was naar gewoonte op Kersmis (van het jaar 1609) de Wet te Alkmaar door den Stadhouder vernieuwd, en wel (eene handeling, in deze dagen van de grootste beteekenis) dus, dat er mannen in de Vroedschap zitting gekregen hadden, die, voorstanders van de kerkelijke richting, welke zich het ongezeggelijkst getoond had, zich bij voorkomende gevallen tegen de Staten zouden laten gebruiken. — Tot in het vo-

rige jaar toe had de Prins, bij alle verschil van doel, het voorkomen van zooveel mogelijk bereidvaardige samenwerking met Oldenbarnevelt bewaard: sedert had hij deze houding laten varen en onthield hij zich niet meer van handelingen, die rechtstreeks tegen het beleid van den Advokaat indruischten. — Dat wie in Alkmaar op de hand van de wettige Regeering van Holland was, zulk eene vernieuwing der Wet niet ongewraakt zou laten geschieden, liet zich verwachten. Van daar klachten tegen den nieuwen Raad: er waren onder de leden, die elkander te na in den bloede bestonden of eerst sedert kort in de stad gekomen waren. Op eigen gezag kwam de Schutterij in de wapenen en zond bericht aan de Staten en den Stadhouder. De zaak naar haar volle gewicht behartigend, zonden de Staten alsnu het gansche Collegie der Gecommitteerde Raden met eenige leden der hooge rechterlijke Collegies van Holland naar de stad, waar de burgerlijke vrede zoo ernstig bedreigd werd. Het was een vrederecht, dat deze Heeren kwamen toepassen: slechts als hunne voorslagen niet werden aangenomen, zou de zaak aan de uitspraak van Staten en Stadhouder onderworpen worden. Niet eens verlangden zij, dat de nieuwe Raad zou aftreden: integendeel, deze kon, huns bedunkens, aanblijven, mits de leden, die elkander te na bestonden, te zamen slechts éene stem hadden.

Toch behaagde hun voorslag niet: men wilde geene bijlegging: de spanning kon voor de geheime bedoelingen der raddraaiers dienstig zijn. Dus moesten de beide partijen, door afgevaardigden vertegenwoordigd, voor de Staten verschijnen. De partij van het verzet tegen het gezag der Staten vond een gunstig oor bij den Prins, die echter te kennen gaf, dat hij niet raadzaam vond zich te zeer bloot te geven. Weldra begaf zich de Prins naar Utrecht en maakte tot op zekere hoogte gemeene zaak met het oproer aldaar. Nu verzocht de door den Stadhouder zoo kennelijk begunstigde partij uitstel van beslissing tot 's Prinsen terugkomst. Maar wat zou de zoodanige den toestand weinig kennen, die meende dat de Staten op dit tijdstip in ernst 's Prinsen oordeel als mederechter in de Alkmaarsche zaak hadden behooren in te wachten. Oldenbarnevelt antwoordde dan ook op dat verzoek om uitstel, dat de Staten om hunnen plicht te doen niet op den Prins behoefden te wachten: zij namen, zeide hij, den last en het gezag van Zijne Excellentie aan zich: de zaak leed geen uitstel. Alkmaar mocht niet blijven onder de steden van Holland, op wier medewerking de oproerlingen in Utrecht rekenden [1]). — Zoo kozen dan de Gecommitteerden der Staten te Alkmaar een nieuwe Magistraat uit een dubbeltal, door aangewezen bevoegde kiezers opgemaakt.

1) Zie hierboven, t. a. pl. bl. 128.

De krachtige maatregelen der Staten Generaal, tegen Utrecht genomen, en de schandelijke val van de partij van den opstand aldaar; het stoute optreden van Hun Hoog Mogenden in de zaken van de gansche Christenheid na den moord van Hendrik IV en de ontsteltenis, juist door dezen moord onder de tegenpartijders diens Konings te weeg gebracht, maakten voor een tijd de Regeering dubbel sterk; maar de Kerkelijken gaven den tegenstand niet op, en een klein bewijs daarvan was, dat de Magistraat van Alkmaar zich gedrongen zag eenen nieuwen kerkeraad te verkiezen en den predikant van Hillen af te zetten. Zij deed dit met de meest mogelijke zachtheid.

Na deze beschouwing van het gebeurde te Alkmaar gaan wij een weinig terug. En zoo ontmoeten wij bij de tegenstanders van de Regeering een paar handelingen, met vroegere uitspraken in strijd. De waarheid intusschen kan onmogelijk met zichzelve in tegenspraak zijn. Het is het voorrecht van dengenen, die, bij het doel, hetwelk hij zich voorstelt, met haar in overeenstemming is, dat hij in woord noch daad met zich zelven in tegenspraak komt: hij is dienstbaar aan eene zaak, die, zonder dat er iets verwrongen behoeft te worden, door alles gediend wordt. Wie, daarentegen, op persoonlijke voldoening, op den triomf eener bijzondere zaak, als de algemeene zaak der waarheid gedreven, bedacht is, hij komt meermalen in

het geval om, met het doel in het oog, hetwelk, als uitsluitend waar en goed in zijne schatting, alle middelen wettigt, niet zoo nauw te bedenken of hetgeen hij zegt en doet, ook in strijd is met vroegere uitlatingen of handelingen.

Gomarus, die, voor den Hoogen Raad geroepen, met bevreemding gevraagd had, waarom men hem als beschuldiger van Arminius wilde doen optreden, ging, toen de Staten van Holland in het najaar van 1608, tot hunne eigene geruststelling, Arminius hadden willen hooren, naar den Haag, en trad ongeroepen als zijn aanklager op. En dezelfde kerkedienaren, die te voren de grenslijn tusschen leek en geestelijke zoo scherp hadden getrokken, drongen in den zomer van 1609 aan op de bijeenroeping der Provinciale Synode uit naam der Kerken en al harer leden, „waaronder zich, zeiden zij, Edelen, officieren, magistraten en andere burgers van qualiteit bevonden.” Wel een bewijs, hoe zij intusschen van de ondersteuning van den Prins en menigen aanzienlijke verzekerd waren geworden.

Op het vernieuwd verzoek om zulk eene kerkelijke vergadering antwoordden Hun Edel Mogenden, dat zij eerstdaags Arminius en Gomarus, elk bijgestaan door vier predikanten, die zij zich zelven zouden toevoegen, ontbieden zouden, ten einde blijken mocht, wáárin die beiden het eens, wáárin zij verscheiden waren, opdat

alsdan op de punten van verschil de verlangde Synode bijeengeroepen mocht worden. Dus had in Augustus 1609 de bijeenkomst plaats, gedurende welke Arminius kracht en leven begaven: met den dood voor oogen was het, dat hij, in antwoord op Gomarus betuiging bij eene vroegere gelegenheid, de belijdenis aflegde, dat hij bij zijn gevoelen volhardde en bereid was daarmede vóór Christus rechterstoel te verschijnen.

In het voorjaar van 1610 besloten de Staten, te 's Gravenhage eene kerkelijke vergadering te beschrijven van predikanten uit de Classes van Zuid- en Noord-Holland, om te voorzien in alles wat tot opheffing der geschillen kon strekken.

Zoo bleek, dat de Staten zich toen sterk genoeg gevoelden om het geschil zonder kerkelijke uitspraak in Provinciale of Nationale Synode te laten bijleggen. Aan de voorwaarde, op welke de Synode was toegestaan, was niet voldaan: dus achtten zij zich van de verplichting om ze te doen samenkomen, ontslagen. Geene uitwerping derhalve van ketters, geene uitvaardiging zou er plaats grijpen van een gevoelen, dat als uitsluitend gereformeerd zou moeten gelden en dat een ieder, regent of gewoon burger, geestelijke of leek, gehouden zou zijn te belijden om als aanhanger van de ware godsdienst erkend te worden. Maar tot eene bijeenkomst als de Staten toen bedoelden, waren de Ker-

ken niet gezind zich te leenen. Dit middel derhalve ontviel den Staten. Doch toen de Arminianen eene remonstrantie hadden ingediend, in welke zij van hun gevoelen en gezindheid rekenschap gaven, en deze met welgevallen door de Staten was aangehoord, ook door zulke leden (zegt Oldenbarnevelt in zijne Remonstrantie), die zich later als bestrijders der Remonstranten deden kennen, zonden Hun Edel Mogenden, den 22sten Augustus 1610, de vijf Artikelen, in die Remonstrantie vervat, aan de Classes met het uitgedrukt verlangen, dat geen predikant wegens zulke gevoelens gecensureerd zou worden.

Hiermede matigden zich de Staten voorzeker de macht aan om te bepalen wat als niet strijdig met de leer der Gereformeerde Kerk zou toegelaten worden. Doch konden zij anders? Mocht de bestaande Regeering wijken voor eene richting, die in gansch Europa de zaak, welke men best de zaak van Prins Willem van Oranje noemen kan, in de waagschaal stond te stellen? Mocht alle regeering onmogelijk gemaakt worden tegenover eene alles overmogende Kerk? De toon, dien de kerkedienaren aansloegen, maakte het geschil tot een' strijd tusschen Kerk en Staat, waarbij deze laatste zijn bestaan te verdedigen had, en de stand der partijen in Europa vermengde het kerkelijke drijven met eene politieke factie, voor welke het bestaande Bewind niet wijken mocht.

Dat intusschen die aanmatiging van de zijde der Staten door de predikanten niet zou geduld worden, liet zich verwachten, en op de vertoogen, bij monde van Petrus Plancius ingebracht, vergezeld van het aanbod om op een wettige Synode te bewijzen dat de vijf artikelen strijdig waren met de Heilige Schrift en het gevoelen der buitenlandsche Kerken, besloten Hun Hoog Mogenden denzelfden Plancius met de onderteekenaars der Remonstrantie aan te schrijven, van beide zijden zes personen te zenden om „over die vijf punten in vriendelijke conferentie te treden en zich te beijveren zich des met elkander te verstaan, of anders het punt van verschil te stellen ter latere beslechting, zoo als naar Gods woord *met welstand der Landen en Kerken* bevonden zou worden te behooren." Dus gaven de Staten duidelijk genoeg te kennen, dat de politieke toestand, ter hunner beoordeeling staande, in aanmerking genomen zou worden bij het al of niet bijeenroepen der kerkelijke vergadering. — De zoogenaamde Haagsche Conferentie dan had in het voorjaar van 1611 plaats. Toen de predikanten, die er deel aan namen, uiteengegaan waren, vonden de Staten goed, dat niets van het verhandelde in het licht zou gegeven worden. — Zoo zou van geene der beide zijden openlijk verwijt mogelijk wezen. Ten overvloede verkregen de Staten van de predikanten de belofte, dat zij zich van verket-

teren op den predikstoel als anderszins zouden onthouden, en voorts verklaarden Hun Edel Mogenden, dat geene der partijen zich de overwinning kon toekennen. Eindelijk, de clausule, waarop eenmaal de Nationale Synode was toegestaan, bleef gehandhaafd.

Toen alles wat tot de ter Conferentie gewisselde redenen behoorde, schriftelijk was ingeleverd, kregen Uytenbogaert en Festus Hommius, predikant te Leiden, den 15 Nov. (1611) voor de Staten geroepen, den last den staat van de questie te stellen en elk hun advies te geven, hoe best aan de geschillen een einde te maken. Denzelfden dag vernieuwden de Staten wat zij bij het scheiden der Conferentie verordend hadden: wie er zich niet aanhield, zou als wederhoorig aan de bevelen der Hooge Overheid gestraft, niemand boven het gevoelen der vijf Artikelen tegen zijn gemoed bezwaard worden: alles bij provisie en tot nader order. — Het advies van den remonstrant Uytenbogaert ried verdraagzaamheid aan en werd door de Staten omhelsd.

In welke mate de openbare afkondiging van het gevoelen der Contraremonstranten als uitsluitend rechtzinnig zou gestrekt hebben om het aanblijven der Regeering in Holland onmogelijk te maken en daarmede Europa aan de verfoeilijke staatkunde van Koning Jacobus, aan de woelgeesten in Frankrijk en aan de eerzuchtige beschermers van het Gereformeerde geloof in Duitsch-

land over te leveren — het bleek uit het gebruik, door dien Koning gemaakt van de benoeming van Vorstius tot hoogleeraar te Leiden in de plaats van Arminius.

Door een' of anderen vijand van de Regeering van Holland voorzeker was eene verhandeling van dien godgeleerde den Koning in handen gespeeld. De Vorst greep daarin tegelijk eene geliefkoosde stof aan tot theologisch twistgeschrijf en eene gewenschte aanleiding om deze Regeering in opspraak en in haat te brengen. Uit den brief, dien hij over dat werk aan zijn gezant Winwood te 's Gravenhage schreef, herinneren wij alleen, dat hij den schrijver de eervolle bediening van hoogleeraar te Leiden onwaardig verklaarde, eene bediening, die trouwens, zeide hij, reeds door Arminius, een' ketter van niet beter slag, geschandvlekt was. Bekreunden de Staten zich niet om zijne waarschuwing, dan zou hij een manifest tegen de ketterij wereldkundig maken, ten blijke hoe hij haar haatte en allen die haar duldden. — Dit laatste was eene opzegging van alle vriendschap aan de Regeering van Holland en eene opruiing van het zich rechtzinnig dunkende Hollandsche volk tegen zijne Overheid. — Zoo onwaardig en verraderlijk aangerand, antwoordden de Staten met de meest mogelijke waardigheid: Daar, van de onbeschrijfelijk zware oorlog, zeiden zij, met zooveel standvastigheid in voor- en tegenspoed door hen gevoerd, Spanjes gewetensdwang

de voornaamste oorzaak was geweest, zoo betuigden zij hunnen dank aan zijne Majesteit, dat hij zich de zaak der Godsdienst, voor welke zij gestreden hadden, aantrok. Kon Vorstius, op nieuw gehoord, zich niet rechtvaardigen, zoo zouden zij hem niet dulden. — Was het mogelijk den Koning op edeler wijze te doen gevoelen, dat zij voor de zaak, die hij met ten onpas aangebrachte scheldwoorden meende te verdedigen, als helden gehandeld hadden, en dat hij bij zijn ijveren tegen Vorstius, als den brandstapel waardig, juist hernieuwde wat zij ten bloede toe zegevierend bestreden hadden? — Een volgend schrijven van den Koning sprak van het kwade zaad, dat de vijand Gods, Arminius, had gestrooid en waaruit der Staten geheele ondergang zou voortkomen, zoo men er niet in voorzag. Kon het duidelijker blijken, dat de Koning de handhaving der verdraagzaamheid als het middel erkende, waardoor wie den val der Regeering wenschte, dezen wensch meende te kunnen erlangen? Was het dan 's Konings doel de Regeering oprecht te waarschuwen? In geenen deele. Maar was het, dat zij voor zijne bedreigingen week en toegaf, zoo zou zij, dit wist hij, hare kracht hebben verloren, en hierom was het hem te doen. — Nog klaarder gaf hetzelfde schrijven te kennen, dat de Koning het op het zedelijk gezag der Regeering gemunt had: die ketterijen, zeide hij, zouden hun den vloek Gods

en schande bij alle Gereformeerde Kerken op den hals halen. — Kon eene Regeering stand houden, door God gevloekt en bij alle Gereformeerden geschandvlekt? En alsof dit nog niet genoeg ware: stelden de Staten zijne verwachting, dat zij Vorstius alsnu als ketter ten vure zouden doemen, te leur, dan zou hij zich afscheiden van zulke valsche en kettersche Kerken en alle Gereformeerden aansporen om gemeenschappelijk op de uitroeiing van zulke verfoeilijke ketterijen bedacht te zijn.

Koning Jacobus mocht zijn wie hij wilde, zoo onze Hollandsche staatslieden geene mannen van heilige beginselen geweest waren, zouden zij voorzeker op zulk eene oorlogsverklaring van de zijde van een' vorst, die over een machtig Rijk gebood, en den ontzaggelijksten invloed bij de menigte in Holland bezat, de partij gekozen hebben om de aanleiding tot zulk eenen vernietigenden aanval weg te nemen, en de Arminianen aan hunne haters over te laten. Zij zouden met de Gomaristen in onderhandeling zijn getreden en de handhaving van hun gezag hebben bedongen als den prijs voor de voldoening, die zij hun verschaften door hunne vijanden aan hen over te leveren. Dezen prijs zouden de Kerkedienaren gereedelijk betaald hebben: of hebben zij zich niet, nadat hun gegund was over de Remonstranten te zegepralen, de besliste onderwerping van de Kerk aan den Staat getroost? Zoo zouden de Hollandsche staats-

lieden hunnen bestrijders het wapen uit de hand hebben doen vallen en alle lagen verijdeld hebben. Dat zij zich aan zulk eene lafhartigheid niet schuldig maakten, bewijst, welke mannen wij in Oldenbarnevelt en hen, die hem steunden, te vereeren hebben. En toch, al hadden de Staten zulk een onedel bedrijf gepleegd, zoo zij hun staatkundig stelsel niet gansch verloochenden, moest hun hoofd niettemin vallen: slechts zou hij dan niet met eere gevallen zijn. Immers de beroeping van Vorstius en de handhaving der verdraagzaamheid was slechts een voorwendsel. Elk ander middel om Oldenbarnevelt ten val te brengen zou den Koning goed genoeg geweest zijn. In de eerste dagen van het jaar 1612 sloot hij een uitdrukkelijk verbond met Prins Maurits, met geen ander doel dan Oldenbarnevelts val. De Prins ging met voldoening de verbintenis aan en verklaarde in deze zaak de getrouwe dienaar te willen wezen van den man, die zich niet ontzag, tot hooggaande verontwaardiging van den edelen Advokaat, Holland in hare vrije Steden te dreigen, als of het nooit verwonnen land door slaven van Koning Jacob bevolkt ware [1]).

Zoo vast onze staatslieden in hunne beginselen stonden, zoo onzeker was Koning Jacobus in zijn doen.

---

1) Zie de brieven van Winwood, bij Motley, the life and death of John of Barneveld, II. 518—526.

Hij was er op uit, der Regeering van Holland bij de geheele Gereformeerde wereld het vertrouwen te benemen, en in denzelfden adem verklaarde hij te begeeren, dat de Staten een reglement zouden uitvaardigen om te Leiden en elders de vrijheid van redetwisten over onnutte vraagstukken te beletten: dus geene Synode; dus gezag bij de burgerlijke Overheid om vrede te gebieden. — Dit was zelfs meer dan de Hollandsche Regenten verlangden. Maar bij die woorden had de Koning zich herinnerd, dat hij zelf in zijn Rijk zulk een gezag deed gelden. Hierop dan ook vatteden hem Oldenbarnevelt en Grotius: zij deden hem gevoelen, dat hij, door de Contraremonstranten hier te lande voor te staan, aan de gevaarlijke beginselen der Puriteinen, die evenmin van ondergeschiktheid aan de uitspraak der wereldlijke Overheid wilden weten, voet gaf. Zoo zwaar woog bij nader indenken het bezwaar bij den Koning, dat de Puriteinen van de taal, die hij jegens de Regeering van Holland voerde, gebruik zouden maken tegen hem, dat hij, — trouwens op een oogenblik, dat hij hoopte, door Oldenbarnevelt te believen, de Republiek op een gevaarlijken weg en, na haar voor zich de spits te hebben laten afbijten, ten val te brengen, — alles wat hij met betrekking tot Vorstius gedaan had, herriep, en zich vinden liet om brieven van eenen hem vooraf door den Advokaat voorgelegden in-

houd te schrijven, waarbij de maatregelen der Staten van Holland, in de godsdienstgeschillen genomen, in allen deele gebillijkt werden. Men heeft de handelwijze der Regeering van Holland in deze zaak Oldenbarnevelt als misdaad aangerekend, maar had deze staatsman van de zwakke zijde zijns Koninklijken tegenstanders geene partij getrokken, hij zou in plichtmatig beleid jammerlijk te kort geschoten zijn. En zouden zij, die den Advokaat en Hugo de Groot over deze zaak lastig vielen, niet geweten hebben, dat Carleton in het voorjaar van 1617, op uitnoodiging van den Prins, den hoofdinhoud van een brief heeft opgegeven, door Koning Jacob te schrijven tegen de maatregelen, waardoor de Staten de scheuring trachtten te voorkomen? De Gezant voegde er bij, dat de brief uit godsdienstige beweegredenen moest *schijnen* te komen: zoo onbewimpeld was hier de toeleg.

Was in de Classis van Alkmaar door eene Kerkelijke Overheid de poging gewaagd om in het hangende geschil te beslissen en daarmede een aanvang van scheuring gemaakt, die den blaam van ketterij en bijgevolg van burgerlijke onbevoegdheid op de Remonstranten en hunne beschermers moest werpen, erger geval deed zich daar voor, waar een enkel predikant en een deel der gemeente partij koos en zich feitelijk aan de openbare godsdienstoefening onttrok, voorgevend dat men zijne be-

hoefte om God te dienen elders, soms buiten de openbare kerkgebouwen, bevredigen moest, op grond dat men geene gemeenschap houden kon met eene gemeente, in welke een onbevoegd Gezag aan dwaalleeraars rechten gaf. Dan toch kreeg de Overheid, die de dringendste reden had om de scheuring te beletten, met eene macht te doen, met welke niet te redeneeren of te onderhandelen viel, en op welke zij geen vat had, dan alleen door verbod en, bij overtreding, door bedwang. En het voorbeeld van zulk eene eigenmachtige en dus oproerige handeling, waarbij de gemeenteleden de leeraars, zoo zij niet voor kettersch gehouden wilden worden, medesleepten, moest te meer navolging vinden, naarmate de zaak beter doel trof en de Overheid tot maatregelen noopte, die de afgescheidenen en doleerenden tot martelaars maakten, en uitgekreten werden als eene onlijdelijke verdrukking en geloofsvervolging, welke verzet wettigde tegen eene Overheid, die een tiran was geworden en God bestreed.

Wat in de jaren 1611 en 1612 in de gemeente van Rotterdam gebeurde, was eene proef van hetgeen men later vrij algemeen in het werk zou trachten te stellen. Daar onthield zich een deel der gemeente, den predikant Geselius aanhangende, van den dienst der leeraren Grevinchoven en Samuel Lansbergen, en getroostte zich den tocht naar Schiedam om hier het avondmaal

te gebruiken. Geene vriendelijk ernstige toespraak der Overheid van Schiedam of Rotterdam vermocht iets op de zich afscheidende lidmaten of op den persoon van Geselius. Integendeel, deze predikant verkondigde, dat, zoo de Magistraat het hare niet deed, de priesters en de Levieten en anders de gemeene Israelieten het doen moesten, al zouden zij tot den bloede daarvoor strijden. Eene poging der Stedelijke Magistraat om de zaak door eene conferentie tusschen Geselius en Grevinchoven, elk bijgestaan door een zeker aantal godgeleerden, in der minne te schikken, mislukte ten gevolge van den onwil des eersten. — In het najaar van 1611, op grond van ongehoorzaamheid aan het wettig Gezag, afgezet, liet Geselius zich niettemin in huizen en op zolders hooren; zijne aanhangers gaven zich den naam van *Kruiskerk*. Hunne vereenigingen gaven aanleiding tot oploop en vechtpartijen. Dus werd Geselius in Februari van het volgende jaar met Stadsdienaars de stad uitgezet, en verboden de Heeren van Rotterdam alle bijeenkomsten der zich afscheidenden: de ware godsdienst, verzekerden zij in hunne openbare afkondiging, werd in de kerken gepredikt: conventikels dienden slechts tot scheuring en miskenning van de Overheid, die immers de Gereformeerde Religie handhaafde.

Die felle taal van Geselius, waarbij hij het werk

der zuivering der Kerk ten slotte aan „de gemeene Israelieten" aanbevolen wilde zien, was geen woord zonder wedergade: in Amsterdam werd eene dergelijke en nog duidelijker taal gevoerd: men wist, heette het daar, hoe Elias met de Baalspriesters gehandeld had: een Gideon of Jehu was hier noodig. — Dit was eene bedreiging met burgermoord en eene uitnoodiging aan den Prins om zich als Richter of Koning op te werpen, ten einde de vervolgde ware geloovigen te wreken.

Waar zich dergelijke gevoelens uitten, zou de Regeering van Holland een even laakbare als onbegrijpelijke onverschilligheid betoond hebben, zoo zij geen blijk had gegeven, dat zij al wat zij vermocht, begeerde aan te wenden om aan de gevaarlijke oneenigheden een einde te maken. Sterk door de brieven van Koning Jacob, nam zij een besluit met hunnen inhoud overeenstemmend. In die brieven erkende de Koning van Groot-Britannie, dat den Staten gezag over de Kerken en de predikanten toekwam en dat geschillen als zich ten onzent hadden voorgedaan, voegzaamst bijgelegd werden door de Overheid, die daartoe vrede en verdraagzaamheid te gebieden had. Ten slotte gaf Koning Jacob in die brieven te kennen, dat hij geene van de twee meeningen zoo zeer van de waarheid achtte af te wijken, dat zij niet met het Christelijk geloof en de zaligheid der zielen bestaan kon.

Aldus hunnen gevaarlijksten tegenstander voor het oogenblik tot bondgenoot hebbende, om, zoo zij hoopten, alle tegenspraak den mond te stoppen, ontwierpen de Staten van Holland tegen het einde van het jaar 1613 eene acte, waarbij op de geschillen voor goed orde zou gesteld worden. In den aanhef schetsen Hun Edel Mogenden de beide uiterste gevoelens, om ze beide te veroordeelen als Gode tot oneer en der Hervorming tot schande strekkende. Alzoo, gebruik makende van het resultaat der Conferentie van 1611 en van het gezag, hun als wettige Overheid toekomend, gelastten zij een' iegelijk te letten op de vermaning van den Apostel Paulus, dat niemand gevoelen zou boven hetgeen hij behoorde te gevoelen, en verboden de beide uiterste gevoelens aan de Gemeente te verkondigen: slechts op de hoogeschool mocht in het vriendelijke over de Voorbeschikking worden geredekaveld, en niemand die niet tot een dier uitersten ging, mocht bemoeilijkt worden.

De groote meerderheid der Steden keurde met de Orde der Edelen deze acte goed; zelfs Dordrecht vereenigde er zich mede, en ten slotte verklaarden zelfs Amsterdam en Enkhuizen te mogen lijden, dat elk die zulks verkoos, de acte binnen zijn gebied uitvaardigde. Dit geschiedde, en de acte, voorzien van eene menigte bewijsplaatsen, het licht ziende, verwierf de goedkeuring van uitstekende mannen binnen- en buitenslands.

Maar wie verwacht had, dat de dus tot de orde geroepen partij zich gehoorzaam naar die acte zou gedragen, hij moest zijne begoocheling spoedig opgeven. Had Koning Jakob het recht om in godsdienstzaken te beslissen, — aan de Staten, zulks voerden de predikanten van de Classis van Alkmaar aan de Deputatie der Gecommitteerde Raden te gemoet, kwam dat recht niet toe. Aldus deden deze kerkedienaars blijken, dat zij den Koning van Groot Britannië als een' gezalfden Vorst vereerden, maar aan het Bewind van Holland geen goddelijk recht toekenden. En de acte zelve werd door de Contraremonstranten met verachting bejegend. Trigland gaf er eene beoordeeling tegen uit, ze met den titel van *formulier van eenigheid door de Staten uitgevaardigd* bestempelend. De Amsterdamsche Kerkeraad matigde zich aan om tot de Magistraat van Oudewater, die de predikanten tot onderwerping aan der Staten besluit vermaand had, een waarschuwend schrijven te richten. Zoo wierp zich de Amsterdamsche Gemeente op tot eene macht in den Staat, tegen het gevestigd Bewind aangekant. Werd dit niet tegengegaan, zoo was het met der Staten gezag gedaan. En evenzeer was dit het geval, zoo dezulken, die wegens overtreding der verordeningen, overeenkomstig de bedoeling der Staten door stedelijke Regeeringen uitgevaardigd, veroordeeld waren, bij het Hof van Holland of bij den

Hoogen Raad recht tegen hunne Magistraat konden bekomen. Is de Soeverein wegens de toepassing der Wet in rechte te betrekken? Of is onschendbaarheid niet zijn noodwendig voorrecht? Mag hij in zijne hoedanigheid bloot staan aan een beschamend vonnis? — Niets natuurlijker en redelijker derhalve, dan dat de Staten van Holland in deze zaak den Hoven de hand sloten en hun het recht ontzegden provisie te verleenen aan veroordeelden, die zich bij hen tegen hunne Overheid kwamen beklagen: wie zich verongelijkt rekende, kon nergens in beklag komen, dan bij de Staten of, in hunne afwezigheid, bij de Gecommitteerde Raden van Holland. — Slechts zij, die of geen begrip van soevereiniteit hadden, of het soevereine recht van Hollands Regenten, zoo echt van oorsprong als eenig goddelijk genaamd recht onder menschen, niet erkenden, konden zich over der Staten verbod geërgerd betoonen. Dezulken zochten den wettigen soeverein elders, en juist omdat zij begrepen, dat de vrijspraak van eenen in zulk eene zaak veroordeelden burger vernietigend voor de Regenten moest zijn en hunne soevereiniteit opgeheven zou hebben, juist daarom wenschten zij dit wapen tegen de Regenten gebruikt te zien. Zoo weinig Israëlitisch waren die „gemeene" zoo wel als hooggeplaatste „Israëlieten", dat zij in hun hart Koningen aanhingen en hun vertrouwen op Prinsen vestigden.

Zagen wij, hoe ernstig het gevaar was, waar zich

het geval voordeed, dat in eenige Gemeente een deel der lidmaten zonder kerkelijk formeele uitspraak af te wachten, zich feitelijk afscheidde en aldus eene scheuring bewerkt werd; — erger dan ergens was zulks, zoo die scheuring, onder het oog der Staten zelven, in 's Gravenhage plaats greep. En dit geschiedde. Op den dag dat Hun Edel Mogenden de acte vastgesteld hadden, die aan allen twist een einde moest maken, voer de Haagsche predikant Rosaeus, op den predikstoel ten aanhooren van vele Staatsleden, heftig tegen verscheidene Staatsbesluiten uit. Deze predikant, te voren verre van onhandelbaar, had zich laten vinden om het werktuig ter scheuring der Haagsche Gemeente te zijn, daar hij verklaarde met Uytenbogaert niet tot één lichaam te kunnen behooren .... met Uytenbogaert, dien de geschiedenis zijner dagen en al wat er over en door hem tot in de onlangs van hem uitgekomen brieven toe geschreven is, als eenen man doet kennen, met wien één van geest te wezen een waarborg van het echtste geloof mocht geacht worden! — Op scheuring was het toegelegd, en Rosaeus (dit wist men) was door anderen opgezet om Uytenbogaert tot eenen stap te tergen, die daartoe aanleiding kon geven. — Dat de Staten zich die predikatie van Rosaeus aantrokken, laat zich denken: zij ontboden hem, betuigden hem hun misnoegen en gaven hem de verzekering, dat de Orde der Edelen en de Gedeputeerden van *alle* Steden dat misnoegen

deelden .... Van *alle* Steden: dus ook van Amsterdam: de Regenten namelijk dier Stad, althans de meerderheid door hare Gedeputeerden ter Statenvergadering vertegenwoordigd, ontzagen slechts de predikanten van hunne eigen Gemeente en namen vooralsnog den val van het Bewind van Holland niet op hun geweten. Zelfs Carleton schrijft, dat die Rosaeus verdiend had, dat men hem het zwijgen oplegde. Daartoe kwam het inderdaad: daar hij der Staten vermaningen in den wind sloeg, werd hij geschorst. Beter ware het, zeide Uytenbogaert, dat men mij schorste, want ik zou deswegens geene scheuring maken, maar mij, als deze kerkelijke stormen daarmede te stillen waren, als een Jonas, getroost over boord laten werpen.

Daar met dat al de scheuring niet geheeld was, kwamen de Staten, in de voorjaarsvergadering van 1616, op de godsdienstige geschillen terug. Zij stelden op nieuw de eenmaal aangenomene beginselen vast; handhaafden de clausule van de herziening der formulieren, en vermaanden een' iegelijk tot eenigheid op straffe van als verstoorder der gemeene rust gevonnisd te worden. Doch dit besluit werd niet met algemeene stemmen genomen: Amsterdam was onder de minderheid. Kon men deze Stad winnen, dan was, scheen het, alles gewonnen. Dus werd er tot eene poging besloten om hare Regenten te overtuigen van de noodzakelijkheid, dat zij het Bewind

der Staten, in den bestaanden toestand van het Land, van de Christenheid en van de geheele wereld, niet in zijnen vasten gang, die de Republiek tot zulk een' hoogen stand onder de Volken gevoerd had, belemmerden, daar zij zonder blaam of gevaar tot de maatregelen, in de kerkelijke geschillen genomen, konden toetreden. Er werd eene Deputatie, met Hugo de Groot als woordvoerder, naar Amsterdam gezonden; doch alle aangevoerde gronden, hoe bondig ook voorgedragen, stuitten af tegen het opzet der meerderheid van den Raad.

Thans was de zaak verergerd, daar het laatste middel om eenstemmigheid te verkrijgen, te baat was genomen en geen doel getroffen had. De Heeren van Amsterdam werden, bij noodzakelijk gevolg, tot openlijke verklaringen geleid, waarbij zij den wederspannigen alle medewerking toezeiden. Trouwens, de partij had hare kracht leeren kennen, nu gebleken was, dat zij de Overheid der machtigste Stad onder den duim had. Of was er geen grond voor hetgeen de Deputatie der Staten aan de Burgemeesters van Amsterdam te verstaan had gegeven, dat de besluiten van Hun Edel Mogenden op het stuk der godsdienstige geschillen zeer wel in hunne stad ten uitvoer gelegd konden worden, zoo men zekere predikanten maar aandurfde: slechts hadden de Overheden daartoe, volgens hetgeen bij de Unie beloofd was, elkander oprechtelijk de hand te bieden. —

Men had, op de Unie wijzende, het derde artikel op het oog, volgens hetwelk „de Provinciën (en hoeveel te meer de Steden onderling in ééne Provincie?) elkander moesten bijstaan tegen alle in- en uitheemsche Heeren, Landen of Steden, die haar eenig geweld, ongelijk of oorlog zouden mogen willen aandoen". Holland was, volgens datzelfde artikel, verplicht, maar ook bevoegd, tegen de miskenning van haar gezag van de Generaliteit kennisneming en bijstand te vragen, hoeveel te meer mocht Amsterdam op den steun harer eigen landslieden rekenen, als deze Stad met oproer onder hare ingezetenen te doen mocht krijgen?

In dit tijdsgewricht kwam Carleton den post van Gezant van Koning Jakob te 's Gravenhage vervullen. Terwijl Amsterdam aan de wereld verkondigde, dat de Staten, door instemming met hunne besluiten te verlangen, de „onchristelijkste, trouweloosste en goddeloosste" zaak vergden, had de nieuwe Gezant van Engeland in last, de Staten duidelijk te doen verstaan, dat zij, door de dwaalbegrippen der Arminianen te verdedigen, Gods majesteit schonden, hun land tot schande strekten en den Koning mishaagden. — Zoo Oldenbarnevelt en de Staten van Holland met hen voor deze binnen- en buitenlandsche oorlogsverklaringen niet weken, het was omdat zij overtuigd waren, dat hun de grootste zaak was toevertrouwd, die zij niet zonder tot het laatste

toe gestreden te hebben, mochten verzaken; het was omdat zij aan den triomf dier zaak geloofden: krachtige boomen, zeide Hugo de Groot in die dagen, worden niet groot in één saizoen, en Oldenbarnevelt vertrouwde, dat „God de Heer Almachtig de waarheid zou voorstaan". „Die vast gaat, was zijn woord, en alleen Gods eer en 's Lands welvaren voorheeft, overwint alle zwarigheden". Thans begon de strijd eerst ernst te worden: nu derhalve kwam het er op aan, pal te staan.

Immers, wie gehoopt mocht hebben, dat de scheuring in 's Gravenhage verhoed zou geworden zijn, hij zou zich zeer hebben bedrogen. — Een zevenhonderdtal leden der Haagsche Gemeente begaven zich elken zondag naar het naburige Rijswijk te kerk, kennelijk om ergernis te verwekken en blijk van ongezindheid om den Staten te gehoorzamen te geven. Want aan Contraremonstrantsche predikanten ontbrak het in den Haag volstrekt niet. Dit feit heetende liegen, verklaarden die gemeenteleden, dat in hunne eigene woonplaats hun het gehoor van Gods heilig woord en de oude vrije uitoefening der Gereformeerde Religie werd ontzegd. Zij wenschten, bij adres aan de Staten, zich gegund te zien wat „over het algemeen alle andere ingezetenen van Holland en West-Friesland in vele en de principaalste steden van dien genoten". Deze getuigenis verdient opmerking. Werd over het algemeen door alle

andere ingezetenen het voorrecht der prediking van de ware leer genoten, dan was bewezen, dat de Regenten er niet aan dachten om, waar geene opspraak en scheuring gezocht werd, den Contraremonstranten de prediking te verbieden.

Waar intusschen zulk een toon werd aangeslagen; waar een deel der Gemeente beweerde God met zijn woord en geest aan zijne zijde te hebben en uitsluitend aan de ware Religie, die den grondslag en het doel van den Staat uitmaakte, getrouw te zijn, daar bleef voor de Overheid, die zich daarmede getrotseerd zag, niets over, dan óf voor Gods majesteit en voor een beter inzicht in de voorwaarde van het bestaan van den Staat te wijken, of het verzet tegen haar gezag te keer te gaan. Geen oogenblik aarzelde de Regeering van Holland. De Gecommitteerde Raden ontboden uit elk der drie hooge Collegies, den Hoogen Raad, het Provinciale Hof en de Rekenkamer, eenen raadsheer, om, zoo doende, deze Lichamen ambtshalve van den stand der dingen te onderrichten, en Oldenbarnevelt nam de taak op zich om den Prins opening van zaken te doen. Hij verklaarde aan zijne Excellentie, hoe het duidelijk bleek, dat er naar publieke factie getracht werd, met andere woorden, dat het om de omverwerping der Regeering te doen was, en dat de Staten van Holland niet zouden kunnen nalaten, zijner Excellentie handbie-

ding af te vorderen tot instandhouding van het openbaar gezag. — Hoe? mag men hier vragen, was Oldenbarnevelt dan onkundig van de gezindheid van Prins Maurits? Was hij vergeten wat hij zelf, in zijne betrekking tot den Prins, door geheim en openlijk verschil van staatkundig streven uitgestaan had? Wist hij niet, dat de Prins groeide in de moeilijkheden, welke der Regeering in den weg gelegd werden, en kon hij dan niet vooruit berekenen, dat hij een ijdelen stap deed? — In geenen deele. Oldenbarnevelt hield het voor mogelijk, dat de Prins zich ontzien zou de oproerigheid te stijven door weigering van het plechtig aanzoek, thans tot hem gebracht. Hij begreep, dat zijne Excellentie huiverig zou zijn den Staat in rep en roer te brengen en zich zelven daarmede den bodem zijner uitzichten en al zijne macht en invloed naar buiten te benemen. En ook mocht hij op het ontzag bouwen, dat hij, Oldenbarnevelt, zelf en zoo veel achtbare regeeringsleden van den hoogsten rang en het best verdiende aanzien inboezemden. — Graaf Willem Lodewijk had schoon spreken en zijnen neef tot beslissende stappen tegen de Regeering van Holland aanzetten, hij bevond zich te Leeuwarden, omgeven van Friesche edellieden en predikanten, verre van het tooneel van Hollands grootheid, aan welke de Gezanten der grootste Mogendheden, willig of onwillig, den tol hunner hulde betaalden; hij

geene wederrechtelijke handeling gezien had; als hij de Provinciën, die Holland zouden willen dwingen, niet als schuldig aan „Uniebraak" had beschouwd, daar zij, in plaats van Holland volgens de Unie de hand te bieden, het recht, door de Unie aan Holland verzekerd, schonden en dit Gewest dwingen wilden, waar aan hetzelve volledige vrijheid van beschikking toekwam. Werd de band der Unie verbroken, zoo was de schuld bij de tegen Holland aangekante Provinciën, en Holland moest zich met al wat haar toekwam, uit de gemeenschap terug trekken, om een beginsel niet prijs te geven, hetwelk het hoogste belang der geheele Unie uitmaakte: door voor dit beginsel te strijden, stelde zich Holland voor de Unie, althans voor haar kostbaarst pand in de bres! — Ook na dat antwoord liet Oldenbarnevelt derhalve zijne zaak niet varen. Zelfs gaf hij de hoop nog niet op, dat Prins Maurits er niet toe zou kunnen komen om zijnen dienst voor goed te weigeren, of zelfs zijne macht en gezag tegen Holland te gebruiken. Door geduld en zachtzinnigheid meende hij den tegenstand te kunnen ontwapenen.

Van geduld en zachtzinnigheid getuigde niet de Keur, op den 21sten Juni 1616 door Burgemeesters van Rotterdam, aan welke Stad het baljuw- en dijkgraafschap van Schieland behoorde, uitgevaardigd. Te Zevenhuizen, onder dat baljuwschap gelegen, betoonden zich

een vijftiental ingezetenen ontevreden over den predikant en verkozen niet naar elders te gaan om rechtzinnig te hooren prediken, maar in hun eigen dorp de ware leer te hooren verkondigen. Dus kwamen zij bijeen in eene schuur, waar zij proponenten of predikanten van elders lieten prediken. Maar dit gaf, bij het geringe aantal der Zevenhuizer afgescheidenen, geene opspraak van genoegzaam belang. Hoe het zij, alsof in de schuur te Zevenhuizen, onder het gehoor soms van een' proponent, nog wat edelers dan in de plaatsen, waar de Contraremonstrantsche leer uitsluitend aan het woord was, te vernemen viel, stroomden velen van elders, zelfs uit Amsterdam, derwaarts. — Dit druischte in tegen een besluit der Staten, in Mei van dit jaar 1616 genomen en strekkende om te verhoeden, dat de scheuring, zoo zij ergens ontstaan was, gevoed werd door personen uit andere Gemeenten, die de schare der bezoekers eener afzonderlijke godsdienstoefening en daarmede de ergernis en het gevaar van rustverstoring kwamen vermeerderen. Aan dit besluit moest de baljuw van Schieland de hand houden: deed hij zulks niet, hoe kon hij zich dan voor Hun Edel Mogenden verantwoorden? Dus hadden de burgemeesters van Rotterdam geene keus: zij dienden eene straf te bepalen op de overtreding van wettige Staatsbesluiten. Dit deden zij door de scheurmakers, als verstoorders der gemeene rust

te kenschetsen en hun te verbieden anders dan in de kerken te vergaderen, op boete van verbeurdverklaring van huis, schip of veld, waar de vergadering plaats had, ten behoeve van de armen, en van driehonderd gulden, te betalen door den prediker en den eigenaar van pand of perceel. — Slechts wie den godsdienst als middel wenschte te gebruiken of te zien gebruiken om de Overheid omver te werpen, kon de keur van den baljuw van Schieland wraken. — Toch ging er een kreet van verontwaardiging tegen op, en dit is wel een bewijs van zachtzinnigheid en geduld, door de Heeren van Rotterdam, zeker tengevolge van gedachtewisseling met de leden van Staat in den Haag, gegeven — de keur is nimmer ten uitvoer gelegd. De Overheid bepaalde zich tot het toespijkeren van de schuur te Zevenhuizen. De scheurmakers braken ze open, „om, zeiden zij, eene plaats van Godsvereering te winnen," die voor hen in eenig kerkgebouw, evenmin als in hun huis en in hun hart, en in de opengebroken schuur, immers naar hun oordeel, alleen te vinden was. Ware hun hart een plaats van Godsvereering geweest, zij zouden niet met geweld en schandaal voorgegeven hebben zulk een plaats te zoeken, blind voor de ontzettende gevolgen, aan welke zij land en volk bloot stelden. — En daarop vaardigde de Overheid van Schieland eene Publicatie uit, die eigenlijk moest dienen om hare keur van den 21sten Juni te

rechtvaardigen, het onbehoorlijk gedrag, op die keur gevolgd, wereldkundig te maken, haar gezag tegen onwettige tusschenkomst van elders, door die van Zevenhuizen ingeroepen, te handhaven en voorts lijdzaamheid aan te bevelen en voorzichtigheid te beloven. — Zulk een gedrag der Overheid was den scheurmakers minder gewenscht. Ook te 's Gravenhage was men hun te lankmoedig. Voorname personen hitsten Uytenbogaert op om den Advokaat en de Gecommitteerde Raden te bewegen de scheuring krachtig tegen te gaan. Te vergeefs. Wat meer is: daar Rosaeus en de afgescheidenen, wier getal verdubbeld was, verklaarden vooral om Uytenbogaerts wil geene leden der Haagsche Gemeente te mogen blijven, zoo wilde deze leeraar op nieuw den scheurmakers althans dit voorwendsel benemen, en hij verzocht de Staten om zijn ontslag, en dat zonder hooghartigheid, zonder triomfeerenden toon bij den aftocht, neen! de last, betuigde hij, was, bij al de moeite en het leed, dat men hem aandeed, op zijn 60ste levensjaar, zijnen schouderen te zwaar geworden. — Toch meende men nu, evenmin als later, zijn verzoek te mogen toestaan. Of mocht de schijn bestaan, dat men voor onbillijkheid week en machteloos was vervolgden te beschermen? Doch ook de Prins was ertegen, en liet zich, onmeêdoogend genoeg, uit, dat Uytenbogaert weg wilde, nu hij het al beroerd had: men moest hem doen

blijven om alles weder in orde te helpen brengen. — Was het dáárom te doen? en was het doel niet veeleer, dat den scheurmakers het voorwendsel van hunnen bitteren ijver en twistgierigheid niet benomen mocht worden?

Thans was de leus, dat den doleerenden enkele van de openbare kerkgebouwen, uit welke zij beweerden verdreven te zijn, hoezeer bijna overal, gelijk in den Haag, niets dan hun kwade wil hen daaruit dreef, ten gebruike zouden worden verleend. — Dit was het waarop Graaf Willem Lodewijk, in zijne brieven aan Prins Maurits, onverpoosd aandrong. Maar ware deze eisch toegestaan, dan zou immers de scheuring voldongen geweest zijn, en niettemin zouden daarmede geene twee Kerken, beiden met gelijk recht, nevens elkander gestaan hebben: de eene toch trad op met alle geweld vorderend dat men haar als de oude Kerk zou beschouwen, en verdoemde de andere als afgevallen en kettersch. Vermocht deze laatste tegen zulk een vermeten stand te houden, en schoot er voor haar iets anders over, dan zich van alle recht te laten ontzetten? — Maar dit was het juist, dat niet mocht geschieden: de Regeering mocht niet voor de „publieke factie", waarnaar getracht werd, wijken. Om deze reden kon de eisch dergenen, die zich als eeniglijk rechtzinnig Gereformeerden het gebruik van een kerkgebouw verleend verlangden te zien, niet goedschiks worden toegestaan.

De vervulling van hun begeeren zou eene veroordeeling geweest zijn van de anderen. Graaf Willem Lodewijk zelf, de onmogelijkheid om te bekomen wat hij meende dat gevorderd moest worden, inziende, oordeelde alsnu, dat, daar Holland de Nationale Synode bleef weigeren, de „goede Provínciën" afzonderlijk een Synode moesten houden, opdat, zoo de scheuring in Holland niet kon doorgedreven worden, zij ten minste in de Unie mocht plaats grijpen, en de Regeering van Holland, zoo zij binnen hare Provincie zich zelve niet verzaakte, gedwongen mocht worden voor de andere Provinciën te wijken.

Niettemin waren de Haagsche afgescheidenen er steeds op uit om zich in hunne stad zelve eene „plaats van Godsvereering" te verschaffen. Daartoe begonnen zij met een groot huis, de proostdij genaamd, te huren. Vóór het eind van het jaar (1617) zou het gereed wezen, en daar had men het voornemen predikanten van elders te laten optreden. Intusschen daar dit tegen de resolutiën indruischte, verbood de Magistraat van den Haag den werklieden voort te gaan en liet het gebouw sluiten. Nu dreigden de doleerenden, dat zij op den eersten den besten zondag de Groote Kerk zouden innemen. Zij wisten, dat zij hiermede handelden naar hetgeen niemand geringers dan Graaf Willem Lodewijk, voor hun recht had verklaard, en dat de Prins gezegd had, dat hij hun des noods zijn manége wilde afstaan

om een' predikant uit Amsterdam te laten prediken. Op zulke geruchten noodigden de Gecommitteerde Raden den Prins uit en met hem al de in den Haag aanwezige Edelen en eenige leden uit de Hooge Collegies tot eene samenkomst, opdat men gemeenschappelijk den besten en gevoegelijksten weg kiezen mocht om, met handhaving van het openbaar Gezag en de resolutiën, „aan de zwarigheden een einde te maken.” — In de bijeenkomst kwam men ten slotte tot het besluit, den doleerenden aan te zeggen, dat de Gecommitteerde Raden zich niet gerechtigd vonden hun verzoek om te 's Gravenhage voor zich te laten prediken, toe te staan, aangezien zulks tot openbare afscheiding strekte: dus mochten zij zich met hunne broederen verdragen of zich voor het minst van alle vergaderingen buiten de kerken onthouden tot de naaste vergadering der Staten, wanneer men een besluit zou nemen, waarbij in de godsdienstige geschillen zou worden voorzien. — Het laat zich denken, dat dit besluit geen geduldig gehoor zou vinden bij hen, wier drift het bestemd was te beteugelen. Is eene partij eenmaal in zulke eene stemming geraakt, als de Haagsche afgescheidenen en hen, die hen aanzetten, bezielde, dan is doordrijven een lust en eene gebiedende behoefte geworden: in zulke tijden zijn de menschen hunne bezadigdheid, ja, hunne vrijheid kwijt; een drijvende geest maakt zich van hen meester, doet hen alles wat hen

wil dwarsboomen, als eene onlijdelijke belemmering in de vervulling van een hartstochtelijken wensch aanmerken, en laat hen niet rusten voordat het einddoel bereikt is. Waar zulk eene stemming bestaat, is de wijze gewaarschuwd: hij weet, dat daar een booze geest in het spel is. — Hoe dit zij, dat de doleerenden zich niet zouden laten bedwingen, wist de Prins, en hij liet niet na, in de vergadering op het nemen van dat besluit te zeggen, dat zij zich om de vermaning niet zouden bekreunen en den volgenden dag (het was op een zaterdag, dat hij dit zeide) ten spijt van alle verbod, voor zich zouden laten prediken. — Dit gezegde verried, dat hij zelf de Staten in het ongelijk stelde; dat hij zijne eer van de hunne afscheidde, en hun gezag minachtte: anders zou hij niet koel hebben kunnen blijven op de gedachte, dat met dit gezag de spot zou gedreven worden. — Maar zulk een woord kon men niet vernemen, zonder hem te gemoet te voeren: hebben de afgescheidenen zoo iets voor, dan is het uw plicht hunne ongehoorzaamheid met de openbare macht te keer te gaan. — Voor alle antwoord liet de Prins de registers van de resolutiën der Staten opslaan waar de door hem bezworen instructie was ingeschreven, en daaruit het artikel voorlezen, dat op de handhaving der ware Gereformeerde Religie betrekking heeft: „zoolang ik leef, zeide hij daarop, zal ik mijnen eed houden en die

Godsdienst verdedigen." — Hiermede verklaarde zijne Excellentie het als uitgemaakt te beschouwen, dat de ware Gereformeerde Religie aan de zijde der afgescheidenen was. Dit nu was nog in geenen deele uitgemaakt: dat door hen, die de Prins voor de ware Gereformeerden beweerde te houden, het hardst geschreeuwd en het scherpst verdoemd werd, kon de zaak niet ten hunnen gunste doen uitwijzen, zoo de ware Godsdienst onmogelijk daar aanwezig zijn kan, waar de vreedzame, gezeggelijke wijsheid niet gevonden wordt. — Doch, dit daar gelaten, had de Prins dat artikel afzonderlijk bezworen, of was het voor hem niet in zooverre slechts van kracht, als hij de geheele instructie als verplichtend erkende? Mocht hij aan dat ééne artikel eenen grond ontleenen om de gansche bezworen trouw op te zeggen? Zoo dat artikel hem een bezwaar opleverde, en de Staten krachtens zijnen eed iets van hem vorderden, waartegen zijn geweten opkwam of waartoe hij in allen gevalle ongezind was, had hij dan niet behoord zich geheel ontslagen te rekenen en alle betrekking tusschen de Staten en hem verbroken te achten? — Hij hechtte aan dat artikel een' bepaalden zin en strekking; maar wie waren ten slotte de wettige uitleggers der woorden van de instructie? Wie anders dan de Staten? En konden dezen immer bedoeld hebben het hoofd in den schoot te leggen voor hunnen gelastigde, zoo deze be-

weerde beter te weten wat echt gereformeerd was, dan zij? Hadden zij immer kunnen vermoeden, dat die persoon zich van de macht, hem op grond van den hun gezworen eed verleend, tegen hen zou bedienen? — En op welke hoogere uitspraak kon de Prins zich beroepen? Immers op niets anders, dan op het oordeel, uit het oogpunt van menschelijk recht en rede voorbarig, dat de drijvers van eene leerstelling een recht mochten doen gelden tegen het recht.

Uit de plechtige verklaring van den Prins bleek, dat hij niet dacht af te treden, en dat hij het geweld, de wetsovertreding der Contraremonstranten niet zou te keer gaan. Intusschen, weigerde zijne Excellentie zijne medewerking, dan liet het zich verwachten, dat de Staten bij de gewapende korpsen, zoowel bij een deel der schutterij als bij de legermacht, op ongehoorzaamheid zouden stuiten, en dit zou een onherstelbaren slag aan hun gezag hebben toegebracht. Die kans, waarbij zij zich door voorbarigheid de dadelijke nederlaag zouden berokkend hebben, mochten zij niet loopen. Dus dienden zij met den Prins een vergelijk aan te gaan, en men trachtte hem zoo ver te brengen, dat hij de scheurmakers door goede woorden zou bewegen zich van al te grove wetsovertreding te onthouden: hij zou met medeweten van het Hof van Holland, de Rekenkamer en de Magistraat van den Haag, buiten de Staten om,

hun toezeggen, dat men den aanstaanden zondag over acht dagen en voorts elken zondag bij leening een' bekend contraremonstrant in de kerk zou laten prediken: hij de Prins zou zulks bij de Staten goed maken. De afgescheidenen namen de vergunning aan, maar zij stelden eene voorwaarde, met name, dat zij, na de hun toegezegde predikatie, eigen ouderlingen en diakenen mochten kiezen. Dit zou de scheuring voldongen hebben, en tot zulk een bedrijf bekwamen zij dan ook geenerlei vergunning.

Den eerstvolgenden zondag dan ging het gros der afgescheidenen alsnog te Rijswijk ter kerk, maar na afloop der predikatie verkozen zij zich aldaar ouderlingen en diakenen. Alsnu betuigden het Hof van Holland, de Rekenkamer en de Haagsche Magistraat, aangezien de afgescheidenen zich zulks tegen de overeenkomst veroorloofd hadden, zich aan de belofte dat den volgenden zondag een predikant naar hunne keuze in de Groote Kerk zou prediken, niet meer gebonden te achten. De afgescheidenen derhalve, niet verlangende hun spel te bederven, verklaarden, dat zij die benoeming van ouderlingen en diakenen als niet gedaan wilden beschouwen. Nog was het niet raadzaam zulk eene eigenmachtige daad vol te houden en den Prins in eene openlijk vijandige houding tegen de Staten van Holland te brengen voordat de meerderheid in de Staten Gene-

raal verzekerd was en hij zich met eenen last van de Provinciën kon dekken. Ook de prediking voor de afgescheidenen in de Groote Kerk werd gekeerd, en hun daarentegen toegestaan in de Engelsche of Sacramentsgasthuiskerk onder het gehoor van den predikant van Rijswijk bijeen te komen. Dus behielden zij het voorkomen van een afgezonderd lid der Kerk en konden zij zich niet als de eenige ware Kerk aanstellen. Voor het oogenblik dus moest de groote zaak uitgesteld worden, en de Vlamingen, in menigte uit Leidens fabrieken naar den Haag gekomen, om den triomf hunner partij en „het uitboenen der Remonstranten uit de Groote Kerk" te zien, moesten zonder die voldoening huiswaarts keeren.

Intusschen waren de Staten van Holland den 25sten Januari, 1617, buitengewoon bijèengekomen. In deze zitting werd, twee dagen later, besloten eene bezending, met den Heer van Brederode aan het hoofd, tot den Prins af te vaardigen. Zij moest zijner Excellentie te verstaan geven, dat de Staten ontrust en ontevreden waren over zijne houding: aan niets van hetgeen den afgescheidenen ingewilligd was, verkozen zij zich gebonden te achten: in de scheuring moest voorzien en den Prins onder het oog gebracht worden, welk een ondienst anders, bij de veronachtzaming van het Openbaar Gezag, aan het Land en aan zijne Excellentie zelve gedaan zou worden.

Wat antwoordde de Prins op die taal? — In deze godsdienstgeschillen, meende hij, moest men zich van heftige maatregelen onthouden en zachte middelen aanwenden, en wat de zaken in den Haag betrof, zoo zou hij het woord, door hem gegeven, niet intrekken. Op dit zoo weinig bevredigend antwoord riep men den Prins in de vergadering der Staten, waar ook de leden van den Raad van State en gedeputeerden van het Hof van Holland, van de Rekenkamer en van de Haagsche Vroedschap, benevens afgevaardigden van den Kerkeraad aanwezig waren. Deze laatsten noodigde men uit, de bezwaren tegen de inwilliging van het verlangen der doleerenden uiteen te zetten. Zij deden dit bij monde van Uytenbogaert. De reden van dezen leeraar maakte indruk op den Prins. Hij verklaarde de zaak niet genoeg ingezien te hebben; doch zijn gegeven woord moest hij houden: zonder schande, zeide hij, kon hij niet meer terug: de afgescheidenen moesten en zouden in de Groote Kerk prediken, al was het ook, dat zij geene gemeenschap van sacramenten met de Haagsche Gemeente wilden houden. Dus, dit was de strekking dier woorden, den scheurmakers moest vergund worden, de Haagsche Gemeente als kettersch of de ketterij vergoelijkend voor God en de wereld te veroordeelen.

Bij zijne verklaring had de Prins niets anders voor

oogen, dan het strijdplan van zijnen neef Graaf Willem Lodewijk te volgen. Ware werkelijk zijne beweegreden geweest, dat hij door intrekking zijner belofte zich geene schande op den hals wilde halen, zoo zou hij zich door een dwaalbegrip hebben laten leiden: immers wie erkent gedwaald te hebben, erkent te wijken voor een beter inzicht, en 's menschen ware adel bestaat daarin, dat hij, zich zelven verloochenend, zich aan de erkende waarheid onderwerpe. Neen! met die verklaring deed de Prins zich zelven onrecht: alleen om een kwalijk begrepen punt van eer der Staten gezag af te breken en den Staat omver te werpen, welke namelooze slechtheid zou dat geweest zijn! —

De volgende dag, 28 Januari, was een zondag: dus moest men wel tot een vergelijk komen. — Derhalve zou alsnog in de Engelsche kerk mogen gepredikt worden: een vreedzaam contraremonstrant zou zich aldaar, bij leening, mogen laten hooren tot aan de aanstaande vergadering der Staten. — Ten slotte werd zijne Excellentie uitgenoodigd, met den Hoogen Raad en het Hof van Holland zijn best te doen om Rosaeus en Uytenbogaert te verzoenen en alzoo de scheuring zelve te heelen.

Hoe weinig die uitnoodiging doel kon treffen, behoeft geen betoog. Het eenige wat de Prins na het voorgevallene tusschen hem en de Staten begreep voor het oogenblik te moeten toegeven, was, dat de afgeschei-

denen niet in de Groote Kerk zouden prediken. In plaats daarvan wilde hij hun een eigen kerkgebouw, dat niet tot den eeredienst gebruikt werd, te weten de Kloosterkerk, verschaft zien. — Nu volgde een verzoekschrift van de doleerenden: het gasthuiskerkje was hun te eng, dus verzochten zij zich het gebruik der Groote of ten minste der Kloosterkerk vergund te zien met het recht om een eigen Kerkeraad te benoemen met Rosaeus tot predikant en nog een' anderen nevens hem te beroepen. — Rosaeus was nog altijd geschorst; maar de Staten hadden verklaard, de schorsing in te trekken, zoo hij ongelijk erkende. Aan deze voorwaarde echter had hij niet voldaan. Doch, buitendien, het verzoek der afgescheidenen strekte tot volslagen scheuring, en was dus voor geene inwilliging vatbaar. De Staten stelden het in handen van de Haagsche Overheid, om den Kerkeraad er op te hooren. Dit Lichaam verklaarde het beroep van een contraremonstrantsch predikant om mede in de Groote Kerk te prediken, te kunnen inwilligen. Met dit advies vereenigde zich de Magistraat, evenwel niet zonder deze uitbreiding, dat nevens de Groote Kerk ook in de Kloosterkerk zou gepredikt worden, daar toch een tweede kerkgebouw noodig was; voorts dat men den Kerkeraad zou versterken en bij de benoeming van nieuwe leden op de keuze van contraremonstranten zou letten: Rosaeus mocht

worden aangesteld, als de Staten hem van de vervulling der hem gestelde voorwaarde wilden ontslaan. — Zoo werd aan het bekomen van het gebruik der Kloosterkerk alle karakter van vijandelijkheid en aan de scheuring alle voorwendsel benomen. Geen wonder, dat het voorstel den Prins mishaagde en dat hij het meende te schandvlekken door te beweren, dat het Uytenbogaerts werk was. Toch ging, met medewerking van de afgevaardigden der contraremonstrantsche Steden Dordrecht, Amsterdam en Enkhuizen, en des Prinsen zelven, het voorstel door, dat de Kloosterkerk in orde gemaakt zou worden ten behoeve der doleerenden; dat Dominus Swalmius, die in het Gasthuiskerkje voor hen gepredikt had, als Haagsch predikant zou worden aangemerkt, en bij verkiezing van nieuwe kerkeraadsleden op hun gevoelen gelet zou worden. Dus kregen zij in alles hunnen zin: alleenlijk werd hun niet gegund, door scheuring zich als de Eenige Kerk te doen gelden.

Zoo konden de Staten hun pleit gewonnen rekenen. Slechts kwam het er op aan, dat, als de afgescheidenen zich niettemin onwillig toonden, zijne Excellentie hen niet in hunne ongehoorzaamheid stijfde. Voor het geval derhalve dat zij met de getroffen verordening geen genoegen namen, werd de Prins verzocht met zijn gezag tusschen beiden te komen en te zorgen, dat er geene dadelijkheden gepleegd werden tot de eerstvolgende vergadering

der Staten: des noods zou zijne Excellentie daartoe krijgsvolk laten komcn. De Gecommitteerde Raden werden gemachtigd, in geval van nood, de Edelen in den Haag op te roepen, en den besluiten, alsdan door Gecommitteerde Raden, zijne Excellentie en het Lid der Edelen te nemen, tot handhaving van het gezag der Staten, waren alle officieren en beambten gehouden te gehoorzamen. — Opmerkelijk is hier de rol en taak den Edelen toebedeeld. Het is alsof de Staten van Holland op een tijdstip, dat hunne soevereiniteit feitelijk door den Prins en de scheurmakers, en in beginsel door de Hoven bestreden werd, van hunne eenstemmigheid met dat Corps wilden doen blijken. Beriep men zich op een soeverein recht, dat in de middeleeuwen gegolden had, en waarvan de Staten, beweerde men, zich niet als de wettige bezitters mochten doen gelden, die Staten hadden in hun midden eenen Stand, welke na de omverwerping der vroegere orde staande was gebleven. Kon er twijfel bestaan, dat zij Hollands soevereine macht vertegenwoordigden, met de Brederodes en de Wassenaars aan hun hoofd, die, van de oude Graven zelven afgedaald of nevens de Graven steeds als Genooten opgetreden, Hollands nooit door vreemd geweld blijvend veroverden bodem bezeten hadden en voor een goed deel nog bezaten? — Door zulk een vertoon echter moest 's Prinsen eerzucht geprikkeld, hij moest er

door aangespoord worden om zijne werkelijke macht met de verouderde, neen! ingebeelde macht der Edelen te meten, en later heeft hij werkelijk de Edelen van Holland zijne overmacht tegelijk met al zijne minachting doen gevoelen. Maar die bedenking hield de Staten niet terug: zij zagen in, dat er eene worsteling op handen was; dat er een burgeroorlog gevoerd zou moeten worden, zoo zij voor het oproer niet wilden wijken, en zonder strijd af te treden, zou eene daad van plichtverzaking geweest zijn, die alles te schande maakte wat God tot dusverre door Holland en voor Holland door hen had verricht: het ware eene zonde geweest tegen hun geweten, tegen de waarheid en tegen God. De handen in den schoot te leggen en niets tot verdediging uit te voeren, kon derhalve niet in hen opkomen. Maar wat te doen, als de Prins aan het krijgsvolk bevelen gaf, in strijd met die der Staten, en hun krijgsvolk, door Hollands goud geworven en onderhouden, den Prins tegen hen gehoorzaamde? Hiertegen kon een middel beproefd worden. Geene troepen konden tegen den wil der Vroedschap binnen de muren eener stad gebracht worden, en des noods kon de militie buiten poort en wallen worden gehouden door de burgers, gewapend en ongewapend. Veel zou er moeten gebeuren, eer men er toe kwam eene werkelijk ontzaggelijke macht tegen eene stad aan te voeren, terwijl andere steden

zich evenzeer verdedigender wijs tegen het leger stelden en des noods door hare vereende macht aan de op één punt verzamelde troepen genoeg te doen konden geven. En daarenboven, als een aanzienlijk deel van Holland zijne bijdragen tot het onderhoud van een leger, dat in eene vijandelijke macht was ontaard, terughield, — hoe kon dan dat leger op den duur in bedwang en bijéén gehouden worden?

Doch deze berekening van de kansen eens burgeroorlogs steunde op de onderstelling, dat de Regeering elk in hare stad eene gehoorzame en eenswillende burgerij zou vinden, — en daaraan ontbrak meer dan te veel. Onder de Leidsche fabriekarbeiders vooral bevonden zich vele Vlamingen, van den geest doordrongen, die van ouds de predikanten bezielde, welke, uit Vlaanderen, waar zij zelven hunne zaak bedorven hadden, uitgeweken, er steeds op uit waren om als overwinnaars van het op alle punten geslagen Catholicisme in hun land terug te keeren. Dus was het zaak voor de Regenten in hunne eigene stad meester te blijven, en in staat te zijn alle oproer te onderdrukken. Hiertoe nu kon men het middel te baat nemen van buitengewone soldaten, onder den naam van waardgelders in dienst te nemen, thans niet, als in tijd van oorlog vaak geschiedde, om, als het leger te velde was, de naar de grensplaatsen vertrokken schutterijen te vervangen, maar om te ver-

hoeden dat de Regenten door opgezette ingezetenen tot onderwerping aan eene staatkunde, die zij met hunnen plicht en eer niet overeen konden brengen, gedwongen werden. Sedert het voorjaar van 1617 waren de Staten van Holland op het tot dat doel in dienst nemen van waardgelders bedacht, en dat niet zonder grond. Immers zag men den Prins, dien men verplicht had aan het laatstelijk tot herstel der eenheid in de Haagsche Gemeente aangenomen voorstel de hand te houden, juist het tegenovergestelde doen van hetgeen dat voorstel beoogde, daar hij de Haagsche Magistraat trachtte over te halen aan de doleerenden, als aan eene afzonderlijke gemeente, het gebruik der Kloosterkerk af te staan, en toen dat Collegie daarin niet kon treden, zulks als eene beleediging, hem persoonlijk aangedaan, opnemen. Wat de Contraremonstranten van hem wachtten, bleek uit den kreet van de oproerige aanhangers van den predikant Lydius te Oudewater: dat zij bij den Prins wilden blijven en het Nassausche bloed niet klein geacht wilden hebben.

Die werving van waardgelders heeft de tegenpartij den Staten als misdaad aangerekend. Doch daar dezen zeker waren dat de krijgslieden zich van den plicht om hen te beschermen niet zouden kwijten; dat, daarentegen, de macht ter hunner handhaving bestemd, tegen hen gekeerd zou worden, zoo waren zij tot dat besluit gedwon-

gen. En ging het dan aan, hen eerst tot eenen in hun eigen oog jammerlijken maatregel te dwingen, en daarna dien maatregel als een gruwel te brandmerken?

Het gebruik dan der Kloosterkerk was aan de doleerenden toegezegd: het gebouw zou op kosten van het Land voor hen in gereedheid gebracht worden. Maar hadden de scheurmakers deze schikking aangenomen, zoo zouden zij zich binnen het kerkelijk verband gevoegd hebben en, door eene gunst aan te nemen, zich tot gezeggelijkheid en vreedzaamheid hebben verplicht. Dat mocht naar het beraamde plan niet geschieden; niets wilden de afgescheidenen aan de gemeente, van welke zij zich afgekeerd hadden, dank te weten hebben; ontvangen wilden zij niets; eigenmachtig in bezit nemen kwam beter met hunne bedoeling overeen. Ziedaar de beteekenis van de overrompeling der Kloosterkerk, voordat zij, behoorlijk in orde gebracht, aan hen opgeleverd had kunnen worden: daarom was het dat zij inbraken in een huis, waarvan de deur open stond. Wat den Prins betreft, om zijn opzet te doen blijken, was het niet meer noodig, dat hij, bij de scheurmakers te kerk gaande, onder het masker der vervulling eener godsdienstige behoefte, het gepleegde geweld meende te wettigen: daartoe had hij reeds waarborgen genoeg aan het verzet tegen de Overheid gegeven.

Maar ging de Prins dus met de partij mede, die het

der Regeering van Holland bang wilde maken, zijn voornemen was niet, deze Regeering door die partij te laten omverwerpen: dan toch zou hij zelf haar afhangeling en speelbal geworden zijn. Neen! die partij moest hij meester blijven; zijn werktuig moest zij zijn en niets meer; zij moest hem brengen, waar hij wilde zijn, gelijk zij, meende hij, ook zijnen vader „op het kussen" gebracht had, en ook voor het buitenland moest het blijken, dat hij die „ongeruste geesten" wist te breidelen en te leiden. Niet door die partij derhalve moest de Regeering tot aftreden gedwongen worden; neen! door hem, maar gedekt door het gezag der Provinciën. Dus kwam het er in de eerste plaats op aan, dat de Provinciën partij kozen voor de onvergenoegden in Holland en van dit haar gevoelen deden blijken.

Vóór alle anderen deed zulks de Provincie Zeeland, waar de Prins den meesten invloed had. Bovendien op Holland naijverig en begeerig om, na de twaalf jaren van bestand, de oorlog vernieuwd te zien, die den Zeeuwen het recht om zich ten koste van Antwerpen te bevoordeelen verzekeren en hun gelegenheid geven zou om op zee te rooven en aan gene zijde van den Atlantischen Oceaan veroveringen te maken, had dat Gewest er belang bij om Oldenbarnevelt van den zetel te dringen.

Alzoo eene aanleiding ontleenende aan den band, die Holland met Zeeland vereenigde, een band ouder en in-

niger dan die Holland met de overige Provinciën verbond, zond Zeeland eene buitengewone Deputatie tot de Staten van Holland, om hare droefheid en bekommering over de misverstanden, onder hunne ingezetenen ontstaan, te betuigen en eene Nationale Synode als het middel daartegen aan te bevelen: inmiddels, voegden zij er bij, zou men den klagenden predikanten, die geen recht schenen te kunnen krijgen, genoegen geven. — Voorwaar, dit mocht partij kiezen tegen de Regeering, tot welke zij zich wendden, heeten.

Ruim eene week later verschenen de Gedeputeerden van Gelderland en die van Friesland en van Groningen en Ommelanden met vertoogen van dezelfde strekking voor de Staten van Holland — alsof er bewijs noodig was, dat men hier met een beraamd plan te doen had. — Niet lang duurde het, of men ging eenen stap verder. Twee Gedeputeerden van Gelderland brachten de zaak der godsdienstgeschillen en de noodwendigheid eener Nationale Synode ter sprake in de vergadering der Staten Generaal, waar zij naar recht noch rede te huis behoorde. Het is waar, vóór twaalf jaren hadden de Staten Generaal het houden eener Nationale Synode voorwaardelijk toegestaan; maar dat vraagstuk was toen door de Kerken in hunne vergadering gebracht, en zij had het verzoek niet afgewezen, niet omdat zij het rechtmatig vond, maar omdat zij geen middel zag om het af te slaan. Thans was het

een andere tijd. De Provinciën vatten uit eigen beweging de vraag op. Zooveel ingang hadden in dien tusschentijd, even als in de Hooge Collegien te 's Gravenhage, zoo ook in den boezem van de Staten der vier genoemde Provinciën, de inblazingen van Koning Jakob en de staatkundige richting van den ex-ambassadeur Aerssen gevonden.

Reeds in het midden van Juni, 1617, lokte Zeeland alsnu, in de onderstelling dat de Gedeputeerden der Provinciën op het punt, door de Geldersche Gedeputeerden geopperd, last van hunne Committenten hadden bekomen, eene verklaring van gevoelen uit. En Holland? De Gedeputeerden dezer Provincie verklaarden op dat punt niet gelast te zijn, maar betuigden, gaarne te zullen vernemen wat de Provinciën raden zouden om, tegen de bijeenroeping eener Synode, in overeenstemming met de Unie, scheuring te verhoeden en het gezag der Hollandsche Overheid te handhaven. — Met deze woorden wees Holland aan de Provincien hare bevoegdheid en roeping aan. Immers gaf zij te kennen, dat de Provincien, uit kracht der Unie, geroepen waren om elkander, en in dit geval Holland, tegen de macht, die het gezag harer Overheid bedreigde, bij te staan: tot niets anders waren zij bevoegd, en eerst wanneer het gezag der Regenten in Holland verzekerd was, zou de Synode voortgang kunnen hebben. — Alleen Utrecht

viel Holland ten volle toe. Maar de andere Provincien zetten haar opzet door. Den volgenden dag werd het houden eener Nationale Synode bij de vier Provincien in beginsel vastgesteld. Overijsel behield zich hare stem nog voor, maar verklaarde zich niettemin genoegzaam, daar hare Gedeputeerden mededeelden, dat Gelderland en de Prins hunne Staten hadden willen overhalen, doch dat dezen tot eene Synode geene toestemming gaven. Hoe het zij, op eene zoo zwakke Provincie zou men bij tijd en wijle wel order weten te stellen. Erger was het wat later bleek, dat de Staten van Gelderland het onderling niet eens waren; dat een Kwartier, zoo aanzienlijk als Nijmegen, zich tegen de beide andere Kwartieren aankantte, en niet duldde dat Zutfen en de Veluwe in eene zaak waar eenparigheid noodig geacht moest worden, haar gevoelen als de stem van het Vorstendom Gelderland lieten gelden. Doch ook hier wist men raad. De regeeringsverandering in de maand Januari, 1618, te Nijmegen, door den Prins eigenmachtig verricht, verzekerde onherroepelijk de eenstemmigheid van Gelderland tegen Holland.

Veel vroeger reeds, in Juli 1617, had Holland bespeurd, dat, nu er eene meerderheid in de Staten-Generaal tegen haar verworven was of stellig zou worden, men haar de Synode zou opdringen, en in plaats van de handhaving van haar gezag als het eenig rechtma-

tige middel om hare inwilliging te verwerven te doen voorafgaan, den aandrang tot de Synode als het middel om haar gezag omver te werpen, zou gebruiken. Dus was het thans zaak, of te wijken, zonder hare kracht tot verdediging van haar recht beproefd te hebben, of op wapening ter zelfverdediging bedacht te zijn. — Tot dit laatste besloot zij. De meerderheid der Hollandsche Steden, met de Edelen en den Advokaat, beschouwde den toestand des lands als niet ongelijk aan hetgeen Holland beleefd had in de eerste jaren na 1572. Even als toen was men bedreigd door eene legermacht in het land. Maar had men toen zonder Amsterdam, dat nog op de hand van Spanje was, het land gehouden, ook thans zou men zulks weten te doen. Even als toen was Holland verscheurd, en evenmin als toen, kon er thans sprake zijn van eene vergadering der Staten, waarin alle leden en corporaties van Holland vereenigd zouden zijn. Maar had het toen tot eeuwigen roem gestrekt, dat men den strijd niet had opgegeven, zou het dan thans geen heldenmoed mogen heeten, zoo men volhield? Of streed men thans om minder kostbare goederen? Gold het hier niet eene eeniglijk eerlijk en wijs te achten, voor gansch Europa geldende staatkunde te handhaven? Gold het hier niet den Staat onder hoofden, met welke zich geene macht binnen- of buitenslands in wettigheid kon meten, te verdedigen tegen eene gees-

telijke overheersching met een muitend volk aan haar snoer, en jegens welke de vorstelijke en gewapende macht meer ondergeschiktheid aan den dag scheen te leggen, dan immer de Koning en de bewindhebbers van Spanje aan de pauselijke Kerk betoond hadden? Zoo de Prins zich tot den uitvoerder van den wil dier partij maakte, wat was hij in de oogen der Hollandsche Overheden anders, dan een landvoogd als Leicester, — en Jacob van Groot-Britannie, die achter alles stak, bij zijnen waan en toeleg om Holland tot zijn werktuig te maken, gereed om ons, als hij ons gebruikt had, onzen erfvijand toe te werpen, — wat onderscheidde hem van Philips II, — wat anders dan dat de aanmatiging van dezen minder onrechtmatig geweest was?

Derhalve moest men zich in staat van verdediging stellen, eene afwachtende houding aannemen, gadeslaan wat de tegenpartij zou wagen; waagde zij iets, zich verzetten: met tijdelijke onthouding, met geduld zou men alles te boven komen; week men, bij alle bereidheid om geweld te keeren, een tijd lang voor den storm, zoo zou hij voorbijtrekken: „met geduld en met de waarheid komt men alles, ook de heftigheid en de valsche voorstellingen der tegenstanders, te boven.” Dit was reeds vroeger Oldenbarnevelts ervaring [1]). Of had

1) Zie deze *Voorlezingen* D. I. St. V, bl. 122.

hij niet „nagenoeg gelijke zwarigheden moeten lijden en door Gods genade overwonnen, in 1586 en 1587 onder den Graaf van Leicester, na den slag van Vlaanderen in het jaar 1600, in 1608 in de handeling van de trèves? [1]) Zijne „hoop stond op God den Heer Almachtig, en dat die wel beschaamd maken zou degenen, die iets anders dan Zijne eer en glorie en des Lands welvaren, met behoud van de vrijheid en gerechtigheden van dien, ter harte hadden. Wat hem betrof, hij dacht daarvoor te leven en te sterven onveranderlijk." En dat vast besluit nam hij, terwijl „zijn hart schreide in den koers, dien men hier hield, en de moeite, hem gemaakt, wegens zijne zwakheid en ouderdom niet langer dragelijk voor hem was." [2])

Met die beschouwing van 's Lands toestand en met deze overtuiging is het besluit, in de eerste dagen van Augustus 1617 door de Staten van Holland genomen, en het gedrag, dat zij zich daarbij voornamen, in overeenstemming.

Het besluit hield in, dat, zoo het met schennis van het gezag van de Staten van Holland geschieden moest, men niet in het bijeenroepen eener Provinciale, veelmin eener Nationale Synode bewilligen zou. De reso-

1) *Remonstr. aan de Stat. v. Holl.* p. 56.

2) Zie Oldenb.'s brief van den 21 Aug. 1617, achter: *Intendit tegen Mr. J. v. Oldenb. uitgegev. door Mr. L. Ph. C. v. d. Bergh* p. 87.

lutiën, op kerkelijke zaken genomen, zouden door de Magistraten, die zulks dienstig oordeelden, toegepast mogen worden. Daartoe zouden de Regenten van de steden krijgsvolk in dienst mogen nemen. Tegen de stedelijke Overheid werd geen beklag vergund, dan bij de Staten. Al wie in eed of dienst der Staten of Steden was, zou gehouden zijn de hand te bieden tot wering van dadelijkheden tegen de Overheden. Aan de krijgsbevelhebbers zou bevolen worden den Staten of, in hunne afwezigheid, den Gecommitteerden Raden en den Magistraten der steden, in weerwil van andere bevelen, gehoorzaam en trouw te zijn en alle dadelijkheden te helpen weren op straffe van cassatie.

Ziedaar het laatste woord door Holland gesproken. De Staten-Generaal weigerden handbieding tegen het oproer, hetwelk de Overheid in menige Hollandsche stad bedreigde; de Prins maakte gemeene zaak met de rustverstoorders; de hooge rechterlijke Collegies waren gezind de wederspannigen te stijven, — wel nu, zoo moest Holland óf zich onverweerd overgeven, of zich zelven recht verschaffen en zich trachten te verdedigen. Wie van der Staten ambtenaren in gebreke bleef Hun Edel Mogenden en den stedelijken Overheden de hand te bieden, moest weten dat hij aan meineed schuldig geacht zou worden, en de krijgslieden, die zich tegen hen zouden willen laten gebruiken, begeerden de Staten

niet langer in dienst te houden. Of zouden zij de hand leenen om het werktuig in goeden staat te bewaren, hetwelk men tot hun verderf wilde aanwenden?

Men heeft deze resolutie de *scherpe resolutie* genoemd, en die benaming houdt een ongunstig oordeel in. Doch hoe was de zaak gesteld? Men viel Holland aan, kon men dan kwalijk nemen, dat het zich wilde verdedigen; men sloeg het, mocht men zich dan verwonderen, dat het zich niet wilde laten nederslaan; men wilde de troepen tot bestrijding dergenen gebruiken, tot wier handhaving zij met eede verbonden waren, was het dan euvel te duiden, dat de Regenten de vertrouwbaarheid van dien eed onderzochten? Neen, de Staten zouden óf dwaas óf lafhartig hebben moeten zijn, zoo zij het dreigend gevaar niet ingezien, of, het inziende, zich niet te weer gesteld hadden.

Wat zij voorhadden, werd op hunnen last ten overvloede door eene Commissie uit hun midden, uit de Heeren van Mathenesse, van Brederode van Veenhuizen, en van Oldenbarnevelt bestaande, aan Zijne Excellentie, aan de Prinses-weduwe van Oranje en aan Prins Hendrik kenbaar gemaakt. Wegens hetgeen zij deden, behoefden zij geen mensch, ook niet den hoogstgeplaatsten, te ontzien. — Prins Maurits, de boodschap vernemende, ontveinsde zijn misnoegen niet en gaf te kennen, dat het ontwerp hem voorkwam te strekken tot

vermindering van zijn gezag over het krijgsvolk. Men hield hem voor, dat, zoo hij het gezag der Overheden handhaafde, er geene sprake kon zijn van het onttrekken van den minsten krijgsknecht aan zijn gezag. Maar zou hij dat gezag handhaven? Men vorderde hem de belofte af, dat hij dit doen zou. Hij antwoordde: dat gezag zal ongeschonden zijn zoolang men het niet gebruikt om de godsdienst te onderdrukken. — Had de Prins de waarheid willen of kunnen spreken, zoo had hij den Staten geene onderdrukking der godsdienst moeten verwijten, waar zij niets deden dan trachten te beletten, dat de naam der godsdienst misbruikt werd door staatkundige partijzucht en kerkelijke heerschzucht, ten einde eene Regeering omver te werpen, die, zoo zij zich van den zetel verjagen liet, verraad meende te plegen tegen wet en recht, om tot onherstelbare schade van het zedelijk gehalte der natie met geringschatting van Gods wegen met dit Land, voor geweld en onrecht de plaats te ruimen. Holland was het bolwerk tegen het veldwinnen eener vermetele staatkunde in gansch de Christenheid. De Regeering van het kleine landschap stond in de bres: mocht zij dan dien post van eer en vertrouwen verlaten? Neen, sterven op de bres was de uitgesproken leuze, althans van Oldenbarnevelt.

Na dat woord, met de Gecommitteerden der Staten gewisseld, verlangde de Prins den volgenden dag na-

der door de geheele Vergadering der Staten te worden gehoord. Hij verscheen en zeide, van eenige leden vernomen te hebben, dat de Vergadering van plan was uiteen te gaan. Zoo was het inderdaad. De meerderheid der Staten begeerde, na de genomen resolutie, niet langer, bij de gedurige protesten der vijf Steden, een schouwspel van tweespalt en onvermogen om eenparige besluiten te nemen, aan te bieden. De leden zouden zich elk naar hunne steden begeven, om, afwachtende wat men tegen hen zou durven aanvangen, op de verdediging hunner haardsteden bedacht te zijn. De Provincien verlangden Holland te dwingen. — De Staten van Holland verkozen niet bijeen te blijven of bijeen te komen, blootelijk om voor die trouwelooze bondgenooten het werktuig te zijn om Hollands eer en gezag onder den voet te halen. — Dit hun voornemen kon den Prins natuurlijk niet aangenaam wezen: hij zeide dan ook, dat hij het niet goedkeurde, en daarna, blijkbaar een advies ten minste van de minderheid uitlokkende, waarbij het besluit van den vorigen dag gewraakt werd, verlangde hij te weten, wat der Vergadering docht van het hem toen „in groote heftigheid", zoo het hem voorkwam, medegedeelde stuk.

Daar geen beroep van de Vergadering op de Vergadering denkbaar was, zoo kon aan dit verlangen niet worden voldaan. Enkele leden namen het woord, doch

zonder orde. Oldenbarnevelt drong aan op 's Prinsen verplichting om de stedelijke Overheden te steunen; doch Reinier Pauw viel hem in de rede met te zeggen, dat dit het advies was van den Advokaat en van eenige anderen, maar dat Zijne Excellentie zulks niet voor het gevoelen der Vergadering moest houden, en de woordentwist, die hieruit ontstond, gaf den Prins aanleiding om te verklaren: „toen ik mijnen eed gezworen heb, waart gij het allen eens; maar thans zal ik mij wachten om uit inschikkelijkheid voor eene partij iets te doen dat met mijnen eed, aan allen gezworen, in strijd zou zijn." Hierop verliet hij de vergadering, en ditmaal had hij eenig recht. Wanneer Amsterdam, bij monde van haren vertegenwoordiger, de meerderheid, door den Advokaat vertegenwoordigd, voor eene factie verklaren mocht, dan voorzeker was de Prins van zijnen eed ontheven. Doch was wat hij zeide juist? Waren, toen hij zijnen eed gezworen had, het allen eens? Voorwaar, wanneer de Prins zich toen door den pas gepleegden moord van zijnen vader en door de nog nieuwe taak, die men hem door het beleid van dezen Oldenbarnevelt opdroeg, geen trouw aan de Staten opgelegd gezien had, en tegen hen had kunnen of willen samenspannen, hij zou zelfs in Holland aanhangers genoeg gevonden hebben, aan wier hoofd hij tegen hen had kunnen optreden: de partij, tot welke hij sedert was gaan

behooren, was ouder dan zijn eed, en was, tijdens dien eed, niet gesmoord; zij had zijns vaders engelengeduld op de proef gesteld, en, zoo niet naar zijn leven, dan voor het minst naar zijne eer gestaan, gelijk zij het nu naar Oldenbarnevelts eer en weldra naar zijn leven deed.

Door middel der resolutie van 4 Augustus hadden de Staten de krijgsbevelhebbers nadrukkelijk aan hunnen eed herinnerd en hun te verstaan gegeven, dat zij óf toonen moesten, dat zij dien eed heilig houden wilden, óf hun ontslag uit den dienst zouden bekomen. Dit werd uitgekreten als een gruwelijk feit: de Staten van Holland, heette het, vorderden van het krijgsvolk een' nieuwen eed, en bij de Staten-Generaal ging de Prins met den Raad van State tegen deze handelwijze klagen. Doch de Staten van Holland vorderden geen' nieuwen eed, en ook Graaf Willem Lodewijk zag in, dat er niet in ernst van een' nieuwen eed sprake kon zijn [1]). Had iemand een' nieuwen eed gevorderd, zoo had de Regeering van Amsterdam zulks gedaan, toen zij zich van de trouw harer schutterij wilde verzekeren in den tijd dat het tegen de Remonstranten losgelaten gemeen de rust van de geldwinners aldaar zou hebben kunnen storen: was de eed tevoren in naam

1) Groen van Prinsterer, Maurice et Barnevelt, p. 58.*

der Grafelijkheid afgenomen, thans moest de schutter gehoorzaamheid aan de Overheid der stad in alles en tegen allen beloven; dit echter baarde geene bezorgdheid, daar Amsterdam alsnog gemeenschap had van vijand en vriend met de partij, die Oldenbarnevelts val beoogde.

De Staten dan gingen na de vaststelling der scherpe resolutie uiteen met het voornemen om vooreerst niet weder samen te komen; de Gedeputeerden van Holland bleven terug uit de Staten Generaal en ook Oldenbarnevelt verliet den Haag om reden van gezondheid, zoo het heette, en waarlijk zijn ouderdom werd hem pijnlijk bij het leed, dat hem werd aangedaan. Hij begaf zich eerst naar Vianen bij den Heer van Brederode, toen na zijne geboorteplaats Amersfoort, daarop naar de stad Utrecht, waar, na de mislukte omwenteling van het jaar 1610, eene Staten- en Stadsregeering op het kussen zat, die geleerd had wat thans te handhaven viel.

Had de Prins deze onthouding van de Staten van Holland om reden afgekeurd, evenmin kwam zij overeen met den gang, dien de Provinciën zich hadden afgebakend tot vertreding van Holland. Dus verscheen reeds op den laatsten dag der maand Augustus de Heer Joachimi, afgevaardigde van Zeeland ter Generaliteit, voor de Gecommitteerde Raden van Holland met de vraag, tegen wanneer de vergadering der Staten zou

belegd worden: was de tijd nog niet bepaald, zoo verzocht hij, dat zij opzettelijk bijeengeroepen zou worden, vermits Zeeland haar eenige voorstellen te doen had. De Heeren van Zeeland bekwamen één en andermaal een uitstellend antwoord en eerst tegen het eind van September gaven de Gecommitteerde Raden, na Oldenbarnevelt geraadpleegd te hebben, den Zeeuwen ten bescheid, dat met hoop op goede vrucht geene vergadering gehouden kon worden, of die van Zeeland moesten eerst opening doen van hetgeen zij te zeggen hadden. Dezen verklaarden hun voorstel niet dan in de vergadering te mogen doen, — en de bijeenkomst bleef uit.

Dat Rotterdam en Leiden waardgelders in dienst namen, liet de partij, die Hollands Regeering ten val wilde brengen, geschieden: gronden waren er niet, waarop men dit kon wraken, en, dacht men, Holland mocht zich vrij schrap zetten, eenmaal zou de tijd komen, dat men haar tot rede brengen zou. — Maar dat het middel, hetwelk daartoe dienen moest, onzeker gemaakt of ontnomen werd, dit kon men niet dulden. Al de Provincien moesten tegen Holland in slagorde gebracht; van al de Provinciën moest den Prins een last verstrekt worden om tegen Holland op te treden. Dus mocht Utrecht niet aan de zijde van Hollands tegenpartij ontbreken. Wat dan, zoo Utrecht zich even zoo als Hol-

land aanstelde, ja, zoo het lichten van waardgelders aldaar nog vaardiger doorging omdat in het land van Utrecht geene steden waren, die eene achtbare minderheid konden vormen; wat, zoo de buitengewone wapening met eigen soldaten de beteekenis had, dat de Regenten van Stad en Land van Utrecht zich in de weer meenden te moeten stellen tegen eene richting als in den tijd van Leicester en in het jaar 1610 de overhand gehad had; — moest Prins Maurits in de eerste plaats zich zulks niet aantrekken? — Hij deed het, en den 15den September verscheen hij weder aan het hoofd van den Raad van State ter Generaliteit, en stelde voor, dat Hun Hoog Mogenden de Staten van Utrecht van de daad van het lichten van waardgelders rekenschap zouden vragen. Dit geschiedde, en de Staten van Utrecht bleven het antwoord niet schuldig: zij kwamen er rond voor uit, dat de straffeloos gepleegde wederspannigheid, die de Staten van Holland (van de zijde der Haagsche doleerenden, bedoelden zij) moesten verduren, hen op dien maatregel bedacht had doen zijn, om niet op hunne beurt voor zulk geweld te moeten bukken, maar ook om hunne bondgenooten tegen gewelddadig verzet bij te staan. Evenmin als de Provinciën bevoegd waren, hen te belemmeren in de uitoefening van hun soeverein recht, hetwelk de Staten Generaal zich bij het eerste artikel der Unie verbonden hadden met raad,

lijf, goed en bloed te handhaven, evenmin zou, zeiden zij, de Prins dit verlangen te doen: zulks verbood hem zijn eed, op zijne instructie als Goeverneur hunner Provincie gezworen.

Vermocht men op Utrecht niets en kon men op het oogenblik tegen Holland niets uitrichten, de Staten Generaal zaten daarom niet stil. Alles te verordenen wat tot het bijeenkomen der Nationale Synode vereischt werd, was het beste dat men doen kon, en dit deden de Staten Generaal dan ook van nu aan met eene zich om niets bekreunende volharding. Bleef Holland weigeren tot die Kerkvergadering hare toestemming te geven, dan had men eenen grond om de Regeering dezer Provincie in de engte te drijven door haar te doen voorkomen als gekant tegen de voldoening aan eenen eisch der Godsdienst, om wier wil de geheele Staat bestond.

Maar was het te berekenen, dat zoodanig de uitkomst zijn zou, en bleek uit de wijze, waarop de Prins in den Briel het aannemen van waardgelders met macht en gezag belet had, hoe alle wapening, althans tegen hem, niets zou vermogen —, dan moesten de Bewindhebbers van Holland niet stil zitten, maar zoo veel mogelijk trachten te verhoeden dat hunne Provincie in zulk eene ongunstige stelling gebracht werd en de geheele Republiek tot het in praktijk brengen eener theorie gevoerd werd, volgens welke de Staat de willenlooze uitvoerder was van

hetgeen de godsdienstige gemeente vorderde, eene praktijk, waarmede hij zich te gronde moest richten. — Bij gevolg moest Holland besluiten, zich weder Staatsgewijze te vereenigen. Hare onthouding kon bovendien verkeerd werken: men kon der Regeering te gemoet voeren, dat zij zelve erkende geene Regeering meer te zijn. Allereerst moest de Provincie zich weder in de Staten Generaal door hare vertegenwoordigers laten gelden, en de bijlegging der godsdienstige geschillen binnen de grenzen van elke Provincie en onder het gezag der respectieve Staten voorstellen. Vanhier de voorslag van Provinciale Synoden te houden en de bereidwilligheid van Holland om eene zoodanige Synode te beleggen.

Met moed en Godsvertrouwen zetten zich de mannen van het bewind in Holland weder aan het werk. Oldenbarnevelt gaf steeds de hoop niet op, dat Koning Jakob toch niet zou toelaten, dat het beginsel van het recht der Overheid in Kerkelijke zaken hier zoo verkracht zou worden, en tegen het einde van November in den Haag terug, had hij door bemiddeling van du Maurier een onderhoud met den Prins, waar hij, volgens getuigenis van dezen gezant, met verwonderlijke kracht en beradenheid sprak. Ook de Prins sprak openhartig. De beiden scheidden op goeden voet. Toch was men geen stap verder dan bij het bezoek, door

Oldenbarnevelt vóór zijn vertrek in Augustus den Prins gebracht. Bij die gelegenheid had hij verklaard, dat hij liever zijn ontslag bekwam, dan tegen den zin van zijne Excellentie in dienst te blijven. Daarmede zeide hij echter slechts, dat zoo zijn plicht hem noopte zich tegen den zin van den Prins van de taak hem door de Staten van Holland opgelegd te blijven kwijten, hij dit hoogst ongaarne deed. Bij dat zelfde bezoek verzocht hij den Prins een' voorslag tot verzoening te doen. Te vergeefs. Want juist dit dat het gezag van de Staten van Holland gered werd, juist dit begeerden noch de Prins noch de samengespannen Provinciën: al wat met behoud van dat gezag geschieden kon, moest verworpen; al wat dat gezag omverwerpen kon, moest gedreven worden. Geen beroep van Holland op de Unie, geen verzoek dezer Provincie om het gezag harer Overheid door de Staten Generaal gehandhaafd te zien, geene protesten tegen het opdringen eener Nationale Synode, mochten iets baten. De Staten Generaal gingen hunnen gang. Tegen die protesten van Hollands afgevaardigden deed zich, het is waar, de minderheid der Staten van Holland hooren, protesten tegen protesten overstellende en zich eenstemmig met het drijven der Staten-Generaal verklarend; doch ook in de Staten-Generaal poogde zich, nevens Utrecht, eene minderheid te doen gelden. Overijsel had zich nog niet voor het

doordrijven eener Nationale Synode verklaard, en onder de Kwartieren van Gelderland verklaarde zich het Rijk van Nijmegen door zijne vertegenwoordigers daartegen. — Hoe Nijmegen is omgezet, wij hebben het vermeld, en een bezoek van den Prins op den Landdag van Overijsel was voldoende om deze Provincie genoegzaam op de zijde der meerderheid te brengen, daar enkele harer leden zich reeds vroeger hadden laten bewegen om Holland mede te bestrijden. Ook Carleton had zich tot dat doel beijverd, en hij zorgde alleen, dat de schijn, alsof de dus gewonnen leden uit eigen overtuiging handelden, bewaard werd.

Nu alzoo de Provinciën, voor zoo verre zij tegen Holland in slagorde geschaard hadden kunnen worden, tot den aanval gereed waren, greep Holland naar het uiterste wapen, hierin bestaande dat men zou weigeren de middelen aan te wijzen, waaruit de lasten der Provincie werden gekweten. Dit mocht voorwaar een tweesnijdend wapen heeten: aan den eenen kant zou de burgerij, zelfs de partij, die den Regenten vijandig was, zich gaarne de schorsing der betaling harer belastingen laten welgevallen: hoe licht is men geneigd eene staatkunde niet zoo kwaad te vinden, die eene verlichting van den druk der belastingen medebrengt; en aan de andere zijde zou zoo doende het leger der Unie voor het grootste gedeelte onbetaald gelaten wor-

den: dit scheen de Generaliteit tot nadenken en tot staking van den door haar uitgeoefenden dwang te moeten nopen. — Den 27sten Januari (1618) dan dienden de Gedeputeerden van Holland, niet zonder het advies van Oldenbarnevelt en de Groot ingewonnen te hebben, een plechtig vertoog in, waarbij zij, voor en aleer tot het stuk der consenten te komen, van al de leden eene rondborstige verklaring verlangden aangaande den tegenwoordigen stand der zaken en of men al of niet gezind was, het gezag der Stedelijke Overheden in den geest der Resolutie van den 4den Augustus te handhaven. — Dit was eene betuiging op de vijf Hollandsche Steden, die met de Provinciën tegen Holland partij trokken, gemunt, en dreigende met eene weigering der vereischte toestemming tot de inning der belastingen ten behoeve van het Land, voor het geval dat Dordrecht, Amsterdam, Enkhuizen en de beide andere Steden niet van staatkunde veranderden noch voortaan handhaving der Regeering vorderden en bevorderden. Deden zij dit, dan was, hoopte men, Holland genoegzaam gewapend; deden zij zulks niet, dan zou de betaling van een aanmerkelijk deel der krijgsmacht haperen. — Hoe redelijk het ook wezen mocht, dat de meerderheid der Steden van Holland, met Haarlem aan het hoofd, ongezind was om gelden op te brengen tot betaling eener macht, welke (niets anders toch scheen te wachten) zou ge-

bruikt worden om haar te tuchtigen, — niettemin betraden deze Steden met zulk eenen voorslag een bedenkelijken weg. Immers gaf men aldus aan het Bewind der krijgszaken eene aanleiding om, bij de onmogelijkheid om de armée onbetaald af te danken, van de weigerachtige Steden de betaling met geweld te gaan invorderen. Zoo zou de omwenteling stand gegrepen hebben, die men boven al te vermijden had. Vandaar dat de beste vriend van Oldenbarnevelts bewind, met name de Fransche Gezant, het doorzetten van den maatregel ernstig ontried. Ook schijnt men het er voor te mogen houden, dat de voorslag slechts geschied was om de tegenpartij tot eenige inwilliging te bewegen, waarna men zich inschikkelijker zou betoond hebben. Hoe dit zij, op de volgende dagvaart, in de maand Maart, verzochten die van Haarlem, alvorens tot de behandeling van zaken over te gaan, dat de Staten rond en oprecht hunne meening zouden uiten over het voorstel in de vorige zitting gedaan, met andere woorden: zij verlangden, dat men er voor zou uitkomen, zoo men het gezag van Holland onder den voet getreden wenschte te zien. Doch zij verklaarden zich nader, zeggende dat zij in de aanstaande verpachting der middelen niet konden bewilligen, dan onder beding dat de waardgelders en die soldaten, welke de soevereiniteit der Staten naar behooren zouden eerbiedigen, daaruit betaald zouden

worden. Aldus verlangden zij de krijgsmacht voor Hollands aandeel niet onbetaald te laten, maar haar slechts in zoo verre te bezoldigen, als men van haar geen geweld, maar bescherming te wachten had. Maar ook dus gewijzigd, werd het voorstel onraadzaam geacht: nog gaf het aan de tegenpartij te veel aanleiding tot bedwang, daar het de strekking had eene Provinciale armée te vormen en de waardgelders van zulk eene armée deel te doen uitmaken, terwijl dezen toch met geen ander doel waren geworven dan om eene stedelijke militie ter verdediging der plaatselijke Overheid tegen woelingen binnen de muren te zijn. Zelfs Oldenbarnevelt derhalve oordeelde, dat de waardgelders geenszins uit de gemeene middelen moesten bezoldigd worden, en du Maurier verscheen ter vergadering van Holland, waar hij Hun Edel Mogenden in de sterkste bewoordingen vermaande, den Staat door zulke maatregelen niet ten val te brengen. Het is alsof de Fransche Gezant, sedert Prins Maurits door den dood zijns broeders (in Februari 1618) Prins van Oranje was geworden, dien Vorst dubbel geducht vond, en alles wat hem een voorwendsel kon geven om eigenmachtig op te treden in de Republiek, wier macht hij tegen het Fransche Ministerie keeren kon, vermeden wilde zien. De consenten werden dan ook niet teruggehouden, maar niet dan tegen geruststellende betuigingen van de zijde van Am-

sterdam en de andere vier Steden, betuigingen, waarmede haar volgend gedrag kwalijk is overeen te brengen.

Inderdaad, niets vermocht den Prins terug te houden van de volvoering zijns plans. Du Maurier, bespeurende, dat de ontknooping naderde, bood den 29sten Mei zijne bemiddeling aan. De Koning van Frankrijk, zeide hij, gedachtig aan de vroegere wijsheid der Republiek, achtte haar niet zoo verstoken van waarlijk vaderlandslievende burgers, dat er geen mannen zouden te vinden zijn, in staat om een vergelijk te treffen. — Doch niets mocht baten. Toen de Prins den volgenden dag van den Landdag van Overijsel, waar hij de medewerking dezer Provincie afgedwongen had, terugwas, werd in de vergadering der Staten-Generaal voorgesteld, de bijeenroeping der Nationale Synode door te zetten.

Nu deed Oldenbarnevelt wat een staatsman in zulke omstandigheden doen moet. Niet op zijne verantwoording mogende nemen wat van een onvoorwaardelijk tegenstreven het gevolg kon zijn, en voorzeker in overeenstemming met het gevoelen van den Franschen Gezant, die, met het oog op den toestand van zijn land, de uiterste voorzichtigheid aanbeval, stelde de Advokaat thans ter vergadering der Staten van Holland voor, het houden eener Nationale Synode in te willigen; doch niet om alles prijs te geven: integendeel, ten einde ieder voorwendsel om alles overhoop te werpen te be-

nemen. Immers verlangde hij de Nationale Synode niet onvoorwaardelijk toe te staan. o Neen! slechts onder beding dat zij verzoenend en niet verdoemend zou optreden. Deze voorslag echter behaagde noch aan de eene, noch aan de andere partij. De Contraremonstranten met de politieke tegenstanders van het Hollandsche Bewind begeerden geene verzoening, maar veroordeeling en uitsluiting, en de Staten van Holland zagen de noodzakelijkheid niet in om af te wijken van hun gevoelen, dat eene Nationale Synode noch dienstig noch noodig was. Weldra echter, slechts eenen dag later, beter ingelicht, openden zij het uitzicht, dat hunne vergadering tot het toestaan van de Nationale Synode zou kunnen komen, te weten, wanneer de Provinciale Synode blijken zou geen doel te treffen. Niettemin bemerkende, dat de tegenpartij zich door zulk een inwilliging niet winnen liet, wilden zij elken stap vermeden zien, die den schijn zou hebben alsof zij zich de Nationale Synode lieten opdringen. Daarmede evenwel namen zij een besluit tegen het advies van den Advokaat, en dat terwijl de verantwoordelijkheid daarvan in de eerste plaats op zijn hoofd zou nederkomen. Vandaar het voorstel om de resolutie te vernieuwen, in het jaar 1586 genomen tot beveiliging der staatsleden tegen de lagen van Leicester.

Zoo zou Holland zich dan standvastig toonen. Diensvolgens deed de Orde der Edelen den 23sten Juni het

voorstel, dat de Staten dezer Provincie den Staten-Generaal op plechtige wijze rekenschap afvorderen en voorwaarden stellen zouden. Zich als één Lichaam ter vergadering van Hun Hoog Mogende begevende, zouden zij dezen kort en goed afvragen, of zij van zins waren de Nationale Synode zonder Hollands toestemming door te drijven. Was het antwoord: ja! zoo zouden zij zich ongezind verklaren dit jaar de consenten in te brengen en, in plaats van die lasten mede te dragen, zouden zij de sommen vorderen, door Holland ter bezoldiging der Fransche regimenten voorgeschoten, benevens de aanzuivering van de schulden, door de Provinciën bij Holland aangegaan. — Slechts de onbeschaamdheid zelve kon schuld als recht laten gelden; slechts de onbillijkheid zelve kon Holland wenschen te dwingen, waar dit Gewest voor zijn recht opkwam. Bovendien niet bloot met eischen en bedreigingen kwam Holland aan: zij beloofde eene Nationale Synode te zullen toestaan, zoo de Provinciale Synode blijken mocht niet in staat geweest te zijn de godsdienstgeschillen bij te leggen. — Namen de Provinciën hiermede geen genoegen, zoo waren zij daarenboven van een onredelijk opzet overtuigd, daar zij aan de Zuster-Provincie niet gunden, eene poging te doen om in eigen boezem den vrede te herstellen. — Had Holland derhalve recht en billijkheid voor zich, de andere Provinciën waren daartegen genoegzaam

gewapend. Die plechtige handeling van Holland voorziende, waren zij deze Provincie voor geweest door te besluiten, de uitschrijving der Nationale Synode dadelijk te doen geschieden. Dus behoefden zij slechts bij een eenmaal genomen besluit te volharden. En bovendien, de vijf Hollandsche Steden, waarbij zich thans Schiedam als zesde voegde, boden den tegen Holland samenspannenden Provinciën trouwelijk bijstand. — Toen Oldenbarnevelt voor de Staten van Holland, den 28sten Juni in vollen getale ter Generaliteit verschenen, het woord voerde; toen hij ernstig waarschuwde, dat men bedenken moest, hoe heilrijk de macht en het aanzien, waartoe Holland door Gods genade was gestegen, voor de Provinciën geweest was en nog was, eene macht en een aanzien, waarvan Holland noodwendig moest afdalen, zoo men het dus bejegende; toen hij daarop vraagde, of dan geen vergelijk mogelijk was, en het bezwaar afsneed, alsof de godsdienst gevaar liep, door te verklaren, dat Holland, in de handhaving der ware Gereformeerde Religie bij geene der andere Provinciën wenschte achter te staan, — stonden de Gedeputeerden der zes Steden daarnevens en wedijverden met de Provinciën om zijne woorden te verijdelen. De uitschrijving der Nationale Synode werd gehandhaafd. Alleen verklaarde Utrecht, zoo Holland hare hulp inriep, die te zullen verleenen.

Zoo spraken de Gedeputeerden van Utrecht in de

meening dat Holland de eerst aangevallene zou zijn. Zij vergisten zich: hunne Provincie lag het eerst aan de beurt. Maar toen nu Utrecht het eerst den aanval te verduren had, mocht en kon Holland toen nalaten het uiterste te beproeven ten einde Utrecht hulp te bieden?

Toen de Staten-Generaal den 9den Juli voornamen tegen den volgenden dag een besluit te nemen op het afdanken der waardgelders te Utrecht en in eenige steden van Holland, betuigde deze Provincie, als men Utrechts recht op die wijze schond, haar met alle macht, volgens de verplichting, door de Unie opgelegd, bij te zullen staan. Dus had Holland zich ook ten aanzien van de Staten-Generaal daartoe verbonden.

Verre was het er intusschen van daan, dat alle bewindslieden te Utrecht stoutmoedig genoeg waren om aan het opzet van Prins Maurits en de vijf Provinciën tegenstand te bieden. Reeds tegen het eind der maand Mei hadden zich in den boezem der Staten van Utrecht stemmen doen hooren tegen Ledenberg en wie met hem gezind waren om het uiterste te beproeven. In Juni had men te Utrecht beraadslaagd over de voorwaarde, op welke men zich de afdanking zou laten welgevallen, en de voorwaarde, toen voorgeslagen, was deze, dat het garnizoen in de stad zou vervangen worden door compagniën, uit landzaten bestaande en staande ter repartitie des Lands van Utrecht. En hier zien wij Olden-

barnevelt wederom beducht om door den tegenstand alles voor goed te verbeuren en de tegenpartij meer te doen bekomen dan zij anders de gelegenheid of wel den moed zou hebben te nemen. De advokaat was gestemd voor de afdanking der waardgelders op zulk eene voorwaarde. Den 13den Juli deed hij een voorslag, daartoe strekkende, ook tot afdanking der waardgelders in Holland. Doch toen de Utrechtsche Gedeputeerden het onraadzaam achtten, stappen te doen, die tot de afdanking zouden kunnen leiden, moest Holland zijn woord gestand doen en Utrecht bijstaan. Dit nu kon het gereedst geschieden, zoo Holland zich bereid verklaarde de kosten, voor het in dienst houden der waardgelders vereischt, te dragen. Verhieven zich dan stemmen in de vergadering der Staten van Utrecht, die gelden om de waardgelders langer te bekostigen, zouden willen weigeren, zoo kon men antwoorden: voor die kosten is gezorgd. Deze overeenkomst werd buiten Oldenbarnevelts tegenwoordigheid getroffen tusschen de Utrechtsche afgevaardigden en de Staten van Holland, vertegenwoordigd door de pensionarissen van Haarlem, Leiden en Rotterdam, met name, de Heeren de Haan, Hoogerbeets en de Groot, benevens den burgemeester van Gouda, de Lange. Dezen, begeerende dat Utrecht zich alsnog goed zou houden om de gunstigste voorwaarden, waarbij de toekomst zoo min mogelijk in de waag-

schaal gesteld zou zijn, te kunnen bedingen, begrepen, dat men de waardgelders niet moest afdanken voordat Holland en Utrecht gehandhaafd waren tegen het geweld, dat men voorhad. Wat kon moediger en tegelijk plichtmatiger wezen, dan zulk een voornemen?

Op advies van den Raad van State besloten de Staten Generaal tot de afdanking der waardgelders over te gaan door middel eener Deputatie aan de Steden, waar zij in dienst genomen waren. Dat Collegie had geraden de steden, waar de afdanking voltrokken zou zijn, dadelijk te voorzien van zoodanige compagniën inheemsche soldaten als geschiktst zouden geoordeeld worden tot handhaving der Magistraat en ter verdediging der goede burgers. Hadden zij, die de zaken dreven, eerlijk kunnen zijn, zij hadden dien raad moeten wraken, in plaats van zich dien te laten aanleunen: want om de Magistraat van het kussen te dringen, niet om ze te handhaven, was het hun te doen. — De Deputatie, met den Prins aan het hoofd, toog allereerst naar Utrecht in weerwil van Hollands protest en verzoek om uitstel tot dat de afwezige Gedeputeerden van Utrecht gehoord zouden zijn. De Staten van Holland, die, tengevolge van de onwilligheid der zes Steden, gedwongen uiteengegaan waren, door Oldenbarnevelt, op het vernemen dat de Deputatie benoemd was, bijeengeroepen, besloten mede eene Deputatie naar Utrecht te zenden. Immers betaamde het

niet, Utrecht in den nood bij het ongelijk, haar door de andere Provinciën en haren Stadhouder aangedaan, zonder raad en steun te laten, nadat men voor de Staten-Generaal betuigd had, dat de beide Provinciën, door allianties verbonden, die, sedert anderen toegetreden waren, niet waren opgeheven, elkander zusterlijk bij zouden staan. Deze Deputatie bestond uit de Heeren Hoogerbeets, de Groot, Dirk Jakobszoon Schoonhoven en den Leidschen burgemeester Torenvliet: de laatste werd op uitdrukkelijke begeerte van Hoogerbeets, die als ambtenaar der stad Leiden door het gezag eens burgemeesters gedekt wilde zijn, aan de Deputatie toegevoegd. En welke was nu hunne instructie? — Zij kregen geloofsbrieven mede aan de Staten van Utrecht en aan zijne Excellentie. Dus niets buiten hem om zouden zij verrichten. Wat zij te doen en te zeggen hadden, mocht, moest en zou de Prins weten, en gehouden om bij hem hunne opwachting te maken, zouden zij zich, recht koninklijk, in het vertrouwen op hunne onschendbaarheid en op de majesteit van Hollands soevereiniteit weerloos in zijne macht stellen. — Doch welke was dan de last, dien zij medekregen? Deze last luidde, dat zij te trachten hadden de zaken tot de beste schikking te brengen. Hunne taak was derhalve vredelievend en onderstelde dat men toe zou geven, doch niet dan onder voorwaarden, door de soevereine Staten van Utrecht gesteld en

aanvaard: geweld mocht dezen niet worden aangedaan: daarom was de Deputatie voorzien van brieven, luidende aan de bevelhebbers der compagniën ter repartitie van Holland staande, te Utrecht in garnizoen, en houdende dat deze troepen niets mochten doen tegen de bevelen van de vertegenwoordigers hunner betaalsheeren en van de Staten van Utrecht, wier goeverneur, de Prins, in de eerste plaats verplicht was hun gezag te eerbiedigen. Dus was het Holland zelfs niet in den zin gekomen, zelf aan die troepen bevelen te geven en ze tot de eene of andere handeling te gebruiken: de machtiging der Staten van Holland was bloot negatief: den krijgsoversten liet men het bevel; alleenlijk verstond men, dat de soldaten niet gebruikt zouden worden om de Heeren van Utrecht in hunne volstrekte macht te belemmeren en hun dwang aan te doen. — En toch heeft men zich beklaagd, dat de Prins door Holland in een hachlijken toestand gebracht en als in een valstrik gelokt was, en dat het aan de Hollandsche Heeren niet gelegen had, of Utrecht was in een bloedbad verkeerd. Geen wonder, dat Oldenbarnevelt, toen hij in de gevangenis vernam, dat men den volke bij openbare afkondiging de zaak dus voorstelde, gezegd heeft: „dat zullen zij met hun goed en bloed niet waar maken, noch voor God en de wereld kunnen verantwoorden. Wil men ons beschuldigen van datgene, waarvan zij zelven oorzaak zijn!"

Werkelijk bezocht de Hollandsche Deputatie den Prins te Utrecht. Zij opende hem haren last en verzocht hem niets te verrichten tegen den zin der Staten van Utrecht, maar een vergelijk tot stand te helpen brengen, waarbij Holland en Utrecht gehandhaafd werden tegen het geweld, dat men voorhad. Was zoodanig vergelijk getroffen, dan zou men de waardgelders afdanken. — En wat antwoordde de Prins? „Men zou, zeide hij, de Magistraten wel beschermen, als men maar eerst wist, hoe zij regeeren zouden." Ziedaar wel een eigenaardig zeggen! De Regenten moesten werktuigen zijn in de hand van hen, die anders zouden regeeren dan tot nog toe geschied was. Derhalve, wanneer zij zich bleven verzetten tegen de staatkunde, die men inwijden wilde, zouden zij niet beschermd worden. — Maar zijne Excellentie wilde van het wraakbaar regeeringsbeleid iets noemen waarvan de vermelding hem docht het minst aan bedenking onderhevig te zijn, en hij zeide: „Wat hadden de Regenten tot nog toe bedoeld? Vijf valsche punten hadden zij willen invoeren, en hem afzetten en het land uitjagen." — Hoe klaar gaf de Prins met die harde uitdrukkingen van *afzetten* en *het land uitjagen* te kennen, dat hij gevoelde, hoe hetgeen hij in het schild voerde en van ouds bedoelde, inderdaad onbestaanbaar was met de aloude staatkunde der Hollandsche Regenten: dat hij werkelijk in Holland had afgedaan,

zoo hij de Magistraten niet overhoop wierp, — en dat zou hij doen: „want, voegde hij er bij, hij wist er raad op met vijf Provinciën en zes Steden van Holland op zijne hand. In Utrecht moesten de Contraremonstranten ook kerken hebben, en de waardgelders, erger dan de Spaansche kasteelen, moesten worden afgedankt." — Op deze zoo weinig afgemeten taal antwoordde de Groot met bezadigdheid. En nu kwam het woord op 's Prinsen lippen: „de Advokaat is van alles schuld." Kon hij duidelijker verraden, dat de staatkunde, waarvan Oldenbarnevelt de ziel was, de groote grieve was?

Zonder eenige botsing hoegenaamd werden de waardgelders te Utrecht afgedankt, en daarna zuiverde de Prins de Stedelijke Regeering van de al te stoutmoedige aanhangers der Hollandsche staatkunde, als voorloopige maatregel om later ook de ongevallige personen uit het Lid der Geëligeerden en dat der Ridderschap zonder verschooning af te zetten.

Nu schoot er voor Holland niets anders over, dan de Steden, die waardgelders aangenomen hadden, te bewegen, zelven tot de afdanking over te gaan, ten einde niet door den Prins, gemachtigd door eenige Provinciën, daartoe te worden genoodzaakt, noch door een staatsgreep, als te Utrecht was aangevangen, getroffen te worden. Maar juist na dat gebeurde te Utrecht, bezielde Oldenbarnevelt met het Lid der Edelen en de

meerderheid der Steden de hoop, dat de zes Steden, die toch hare onafhankelijkheid lief moesten hebben, door de eigenmachtige handelingen van den Prins Stadhouder gewaarschuwd, zich tot een vergelijk met de anderen zouden laten vinden. Ware zulk eene verzoening tot stand gekomen, en stond Holland dan weder als één man tegenover de Provinciën, zoo zou het, meende de meerderheid, de tijd zijn om aan een afdanken der waardgelders te denken, ja de Nationale Synode toe te staan. — Doch de zes Steden hadden het er op gezet haar eigen volk geen reddingsplank toe te steken: zich genoegzaam voor de gevolgen gewaarborgd achtende, waren zij ongezind tot schikking en bleven op de hand van Hollands vijanden, opdat dezen zich de gelegenheid om hunnen slag te slaan niet benomen zouden zien, en toen de Prins uit Utrecht terugwas, gingen de Staten-Generaal zoo fel te werk, dat Haarlem en de andere Steden hare waardgelders in haast afdankten, en de Staten van Holland in het houden eener Nationale Synode wenschten te bewilligen.

Doch nog rekende de tegenpartij niets gewonnen. Immers Oldenbarnevelt was nog aan het bewind, door de Staten van Holland nog onlangs op nieuw voor elken aanslag tegen zijne veiligheid gewaarborgd. Zoolang in de meeste steden van Holland de oude regenten op het kussen bleven, was van Holland slechts tegenwerking bij

